

**OM
NIET
GEHEEL
NUTTELOOS
TE
ZIJN**

ROGER PUTZEYS

voor Mieke

INHOUD

VOORWOORD * DE JONGE SCHRIJVER 1 * FILOSOFIE 2 * SCHRIJVEN 3 DE SCHIZOFREEN
4 * DE STIP 5 * DE DREMPELPOSITIE 6 * SCOTT 7
DE VRAAGTEKENS 8 * DE BEHANDELING 9 * IKKEN 10 * HET ZELF 11
DE SPIN 12 * ROLLEN 13 * SPIEGELBEELDSPRAAK 14 * DE TECHNICUS 15 * MING 16 * DE
INBORST 17 * DE REIZENDE CEL 18 * HET TERUGKOPPELINGSMECHANISME 19 *
MANIPULATIE 20 * HET BLOEMFESTOEN 21 * HORIZONTAAL EN VERTICAAL 22 * DE
OMGEVING 23 * DE BAND 24 * KRITIEKE PERIODEN 25 * RELIGIE 26 * DE MOEDER 27 * HET
DOGMA 28 * MYTHEN 29 * RITUELEN 30 * HET KIND 31 * RELATIES 32 * DE MOGELIJKHEID
33 * DE ONTMOETING 34 * DE SCHEPPER 35 * CHRISTUS TACTICUS 36 * DE
ORGANISATOR 37 * HET KOFFIEKOPJE 38 * LIEFDE 39 * GROEI 40 * ZELF-MOORD 41 *
CREATIVITEIT 42 * SCHOONHEID 43 * MUZIEK 44 * HET GENIE 45 * TALENT 46 * DE
LEGOBLOKKEN 47 * DE MUZIEKMACHINE 48 * OBSERVATIE 49 KAT EN MUIS 50 *
FRUSTRATIE 51 * SPACY-MEN 52 * AUGUSTINUS 53 MIRAKELS 54 * DE INQUISITIE 55 * HET
SCHULDGEVOEL 56 * HET GENEZINGSRITUEEL 57 * DE CONSTRUCTIE 58 * ASPECTEN 59
* REFLECTIE 60 * EEN BESCHOUWING 61 * FREUD 62 * SANCTUS MEDICUS 63 *
SUBJECTIVITEIT 64 * DE SOM DER DELEN 65 * AUTONOMIE 66 * VOETBAL 67 *
COMPLEXITEIT 68 * DE KIPPEN 69 * KENNIS 70 * INFORMATICA 71 * EEN CLASSIFICATIE 72
* HET PRILLE BEGIN 73 * AFHANKELIJKHEID 74 * SYMBIOSE 75 * DE GESTELDHEID 76 * DE
STILLE VADER 77 * DE INITIATIE 78 * DE SCHEIDINGSFACTOR 79 * DE TEGENSTELLING 80
* MANNEN 81 * OBJECTEN 82 * HOMOSEKSUALITEIT 83 * DE MACHO 84 * AGRESSIE 85 *
PEDOFILIE 86 * DE SOFTIES 87 * AAD & EEF 88 * NARCISME 89 * DE GROEP 90 *
LESBIENNES 91 * NABIJHEID 92 * DE FAMILIE 93 * DE TOESTAND 94 * DE HERSENEN 95 *
BEZIT 96 * DE OORZAAK 97 * HET SCHADUWSPEL 98 * TENSLOTTE 99 *

VOORWOORD

Dit is geen roman, geen literatuur, maar de neerslag van een chaotisch denkproces. Een subjectieve reflectie langs objectieve lijnen. Ik heb lang getwijfeld of ik deze teksten wel zou bundelen, en hoe meer ik het overwoog des te langer ik erover deed om er toe te besluiten, want ik schrijf niet voor lezers, ik schrijf om mezelf op te voeden, mezelf te begrijpen en mezelf te bevredigen.

Bovendien zijn mijn gedachten niet origineel. Originaliteit is een illusie. Kan ik op een onbevooroordeelde manier denken en schrijven? De ervaring heeft mij geleerd dat mijn denken vaak wordt onderbroken door invasies en suggesties uit de boeken die ik heb gelezen, invloeden die me een bepaalde richting van denken uitdrijven. Bestaat spirituele vrijheid wel? Of een origineel idee? Is de psychische infectie of de geestelijke besmetting niet voortdurend werkzaam in ons denken? Bijna al onze gedachten krijgen we van onze ouders en van vroegere generaties. We ontlenen alles aan onze cultuur, we herscheppen en herformuleren wat we van tevoren van anderen hebben opgeslorpt of ingeprint hebben gekregen. Een jungle van ideeën tussen muren van woorden. We absorberen meningen, lenen en stelen ideeën voor het weefsel van onze eigen gedachten. En als we dan al eens iets aanwijzen, is dat al zo dikwijls aangewezen, de zichtbare wereld is al zo vaak gezien. Originaliteit bestaat niet.

De aanzet voor deze bundel was een twijfelende uitspraak van een vriendin over de oorzaak van schizofrenie. Genetisch of hersenbeschadiging. De vragen schoten als een gekko langs de wanden van mijn hersenen, maar ik hield mijn mond. Uitspraken kunnen nooit helemaal 'waar' of 'onwaar' zijn. Ze zijn wat ze zijn omdat ze afhankelijk zijn van de emotionele houding of voorkeur van diegene die de uitspraak doet. Verscheidene en verschillende meningen zijn mogelijk en ze behouden alle hun subjectieve waarde.

Zwalkend door de filosofie, de wetenschap en mijn eigen gedachtenconstructies hoop ik te kunnen aantonen dat het mensdom niet alleen bestaat bij de gratie van een onbegrensd geloof in zekerheden. Mijn zoektocht, gebaseerd op een soort van Zoek en Vind excursie tussen de uitgestalde wetenschappen op mijn boekenrek, heeft me alleen maar geleerd dat zekerheid niet bestaat. Twijfels, naïviteit, de slingerbewegingen van mijn beoordelingen, de wisselwerkingen, de tegenstellingen, toevalligheden, de verwarring tussen juist en fout zijn de prijs die ik voor mijn onderzoek moet betalen.

Sommige bladzijden heb ik geschreven vanuit een vaag gevoel dat ze iets met elkaar te maken hebben en dat ze ooit wel eens betekenis en samenhang zullen krijgen. Cohesie. Een logisch geheel. En dan weer die twijfel, soms de overtuiging; ik schrijf teksten zonder zin. Zinnen zonder tekst. Toch bleef ik schrijven omdat ik in een staat van verwondering leef. Ik schrijf uit verbazing.

Mijn waarnemingen en gevoelens kunnen nooit volkomen gelijk zijn met die van een lezer. Het woord bewaart in een gesprek of een tekst zijn identiteit niet. Taal is in de eerste plaats een kracht waarmee de mens de dingen in de buitenwereld ordent. Die typische ordening van de buitenwereld is niet identiek aan die buitenwereld zelf. Woorden zijn geen werkelijkheden, ze zijn niet de dingen die ze aanduiden; het woord tafel is geen tafel. Onze taal is niet volmaakt; ze maakt op haar best een 'ongeveer begrijpen' mogelijk. Toch blijf ik door middel van taal met de ordening van de wereld bezig.

Voor de meeste mensen is taal van-zelf-sprekend, ze breken er zich het hoofd niet over. Ik wel. Taal heeft limieten. Vandaar mijn veelvuldig gebruik van aanhalingstekens als figuurlijke 'gevaarendriehoeken' die wijzen op dubbelzinnige woorden.

Eén ding is zeker: kant-en-klare oplossingen voor problemen heb ik niet. Ik kan alleen maar een paar problemen ordenen en proberen af te ronden, nagaan wat voor soort vragen ik eigenlijk mag stellen en wat voor soort antwoorden ik niet hoeft te verwachten. Op zoek gaan naar de wortels om de takken te verstaan. En mijn tong leren zeggen: "Ik weet het niet..."

Omdat geen enkel boek tot stand komt zonder hulp van anderen gaat mijn dank uit naar allen die aan deze bundel hun steentje hebben bijgedragen. Zonder hun raad, kritieken en suggesties was dit boek niet geschreven. Daarom dank ik van harte: Bert Andries en Emmanuelle Heremans voor de vele constructieve gesprekken over diverse onderwerpen, mijn zonen Tom en Kris voor hun scherp-zinnige opmerkingen, Peter Dewever voor zijn zorgvuldige technische bijstand, en vooral mijn vrouw Mieke voor haar stille aanmoedigingen en haar geduldige volharding.

Juli 1996

Hij vult zijn dagen met het opschrijven van al zijn dromen en gedachten, en denkt: "Dit is literatuur!"

Een onwankelbaar geloof. Waar komt dat zelfvertrouwen vandaan? Elke schrijver vindt zichzelf een goeie schrijver. Het ijdeltuitje. Hij is jong en enthousiast en heeft kasten vol manuscripten met geïdealiseerde schilderijen van het leven. La Vie en Rose. Meesterwerken. Helaas, het pronkertje verkijkt zich op de afstand die tussen droom en werkelijkheid bestaat.

Langzaam groeit het besef dat het Ware Leven er minder rooskleurig uitziet. Zijn geestelijke organisaties komen in opstand en lopen zijn Ik ondersteboven. Hij valt op zijn neus. Rechtgekrabbeld roept hij: "De wereld stinkt!"

Dit wordt zijn nieuwe slogan. Alles wat hij schrijft vult hij met revolte en misnoegdheid. Hij komt in opstand tegen de pretentie en welwetendheid van de mensen die hun wijsheid uit boeken halen. Hij probeert hen op hun plaats te zetten met hun eigen wapens, hij past zich aan en slaat terug met woorden. Hij denkt hen te verslaan op hun eigen terrein, de boekengeleerden, maar zijn haat wordt telkens opnieuw aangescherpt als ze hem proberen te vernietigen met een dooddoener: "Hij is nog jong, het is normaal dat hij zich verzet". Hij geeft zich niet gewonnen, omdat hij een vechter is, een soldaat, desnoods een huursoldaat, wiens leven een avontuur zal zijn, een risico. Hij wil schitteren als 'eenzame held', strijdend met open vizier, een waaghals. Vurige woorden, vlammeende zinnen, met minder neemt hij geen genoegen. Hij schopt om zich heen, slaat met de deuren en trekt ten strijde tegen 'de mensheid die zich als een bende stompzinnige kinderen gedraagt'. Zijn assortiment van frustraties hoopt zich als springstof in hem op. De wereld zal nog van hem horen; de knal zal oorverdovend zijn. In de psychologie noemt men dit adolescentiedrift.

De knal wordt niet meer dan een scheet. De mensen rondom hem noemen hem een clown, een nar. Ze nemen hem niet au serieux. Niemand leest wat hij schrijft, hij is een schrijver zonder lezers. Een acteur zonder publiek. Door de mand gevallen. Weeral op zijn bek. Uitgeblust, richt hij zich nog eens moeizaam op en maakt vertwijfeld een vuist. Er blijft niks meer van hem over dan een ongelukkige, versnipperde jongeman zonder toekomst. Hij voelt een overrompelende drang om zich uit deze wereld terug te trekken. Geen zelfmoord, nee. Geen harakiri. Hij denkt meer aan niet-lijfelijke zelfmoord, een sublimering van de dood, de geestelijke dood. Hij wordt bedachtzamer, omzichtiger, houdt vaker z'n mond. Speelt even met de gedachte voor altijd te zwijgen. Geen woord meer zeggen. Zijn stem niet meer laten horen, geen woord meer schrijven. De stilte van een moegestreden guerillasoldaat die berust in de nederlaag. Als alles gezegd is, moet men zwijgen.

Hij probeert orde te brengen in zijn geest. Hij schrijft over zichzelf naar een vriend: "...Laat dit onstabiele wezen rusten". Hij wordt filosoof.

Filosofie is liefde. Liefde voor kennis of liefde voor wijsheid. Weetgierigheid. Begeerte. Wijsbegeerte.

De filosoof probeert niet de wereld te verklaren, maar gaat op zoek naar wat de wereld eigenlijk is en betekent. Niets afleiden, geen hypothesen of denkbeelden. Filosofie is hooguit een schuilplaats voor zijn veronderstellingen. Hij probeert alles om te zetten in begrippen en als hij er geen begrip voor kan verzinnen dan heeft hij in de meeste gevallen wel een of ander mooi gezegde. Hij gaat op zoek naar een schakelaar waarmee hij een deel van de wereld in het licht kan zetten.

Het probleem van een denker is dat hij maar één gedachte kan bevatten, terwijl hij wil denken over leven en dood, liefde en haat, contrast en eenheid, individualiteit en kosmos, mannelijk en vrouwelijk. Wat hij dus doet is al die gedachten die hij heeft op een rij zetten. Hij probeert ze niet met elkaar te verbinden, integendeel, hij haalt ze uit elkaar en maakt elke gedachte zo apart en zuiver mogelijk. En als hij de onderlinge verhoudingen tussen gebeurtenissen en fenomenen herkent, krijgt hij het kritisch vermogen tot het onderscheiden van wat waardevol of zinloos is.

Hoe weet een filosoof of zijn ideeën de maatschappij werkelijk van nut zijn? Dat weet hij niet. De maatschappij op zichzelf interesseert hem niet zozeer. Wat hem interesseert zijn de mensen. En wat hem interesseert in de mensen is hun visie en hun vrijheid om te kiezen. De filosoof probeert die vrijheid zo groot mogelijk te maken. In schaaftermen is een filosoof iemand die niet schaakt maar andermans partijen analyseert; van elke zet geeft hij een aantal alternatieve zetten.

Filosofie beoordeelt alle soorten veronderstellingen, onderzoekt kritisch alle soorten van weten, analyseert alle betrekkingen tussen de taal die we hanteren en datgene waarover die taal gaat. Zo wordt de filosoof een specialist in algemeenheden.

Filosofie is dus een gezichtspunt op alle mogelijke fenomenen in zoverre die het object vormen of vormen van wetenschappelijk onderzoek, religieus geloof, artistieke bedrijvigheid, dagelijkse ervaring, enzovoort. Bij zo'n ingewikkeld onderzoek dringt zich onweerstaanbaar het bekende beeld op van het dier dat in zijn eigen staart bijt. Een warboel beschrijven is vaak hetzelfde als een warboel veroorzaken. Zekerheid bestaat niet, twijfel des te meer. Maar twijfelen betekent denken. Een filosoof mag vooral niets 'geloven', maar moet alles als een 'probleem' benaderen. Scepticus en criticus.

Waartoe dient al de vergaarde wijsheid? Wijsheid zou een antwoord moeten geven op de twee fundamentele vragen van de mens: 'Wat is het leven?' en 'Hoe moet ik leven?'

Het is duidelijk dat deze vragen ons in een doolhof van gedachten zal voeren. Ieder heeft zo zijn eigen mening. Interpretatie A verschilt van interpretatie B. Bij de stellingname van een denker

krijgen we onvermijdelijk te maken met onbewezen of onbewijsbare veronderstellingen. Elke filosoof maakt een voorlopige inventaris van de wereld en reserveert er een brokstuk van voor eigen onderzoek. Het bestaan van botsende filosofische stelsels is een bewijs van de vitaliteit in het denken. Alle stelsels, methoden of definities zijn aanvaardbaar, omdat ze alle iets uitdrukken wat filosofisch waar is, belangrijk of betekenisvol.

Wat is het nut van filosofie? Het is twijfelachtig of in de laatste tweeduizend jaar de mensen 'wijzer' zijn geworden, enkel onze wetenschappelijke kennis is toegenomen. We zien zowel het kleinste als het grootste; van atomen, cellen en quarks tot het heelal. Maar zien we ook het diepste? Zien we de complexiteit?

Wartaal? Natuurlijk. Filosofen zijn in feite dichters die geloven in de realiteit van hun gedichten. Geestelijke zwervers tussen zuivere logica en blinde hartstocht, op zoek naar innerlijke standvastigheid, zoals een zwerver zoekt naar onderdak. Zolang de denkbeelden van de filosoof maar niet worden opgesloten in de gevangenis van zijn gedachten, want dan wordt het een steriele bezigheid, haarkloverij.

'Filosofie is gezond verstand in avondkledij'.

Wat beweegt mij om mysterieuze tekens te creëren die tot anderen kunnen spreken? Waarom schrijf ik? Schrijven is voor mij de beste manier om te denken. Ik tracht mijn ideeën, gedachten, gevoelens of concepten te vangen op mijn scherm, al is de cursor vaak weigerachtig en schijnt hij zich niet te bewegen zoals ik zou willen. Dan voel ik een soort verlamming: wat ik denk kan ik niet in woorden omzetten, mijn gedachten blijven vaag en het scherm blijft leeg. Hoe kan ik iets beschrijven als het gewicht van de woorden het ding vermorzelt? Dus staar ik. Niemand die zoveel met een pen in de hand of voor een scherm zit, en zo weinig schrijft, als juist de schrijver.

Schrijven is een analyse van mezelf, hetgeen een analyse van de onmiddellijke omgeving tot gevolg heeft. Ik schrijf dus niet voor een lezer. Schrijven is voor mij dat mysterieuze proces van verwijdering van de werkelijkheid, afstand nemen en verwonderd naar mezelf kijken; wie ben ik? Waarom en waarvoor leef ik? Ik wil niet naïef sterven.

In een gesprek zijn mijn gedachten als treinwagons, met elkaar verbonden door een haak; de ene wagon neemt de andere mee. Als een locomotief dender ik door de huiskamer. Mieke heeft me er al vaak op gewezen: ik heb last van overspraak, een ziekte waarbij de patiënt zijn mond niet kan houden als een ander iets wil zeggen. In een roddelende vriendenkring ben ik meestal een flauwe spelbreker. Maar moeten we het dan alleen maar hebben over het weer, nooit over de waarheid?

Soms verdenkt Mieke mij ervan dat ik mijn verbale kunde gebruik om de anderen te overtuigen of hen te beïnvloeden. Dat ik hun denkrichting wil ompraten, hen verbaal wil overrompelen. Ik verwacht van niemand dat men mij gelijk geeft. Ik geef mijn gedachten alleen maar een verbale gestalte. Dwars door het geknarsetand en geweeklaag, gejammer en gestamel, de menselijke waanwijsheid heen, probeer ik een band van verstandhouding te bewerkstelligen. Mijn omgeving te inspireren. De 'small talk' uitschakelen door van hart tot hart en van ziel tot ziel te spreken. Wanneer is het spel voorbij? Wanneer zullen we eindelijk kunnen communiceren, dwars door alle rollen, verhoudingen, beelden, dwangneurotische handelingen of magische rituelen heen? Ik zou willen dat de rede en de redelijkheid voor zichzelf zouden spreken. Het woord utopia vliegt door mijn geest. Moet ik aan de strikte waarheid blijven vasthouden, zelfs al is die minder toegankelijk voor de anderen? Mieke vindt van niet. Ze heeft gelijk; ik heb geleerd dat de verwarrende invloed van de emoties op het denken voortdurend de menselijke rede ondergraaft.

Mensen kunnen de vreemdste dingen doen en daarna deze karakterzwakte rechtvaardigen met de domste onredelijkheden. Of ze voelen zich angstig en schuldig en verwerpen alle logica.

Omdat ik niet over koetjes en kalfjes kan praten, en mijn denkvermogen te vaak verstoord wordt door deze nietszeggende invasies, zwijg ik en schrijf ik. Bovendien heeft schrijven het voordeel dat ik niet word onderbroken. Schrijven is praten tegen iemand die niets terugzegt. Een stille conversatie. Ik weet zelfs niet tegen wie ik praat. En schrijven is gemakkelijker dan spreken. Als ik schrijf kan ik elk ogenblik de zaak overzien, letterlijk. Tijdens het praten moet ik de verschillende onderdelen van een gedachte voor de geest halen en kan niet, zoals de schrijver, nog even het begin van de zin bekijken. Tijdens het formuleren van een gedachte in de spreektaal treden allerlei herhalingen op, verkortingen of onlogische grammaticale constructies. Het enige waar ik bij het spreken rekening moet mee houden is de toon, de accenten en het ritme. Interpunctie en schrijfwijze zijn onbelangrijk bij een gesprek. Daarom wordt er zo veel gepraat en zo weinig geschreven.

Schrijven gaat gemakkelijker als je iets te vertellen hebt. Sommige schrijvers beweren dat ze zonder vooropgezet plan schrijven, uit het één komt het ander voort. Wat betekent dat ze voor het schrijven van een roman slechts één woord nodig hebben, het eerste. Zo'n schrijver ben ik niet. De eerste zin gaat nog wel. De problemen beginnen bij de tweede. Minutenlang staat de cursor om mijn aandacht te knippen. Ik kijk ingespannen uit het raam. De blik op de horizon. Waarom? Wat zie ik daar? Ik zie niets. Ik zoek. Ik zoek het juiste woord. Duizenden woorden heb ik tot mijn beschikking, maar daaronder zoek ik naar één bepaald woord en welk woord dat is weet ik niet. Sommige woorden proef ik, andere slik ik in, en nog andere worden gekauwd en verteerd. Woorden zijn krammen, haken en nagels om ideeën aan op te hangen. Of het touw waar we onze ervaringen aan rijgen.

Een mooi verhaal schrijven dat interesseert me niet. Geen roman. Fictie is een beetje magie, gemengd met wat trucs, om de mensen iets te doen geloven wat niet waar is. Of het is groots opgezette alledaagsheid. Oplichterij. Al die goedkope nonsens wordt duur betaald door het lezerspubliek. Bovendien zijn te veel romans Tragisch met een hoofdletter T en te weinig Waar met de hoofdletter W. En het is de waarheid die ik zoek. Maar er is geen permanente, absolute, onveranderlijke waarheid, dus probeer ik, schrijvend, de meest geschikte orde voor mijn gedachten te vinden. Trouwens, de waarheid zoeken is meestal de waarheid zelf maken.

Stilaan wordt hij zich bewust van een stijgende spanning en verwarring tijdens zijn conversaties met de anderen. Hij kan zijn gedachten niet meer op een rijtje houden, valt stil, blokkeert, kijkt gefixeerd weg en reageert niet op zijn gesprekspartners.

Soms is hij verward en piekert onbegrijpend over zijn raadselachtig lichaam dat van vorm of grootte schijnt te veranderen. Of hij ziet die veranderingen bij andere mensen optreden. Hij krijgt de meest bizarre wanen over zijn lichaamsfuncties. Pijn, een erectie of het laten van een wind kunnen hem vreselijke angsten bezorgen, waarop hij vaak hypochondrisch zal reageren door te klagen en hulp te vragen. In een later stadium van de ziekte kan zijn bezorgdheid om zijn lichaam zich uiten door zelfverminking; een impulsieve verwerping van het eigen lichaam. Vaak staat de schizofreen voor een spiegel en ziet zijn lichaam als afstotelijk, lelijk of gevaarlijk. Hij voelt een groeiende bezorgdheid en een angstaanjagende schrik voor persoonlijke ontbinding. Hij begint te twijfelen aan zijn geslacht, wat zich vaak uit in polypervers sexueel gedrag; een poging om zijn eigen rol te ontdekken.

De stijgende, schrikbarende angst, zijn gebrekkige, verwarde aandacht en zijn verstoorde perceptie leiden tot een toenemende breuk in zijn persoonlijke contacten. Deze rusteloze onvrede veroorzaakt bij zijn familieleden, zijn enkele vrienden of zelfs onbekenden een angstwekkend, griezelig gevoel. De schizofreen op zijn beurt houdt zich afzijdig en trekt zich terug achter een muur, naar een gebied van eenzaamheid, hopeloosheid, angst en haat. Hij voelt zich verstoten en krijgt een totaal gebrek aan zelfrespect en eigenwaarde. Om zichzelf te beschermen houdt hij zich ver van emotionele betrokkenheid met andere mensen, een beveiliging tegen pijnlijke menselijke relaties. Dit isolement draagt er toe bij dat hij zich nog eenzamer voelt en zich nog meer terugtrekt. Hij vertrouwt niemand. In plaats van mee te doen met anderen, blijft hij thuis, in zijn vertrouwde kamer, waar hij chagrijnig zit te mokken of te prullen. Hij vertoont een toenemende onverschilligheid tegenover de andere gezinsleden en zijn omgeving.

Zijn werk gaat zienderogen achteruit, eerst omwille van de onmogelijkheid zich op zijn taak te concentreren en later door een hopeloos gebrek aan motivatie. Zijn onverschillige lusteloosheid wekt de indruk van luiheid. Hij verliest zijn spontaniteit, ambitie of competitiedrang. De vroegere doelen in zijn leven streeft hij niet meer na. Hij wordt prikkelbaar, voelt zich gekleineerd en begint te geloven dat de anderen over hem praten of hem uitlachen. Als hij zich bewust is van zijn verward denken zal hij soms beweren dat zijn gedachten uit zijn hoofd worden gestolen of dat de anderen bepaalde gedachten in zijn hoofd plaatsen.

Vreugde, plezier of voldoening voelt hij niet meer. Een oppervlakkige houding van superio-riteit is vaak het gevolg. Hij besteedt minder of geen aandacht aan beleefdheden of sociale omgang en zijn

vroegere loyaliteit en affectie geraakt afgestompt. Hij veronachtzaamt alle conventies of afspraken, verzamelt afval of spaart voedsel en vertoont duidelijke tekortkomingen in zijn persoonlijke hygiëne en verzorging.

Vaak is hij bezig met abstracte overpeinzingen, nihilistische waanideeën of duistere, diepzinnige bespiegelingen over religie, mystiek of zinloze problemen. Zijn bizarre denkbeelden zal hij wijdlopig uit de doeken doen, vluchtend in intellectualisme.

Zijn onzekere relatie met het leven komt tot uiting in twijfels over de doelgerichtheid van zijn handelingen en zijn besluiteloosheid bij het nemen van beslissingen. Hij voelt dat hij is veranderd in vergelijking met vroeger, waardoor hij zichzelf niet langer meer als een persoonlijkheid erkent. Hij gelooft niet dat hij een andere persoonlijkheid is, maar heeft het gevoel dat hij de grenzen van zijn eigen persoonlijkheid niet meer ziet. Alhoewel hij soms de indruk geeft bedrijvig en gedreven te zijn, druk bezig, zijn deze handelingen er alleen maar op gericht zichzelf te bewijzen. Als adolescent zal hij afspraakjes maken met meisjes, om te bewijzen dat hij, net als zijn leeftijdsgenoten, in de smaak valt. Het huwelijk wordt een bewijs dat hij een man is of lief kan hebben. Kinderen vormen het bewijs dat hij een vader kan zijn. Zo bouwt hij voortdurend een scherm tussen zijn innerlijke persoon en de buitenwereld. Zijn bestaan wordt een 'alsof' bestaan; gescheiden van de realiteit. Zijn emotionele reacties hebben geen verband meer met de werkelijkheid, ze zijn niet meer in overeenstemming met de realiteit; hij kan ongepast zitten glimlachen, schateren of giechelen. Ervaringen die een bepaalde emotionele reactie zouden moeten uitlokken veroorzaken het tegenovergestelde effect; zo kan hij met een domme lach praten over de dood van zijn geliefde vader of moeder. Een gebrek aan emotionele samenhang, een uiteengevallen gevoelsreactie. Hij wordt een toeschouwer van het leven in plaats van er aan deel te nemen.

Alle materie en energie zaten gecondenseerd in één allesomvattend punt. Het punt kreeg de hik en ontplofte. Big Bang. Het heelal in één enkele knal.

100000000000000000000000000000000 graden Celsius. Onuitspreekbaar heet. De mistige vuurbal van straling en materie die bij de explosie was ontstaan, koelde, naarmate het heelal expandeerde, langzaam af tot 270 graden Celsius onder nul. Onuitstaanbaar koud.

Vijftien miljard jaar na de oerknal staan de astrofysici aan te kijken tegen sterren, planeten, rode reuzen, melkwegen, sterrennevels, interplanetair stof, witte dwergen en zwarte gaten. Kiloparsec na kiloparsec. Astronomische afstanden.

De interstellaire ruimte van 'ons' universum bevat enorme hoeveelheden waterstof(H). Chaotische, wervelende bewegingen in deze gasmassa veroorzaken concentraties met een hoge dichtheid. Door de aantrekkingskracht en de afstotingsmacht, het ja-nee gedrag, ontstaat energie. $E = mc^2$. Energie is gelijk aan massa vermenigvuldigd met het kwadraat van de lichtsnelheid, zei Einstein. Deze zichtbare straling die wij vanuit onze luie stoel tijdens een zwoele zomernacht aan de hemel kunnen waarnemen noemen we een ster. Na acht miljard jaar welles-nietes is het gas op; de ster krijgt een kosmische niesbui en explodeert.

Uit de restanten van een geëxplodeerde ster, een supernova, is vijf miljard jaar geleden de materie van de aarde en de andere planeten van ons zonnestelsel ontstaan. Na die knal begon, op en rond de oeraarde, een kettingreactie van allerlei condensatieprocessen, thermo-chemische veranderingen, fotochemische reacties door de energieke UV-straling van de jonge zon, kosmische radioactieve straling onder invloed van elektrische ontladingen en schokgolven, meteorietinslagen en vulkaanuitbarstingen. Onophoudelijke transformaties. Al deze energie heeft op de oeraarde en haar atmosfeer een grote verscheidenheid van allerlei soorten moleculen doen ontstaan. De voortdurende schommelingen van de omgeving, kookpotten van moleculaire reacties, veroorzaakten de ontwikkeling van zelforganiserende moleculen die zichzelf voortbrachten en samenvoegden in functionele gehelen. Door de vorming van membranen konden deze netwerken zich afgrenzen van de hen omringende ruimte. De laatste stap naar verscheidenheid en leven: de cel. Van punt naar cel in vijftien miljard jaar.

De knallen en verbrandingen, de nucleaire wervelstormen in de moleculaire kookpotten leiden me tot een verbazende gedachte: ons universum is ontstaan door ontploffing en ontbinding; door uit elkaar te springen heeft het zich samengesteld. Organisatie door chaos. Uit deze extreme wanorde en door allerlei toevalligheden is er op een kleine, excentrieke planeet, de Aarde, 'leven' ontstaan. Door onstuimigheid, het uiteenvallen en het toeval heeft de planeet die wij bewonen zichzelf georganiseerd. We moeten dus twee denkbeelden samenbrengen die, logischerwijze,

onverenigbaar zijn: orde en wanorde. Bovendien wordt het idee nog complexer als we bedenken dat ons universum ontstaan is door een onbeschrijfelijke en onbegrijpelijke gebeurtenis, waardoor tijd uit niet-tijd is ontstaan, ruimte uit niet-ruimte, materie uit non-materie. Straffe toeren dus, met fundamentele contradicties.

De relatie tussen orde, wanorde en organisatie komt tot uiting als we vaststellen dat wan-ordelijke verschijnselen, onder bepaalde condities en in bepaalde gevallen, noodzakelijk zijn voor het ontstaan van georganiseerde verschijnselen die bijdragen tot een groeiende orde. Maar tegelijk een ingewikkeld geheel.

Heraclitus (500 v. Ch.) die, naar men zegt, steeds weende over de dwaasheden der mensen, zei het al met zijn bekende aforisme, *panta rhei*: alle dingen zijn onophoudelijk in beweging en veranderen voortdurend. Of: 'Leven door de dood, sterven van het leven'. Vandaag weten wij maar al te goed dat dit geen onbeduidende paradox is; ons organisme kan pas leven door de onophoudelijke bezigheden van onze cellen die door dit harde werk sterven en zichzelf hernieuwen. Alleen onze hersencellen hernieuwen zich niet. In zekere zin is het leven voortdurend sterven en verjongen. We leven dankzij de dood van onze cellen zoals een maatschappij leeft dankzij de dood van haar individuen, waardoor ze zich steeds kan verjongen. Maar door te verjeugdigen worden we ouder: het proces van verjonging valt stil of ontspoord en we maken plaats voor onze nakomelingen, de hernieuwing van onszelf. We leven door de dood en sterven van het leven. Harmonie door disharmonie, orde door wanorde, en vice versa.

Van mijn eerste drie levensjaren herinner ik mij niets. Op vierjarige leeftijd is het met mij misgelopen en werd ik een hardnekkig buitenstaandertje, een buitenbeentje. Anders dan de anderen. Een kwelgeestje. Een filosoofje.

De schok, het trauma, was een opname in het hospitaal voor een eenvoudige ingreep. Losgerukt uit mijn veilige omgeving, werd ik achtergelaten in een grote, kille kamer. Alleen in een groot, vreemd bed. Geen kibbelende broers of de zachte stem van mijn moeder, maar gehuil, geschreeuw en onbekende geluiden uit de andere kamers. Ik herinner mij niet dat ik bang was voor de operatie, maar wat ik mij nog wel levendig herinner is de angst van de onzekerheid, de onveiligheid, het alleen-zijn. Mijn behoefte aan zekerheid werd grenzeloos; elke man of vrouw in een witte schort stelde ik steeds dezelfde vraag: "Dokter, wanneer mag ik naar huis?". Mijn moeder vond het zo hartverscheurend dat ze mij, tegen het advies van de dokters in, terug meenam naar huis.

Terug thuis! De veilige plek. Maar de ervaring in het hospitaal had in mijn veilige wereld een aardverschuiving veroorzaakt en ik kreeg het groeiend besef dat zekerheid niet bestaat.

Een paar weken later werd mijn zusje geboren, ik verdween uit de belangstelling, mijn onbhagen en geestelijke wanorde nam toe, ik regresseerde en plaste terug in mijn bed. Ik kreeg het gevoel een vreemdeling te zijn, een balling in een onbekende en onbetrouwbare wereld. Ik begreep er niets meer van; mijn gekende en geordende wereld veranderde in een chaotische, onoverzichtelijke omgeving.

Om de frustraties, de sarcastische opmerkingen van mijn broers en de vergelijkingen tussen mijn zusje en mij te vermijden trok ik me meer en meer in mezelf terug. Ik paste niet meer in de wereld van mijn broers die meer interesse hadden voor de baby dan voor mij. Ik voelde me buitengesloten, alleengelaten, solitair. Een periode van onbehaaglijkheid en weinig vertrouwen.

Mijn onzekerheid kwam tot uiting in een groot verlangen om orde en systeem in de omringende wereld aan te brengen. Ik begon te classificeren, te identificeren en te vergelijken. Tegen iedereen die het horen wilde begon ik mijn indrukken te benoemen, te ordenen en te systematiseren. Ik stelde aanhoudend vragen naar het 'hoe' en 'waarom', niet zozeer omdat de verklaringen mij interesseerden, maar om te horen of de antwoorden overeenkwamen met mijn eigen gedachten. Het voornaamwoord 'ik' begon een belangrijke rol te spelen in mijn taal.

Door mijn enorme nieuwsgierigheid, mijn groeiende taalkundige vaardigheden en mijn vastbeslotenheid om met de verzamelde gegevens mijn wereld te verklaren, begon ik terug in de gunst van mijn broers te komen. Mijn broers en hun vrienden verzamelden zich vaak rond mij, zodat ik, letterlijk, in het middelpunt van de belangstelling stond en me opgenomen voelde in de

wereld van de 'groten'. Een vierjarig, opstandig knaapje in een kring van vijftienjarige, lachende slungels. Ze stopten een grote sigaar in mijn mond en ik zat, als een rokende goeroe met zijn discipelen, de wereld te verklaren. Ze vuurden de ene vraag na de andere op me af en mijn uitgebreide, vrijmoedige antwoorden zorgden voor heelwat vrolijkheid.

Mijn reputatie was gemaakt; iedereen noemde mij 'het filosoofje'. Ik werd in de buurt door de meeste straatbewoners met open armen, ijsjes of koekjes ontvangen om mijn zegje te komen doen. Mijn welbespraaktheid en mijn behoefte om de eigenschappen en kenmerken te leren kennen van de dingen om me heen bracht hen ertoe mijn kennis te overschatten en gaf hen de indruk dat ik veel wist, terwijl ik eigenlijk alleen maar ijverig probeerde de aandacht gaande te houden. En de koekjes lekker vond.

Als ik alleen was kon ik hele dagen, op de drempel aan de voordeur, met stijgende verbazing zitten kijken naar de dingen en gebeurtenissen rondom mij. Spelen met de leeftijdsgenootjes deed ik niet. Ik snapte niet hoe ze in hun spel dood konden vallen en seconden later weer opstonden alsof er niets aan de hand was, of hoe meisjes tegen plastieken zuigelingen konden praten. Rennen, hijgen, struikelen, bloeden, wenen, harrewarren, vechten om een oude stok... waarom allemaal? Wat was de bedoeling? Ik was te realistisch ingesteld om hun spelletjes leuk te vinden, ik wou meer werkelijkheid. Zelfs het pensioenrijpe nonnetje in de kleuterklas maakte zich zorgen om mijn teruggetrokken gedrag. Haar goedbedoelde pogingen om me te betrekken in de activiteiten van het klasje botsten steevast op een botte weigering. Ik keek en dacht. De scherpte van mijn waarnemingen en redeneringen groeide met de dag.

De klap op de vuurpijl, het alles bepalende slot, kwam dat jaar met sinterklaasdag. Mijn broers, geholpen door mijn ouders, wilden mij doen geloven dat de goede sint langs de schouw, door de kachel, het huis was binnengekomen. Hoe kon een volwassen man door zo'n klein gat? Die onzin slikte ik niet. Op 6 december 1956 werden de beweringen en verhalen van volwassenen onbetrouwbaar, leugenachtig.

Toen ik, vele opstandige jaren later, eindelijk wist wat het woord 'filosoof' betekende, en ik de echte filosofen leerde kennen door hun boeken, voelde ik me onmiddellijk thuis. Ik zat weer op de drempel van de voordeur.

Onze buurman heeft een hond. Scott. Een Golden Retriever. Scott blaft bijna nooit. Een hond die niet blaft is een goede hond; die blijft trouw, als een hond, aan het hond-zijn. Een hond die blaft heeft waarschijnlijk een blaffende baas, want het blaffen van een hond is niet meer dan een uiting van zijn betrokkenheid met de menselijke verbale communicatie. Een wilde hond blaft niet, want wilde honden moeten jagen en alle jagers houden zich stil. De mens heeft de hond leren blaffen.

Onze buurman stond voor een dilemma: hij wilde graag een hond, maar zijn buurvrouw, Mieke, was een kattenvrouw. Hij besloot de jonge hond te laten opgroeien met een jonge kat. Met succes. Scott stond op goede voet met alle katten uit de buurt.

Scott blaft alleen als er een vreemde kat in zijn buurt opduikt. Toch houdt Scott van katten. Van sommige katten. Hij is samen met een poesje opgegroeid en dat is nog steeds zijn beste speelkameraadje. De 'Kat en Hond' theorie lappen zij aan hun poot.

Ming, één van onze katten, is sterk aan haar territorium gehecht; elke vreemde indringer wordt onmiddellijk weggeblazen of aangevallen. Daardoor raakt ze zo van streek dat ze van pure opwinding alle kasten, tafelpoten of mensenbenen onderspuit. Om dat neurotisch gedrag van Ming te vermijden heeft Mieke de volgende strategie: zodra een vreemde poes in de buurt verschijnt, stormt Mieke naar buiten, in de handen klappend en roepend. De meeste katten gaan van dat kabaal op de loop terwijl Ming triomfantelijk naast Mieke staat te pronken. Het plan werkt. Ming blijft rustig en alles blijft droog.

Scott en Mieke zijn dikke vrienden. Als Mieke aan de heg verschijnt slobbert Scott haar kwijlend onder. Hij beschouwt haar als één van de zijnen. Daarom begon Scott vrij snel de strategie van Mieke te imiteren. Omdat in de pootjes klappen niet veel indruk maakt, begint Scott bij het zien van een vreemde poes wild tegen de heg op te springen en blaft hij zich schor. Weerom werkt de strategie. Mieke heeft Scott leren blaffen. Onze buurman heeft een hond die blaft.

Van alle geestesziekten is schizofrenie de meest gevreesde en de meest fascinerende. Het is voor de meeste mensen het model voor krankzinnigheid. Schizofrenie veroorzaakt veel lijden, niet alleen voor de patiënt wiens leven en persoonlijkheid traag worden vernietigd, maar ook voor de familie. Ongeveer 1% van de bevolking lijdt aan deze ziekte.

De angsten en frustraties die deze ziekte veroorzaakt zijn dan ook een goede voedingsbodem voor waardeloze behandelingen en overroepen theorieën over de oorzaak van deze aandoening. In de laatste twintig jaar zijn er verschillende genezingen geclaimd; nieuwe vormen van psychotherapie, een speciaal dieet of massieve doses vitamine B. Anderen beweren dat het helemaal geen ziekte is. Volgens R.D. Laing(1964) is het de enige rationele manier om te ontsnappen aan de krankzinnige wereld. Sommige sociologen noemen het alleen maar een gemakkelijk label dat de maatschappij hanteert om te kunnen omgaan met storende afwijkers. En T. Szasz(1961) zegt simpelweg dat schizofrenie niet bestaat.

Verscheidene factoren bemoeilijken dus ons vermogen om schizofrenie te begrijpen, onze kennis is uitermate fragmentarisch. De talrijke denkbeelden ter verklaring van de waargenomen verschijnselen zorgen voor heelwat verwarring. Om erachter te komen wat de medische wereld als oorzaak voor schizofrenie beschouwt, hoeven we maar te kijken naar de verschillende behandelingswijzen.

Uit het bestaan van verschillende therapieën blijkt duidelijk het verschil in visie over deze aandoening. De psychiatrie heeft spijtig genoeg geen samenhangende kennis en zicht over mentale kwalen. Van eensgezindheid is er geen sprake. Dus treffen we schizofrenen aan in ateliers, waar ze mandjes vlechten, boetseren of schilderen. Anderen zitten in de psychoanalyse, met als neveneffect een lege geldbeugel. Nog anderen zitten onder de antipsychotische middelen, met als neveneffect het Parkinson-syndroom. En nog anderen wonen in 'units' bij surrogaatfamilies. En dan zijn er diegenen wiens genezing men tracht te bereiken door hen te oefenen in onderwaterzwemmen...

Bezigheidstherapie, psychotherapie, farmacotherapie, groepstherapie, anti-therapie... Zo krijgen we uitspraken als: de ziekte is exogeen, ze komt van buitenaf. Neen, ze is endogeen, uit het binnenste. Of is ze psychogeen en vindt ze haar oorzaak in de ziel? Misschien is ze wel sociogeen, door maatschappelijke omstandigheden veroorzaakt?

Er is er toch maar één? Of is er helemaal geen?

Bezigheidstherapie is gebaseerd op de veronderstelling dat schizofrenie een permanente stoornis van een aantal functies teweegbrengt en men probeert de functies die nog intact zijn gebleven, te behouden of te ontwikkelen. Deze aanpak is dus meer gericht op de gevolgen van de aandoening dan op de oorzaak. De 'krankzinnigheid' is vanzelfsprekend en de behandeling is gericht naar opvoeding, handenarbeid en lichaamsoefeningen. Deze aanpassingstherapie gaat er van uit dat schizofrenie niet te genezen is maar dat ze de patiënt in staat stelt een nuttig leven te leiden.

Psychoanalyse is de therapeutische techniek die de persoonlijkheidsstructuur ziet als oorzaak voor de aandoening. Door dure en tijdrovende gesprekken probeert de therapeut, samen met de patiënt, de mentale, bewuste of onbewuste, inhoud te begrijpen die verantwoordelijk zou kunnen zijn voor de schizofrenie. Er bestaan heelwat tegenstrijdige studies over de resultaten van deze behandeling. Eysenck(1965) beweert dat het effect gering is; hij schrijft dat één derde van de patiënten verbetert, één derde wordt slechter en bij nog één derde verandert er weinig of niets. Bovendien is deze behandeling te traag, duur en dus elitair, en hangt het succes in hoge mate af van de 'psychologische toegankelijkheid' van de patiënt.

Bij de farmacologische aanpak, de chemotherapie, wordt er van uitgegaan dat de ziekte een genetische, biologische, of neurochemische abnormaliteit is; een ziekte van de hersenen; een schizofreen gen op chromosoom 5; te grote hersenholten; communicatiestoornissen tussen de linker en de rechter hersenhelft of supergevoelige dopamine-receptoren. Linkshandigen zijn ook al een risicogroep, en als er meer mannelijke schizofreenen zijn dan vrouwelijke dan zou dat te wijten zijn aan de oestrogenen, die vrouwen, tot aan de menopauze, beter tegen deze ziekte beschermen. Uit een andere statistiek is ook gebleken dat schizofrenie meer voorkomt bij mensen die in de winter zijn geboren. De immunologische uitleg: de moeders van deze patiënten zijn tijdens het tweede trimester van hun zwangerschap tegen een griepvirus aangelopen. Vermits de griep vooral toeslaat in de herfst is meteen de verklaring voor het statistisch resultaat gevonden. De chemotherapeuten beschikken over effectieve en veilige antipsychotische middelen, vooral phenothiazines, die zeker bijdragen tot de verbetering van de psychiatrische hulp. Ze zijn goed werkzaam bij symptoomcontrole, vooral bij acute gevallen, maar genezen doen ze niet. Het risico op psychologische afhankelijkheid en fysieke verslaving is bovendien vrij groot.

Bij groepstherapie verblijven de patiënten in leefgroepen of therapeutische gemeenschappen. Door positieve sociale ervaringen probeert men de patiënten iets bij te brengen over sociale interactie. Een belangrijk en veel voorkomend probleem bij psychotische mensen is hun verstoorde aandacht en hun onvermogen om complexe sociale situaties te begrijpen. Daarom wordt in deze groepen de complexiteit van de sociale interactie vaak beperkt gehouden. Mijn vrees is dat patiënten in zo een gemeenschap sterk afhankelijk worden van de leefgroep. Ze duiken erin onder. Ofwel gaan ze eraan ten onder. De kans op verhoging van de psychotische toestanden kan immers toenemen onder druk van de groepsgesprekken, confrontaties en interpretaties; situaties waarin de verdedigingsmechanismen van de patiënt verpletterd

worden, met instorting tot gevolg, of waarbij de patiënt in een compromitterende positie wordt geplaatst, emotioneel wordt uitgedrukt of gemanipuleerd. Deze therapie kan positieve resultaten bereiken, op voorwaarde dat de patiënten betrokken blijven bij het groepsproces en dat de groepsleiders competente mensen zijn. De surrogaatfamilie is echter beter geschikt voor de neurotische patiënt dan voor de psychotische patiënt, wiens hele persoonlijkheid in het ziekteproces betrokken is.

Familietherapie is een vorm van groepstherapie, hoofdzakelijk toegepast bij kinderen, adolescenten en jonge volwassenen. Deze aanpak wordt aanbevolen als blijkt dat de moeilijkheden van de patiënt te wijten zijn aan de relaties binnen de familie. In de praktijk lijkt deze behandeling sterk op groepstherapie, met dit verschil dat de familie een natuurlijke groep vormt en leefgroepen kunstmatig zijn samengesteld. Maar het blijkt echter moeilijk de vader en de andere verwanten van de patiënt bij het therapeutisch proces betrokken te houden. Omdat in de meeste gevallen de moeder achter de schermen druk heeft uitgeoefend op de anderen, zullen deze snel op zoek gaan naar excuses en afhaken.

Psychodrama is ook een vorm van groepstherapie waarbij de patiënten worden aange-moedigd om rollen en karakters dramatisch op te voeren; 'acting out' van de innerlijke spanningen, conflicten en gevoelens. Het lange-termijn effect van deze therapie is erg twijfelachtig.

Hydrotherapie tenslotte maakt gebruik van natte, warme omslagen, douches, spoelbaden en onderwaterzwemmen; een baarmoederlijke reconstructie.

Het is absoluut onmogelijk om alle moeilijkheden die de mens ervaart, te formuleren in biologische, psychologische of sociologische termen. Dikwijls wordt geprobeerd om vanuit functies van het centraal zenuwstelsel menselijk gedrag te verklaren. In de psychiatrie gaat het vaak om de individuele geesteszieke, in plaats van om het bestuderen van de processen waarbij mensen wezenlijk betrokken zijn of processen die tussen meerdere mensen plaatsvinden. Een persoonlijkheid kan nooit afgezonderd worden van het ingewikkelde geheel van intermenselijke relaties. De persoonlijkheid van een individu kunnen we slechts begrijpen als we de persoonlijkheidsontwikkeling, de geschiedenis, volgen van dat individu. Ieder van ons heeft zijn eigen geschiedenis die ons verschillend maakt van alle anderen en die ons gedrag bepaalt. Met gedrag bedoel ik de wijze waarop we reageren op de 'wereld' waarin we leven en waaraan we ons bestaan ontleent. Een wereld die we ervaren of zelf creëren, een innerlijke en een uiterlijke wereld. De factoren die ons gedrag bepalen, de motivatie, zijn van essentieel belang om onze vaardigheden en gebreken te begrijpen.

Wat is 'persoonlijkheid'? Wat is 'identiteit', 'ego', 'ik'? Er is een zo grote verscheidenheid in betekenis en gebruik van deze termen dat het moeilijk is er een precieze definitie van te geven. Voor sommigen zal de definitie te omvangrijk zijn, voor anderen te eng. In de dertiger jaren stelden de heren Allport en Odbert een lijst op van 17.593 engelse woorden die gebruikt worden om de zogenaamde karakteristieken van menselijke 'individualiteit' aan te duiden!

Een bekende definitie van 'het zelf' is de verklaring van William James(1890): "Properly speaking, a man has as many social selves as there are individuals who recognize him". James noemde 'het sociale zelf' het belangrijkste bestanddeel van onze totale persoonlijkheid. Naast het sociale zelf, hebben we ook nog het spirituele of geestelijke zelf. Het is ons eigen innerlijk, het middelpunt van ons persoonlijke leven. Het zelf dat ons "ik" doet zeggen. Het zelf dat verdwijnt als we sterven.

Ons derde 'ik' is het materiële zelf; ons lichaam, met de verschillende lichaamsdelen en hun verschillende betekenis, onze kleding, onze woning, al onze bezittingen, meubels, boeken, CD's. Maar ook onze ouders, partner, de kinderen, de vrienden. Wie ons dit alles ontnemt verandert ons 'zelf'.

Wij horen bij elkaar, we zijn niet solitair maar solidair. Ons samenzijn met andere mensen geeft ons het zelf waar William James het over had; het maatschappelijke zelf.

Iedereen rondom ons geeft ons een ander zelf, een ander sociaal ik, waardoor ieder van ons zoveel maatschappelijke ikken heeft als er mensen zijn die hem kennen. We hebben een buur-ik, straat-ik, werk-ik, vakantie-ik. Wij zijn anders, hier en ginds, nu en straks, bij deze en gene. We zijn

niet één, maar legio. Het bestaan van een persoon is geen individueel bestaan, maar een uiteengevallen, gedeeld bestaan, het bestaan van veel ikken of zelden tegelijk. We hebben een aantal sociale rollen en bij elk van deze rollen horen bepaalde karakteristieken. Bovendien geeft de maatschappij ons nog diverse andere identiteiten; belg of marokkaan, katholiek, socialist, schizofreen. Al deze sociale rollen en identiteiten verwerken wij in onze persoonlijke identiteit.

'Identiteit' wordt door de dikke, gezaghebbende, Van Dale omschreven als: eenheid van wezen. Ik had daar liever zien staan: veelvoud van zijn.

We manifesteren onszelf op twee manieren: ons publieke-ik en ons privé-ik. Ons privé-ik, het spirituele zelf, veroorzaakt een niet te overbruggen isolement ten opzichte van onze medemensen, terwijl ons publieke zelf, ons bestaan in veelvoud, een bron is van chaos en conflict. We leven in de mist der menselijke relaties, een nevelachtig, onduidelijk bestaan. Ons privé-ik, de psychologische kern, is het centrum van onze eigenheid en bewustzijn. Het begin van elke activiteit en het eindpunt van elke voldoening. Ons zelfbeeld. Onze denk- en zienswijze, onze normen, interesses en motieven. Ik.

Onze reacties, onze typische reacties op allerlei gebeurtenissen, zijn aangeleerde reacties op onze omgeving: frustratie, humor, angst... Het zijn deze reacties die voor de anderen de waardemeter zijn van ons privé-ik. Als we tenminste geen spelletje spelen, want we hebben immers een rol. We zijn kameleonistisch, getraind in aanpassing aan de omgeving, veranderlijk, meervoudig, gespleten. Schizofreen.

Uit alles wat de baby en het kind overkomt worden alleen de 'speciale' ervaringen in het 'zelf' opgenomen; beloning en straf, goed- en afkeuring zijn de belangrijkste bouwstenen van de zelf-dynamiek. Deze dynamiek heeft de neiging de aandacht te concentreren op handelingen die al dan niet goedgekeurd worden door de ouders en andere opvoeders. Het zelf wordt dus bij zijn ontwikkeling geleid door specifieke ervaringen die in de baby- en kindertijd zijn opgedaan en regelt op die manier van bij het begin de groei of de belemmering van groei. Het zelf is de bewaker van het bewustzijn, het houdt al wat er gaande is in de gaten. Wanneer er iets spectaculairs gebeurt dat bij het zelf niet welkom is, ontstaat er een gevoel van onbehagen. Een onbehagen dat bepalend zal zijn voor de persoonlijkheidsstructuur.

Impulsen, verlangens en behoeften die niet door de ouders en andere belangrijke personen zijn goed- of afgekeurd, gaan een gescheiden leven van het zelf leiden. Als ze tot uitdrukking komen worden ze door de persoon niet opgemerkt. Een kind zal er alles aan doen om zijn ouders tevreden te stellen, omdat het de veiligheid, liefde en respect wil handhaven. Alles wat indruist tegen de mening van de ouders of andere opvoeders wordt onbewust weggedrukt. Ons bewust beleven van wat wij en wat anderen doen wordt voortdurend beperkt door deze vroegere leerprocessen. Deze begrenzing blijft gehandhaafd omdat we onbehagen ervaren telkens als we de grens overschrijden.

Het zelf wordt dus gevormd onder invloed van gereflecteerde waardeoordelen; goedkeuringen of afkeuringen die het individu in een vroeg stadium ontvangt van anderen als reactie op zijn handelingen. Als deze oordelen ongunstig, negatief of kleinerend zijn geweest dan zal de zelf-dynamiek ook negatief van aard zijn. Een persoon met een dergelijke dynamiek zal vijandige, negatieve waardeoordelen hebben over anderen en zal deze ongunstige, kleinerende beoordelingen ook op zichzelf van toepassing vinden. Een kind dat zonder liefde en waardering opgroeit zal dus heel bekwaam worden in het vinden van fouten bij anderen en, op dezelfde manier, ook bij zichzelf. Een lage eigendunk uit zich dus vaak in een negatieve mening over anderen. Als het zelf is samengesteld uit negatieve ervaringen, afkeuring en ontevredenheid, dan heeft het de neiging de betere, positieve ervaringen uit te sluiten. Iemand met een lage zelfwaardering zal daar zelden eerlijk voor uitkomen, omdat zo zijn eigen behoefte aan geborgenheid, zekerheid en veiligheid in gevaar komt. Hij zal voor zichzelf met allerlei fantasieprocessen een beeld oproepen dat tegengesteld is aan zijn eigen gebreken. Maar de zelfverachting mag dan nog zo goed vermomd worden, ze is er zeker.

Het zelf ontstaat als een dynamisch geheel dat het gevoel van veiligheid en geborgenheid moet handhaven. Het is grotendeels opgebouwd uit persoonlijke ervaringen in de opvoeding. Een bouwsel van goedkeuringen door anderen. Impulsen die niet worden goedgekeurd, maar vooral de driften die sterk worden afgekeurd, worden gedissocieerd. Dissociatie is een actief verdedigingsproces, waarbij het bewuste beschermd wordt tegen overrompelende gevoelens en herinneringen die als onprettig of bedreigend worden ervaren. Deze gedissocieerde neigingen komen tot uiting in daden en handelingen die door het individu niet worden opgemerkt. Sommige impulsen worden bewust beleefd en andere worden van het bewustzijn gedissocieerd. Ze worden buiten het zelf gehouden en leiden een eigen leven.

Het optreden van neurotische symptomen is een doorbraak van de ingehouden, opgekropte, onbewuste krachten, die geen goede uitweg vonden op een andere manier. Schizofrenie betekent letterlijk een gespletenheid van de geest. Een splitsing van de beheersing van het bewustzijn. In een normale toestand wordt het bewustzijn enkel en alleen geregeerd door de zelf-dynamiek. Het bewustzijn wordt door het zelf begrensd. In schizofrene toestanden omvat het bewustzijn niet alleen het zelfstelsel, maar ook de conflict-scheppende neigingen, de tendenssystemen. Deze tendenssystemen krijgen de status van een onafhankelijke persoonlijkheid, met een macht die groter is dan die van het zelf.

Als we het zelf zien als één ding en 'dat wat gedissocieerd is' als iets anders, twee dingen die samen een persoonlijkheid vormen, dan zou de schizofrene toestand kunnen opgelost worden door de gedissocieerde neigingen als een deel van het zelf te accepteren. Maar het accepteren van een gedissocieerd tendensstelsel als deel van het zelf betekent in feite het doormaken van een grondige verandering in de persoonlijkheid. En impliceert dus ook een opvallende verandering in de interpersoonlijke relaties.

Het is duidelijk dat de beperkingen en eigenaardigheden van het zelf een hinderpaal kunnen vormen voor een normaal, bevredigend leven. Bij alle mensen wordt het streven naar geborgenheid in al dan niet ernstige mate gehinderd door hun zelf. De gedissocieerde impulsen veroorzaken storingen die niet worden opgemerkt, maar die een belangrijke rol kunnen spelen in de interpersoonlijke relaties en dus ook het zelf kunnen aantasten. Als dat het geval is, kunnen we alle mensen geestesziek noemen.

Een jong meisje staat gillend op een stoel. Ze wijst met verbijstering in de ogen naar de grond. Vlak voor de stoel zit een roerloze spin. Het meisje heeft angst. De emotie sleept haar mee, ze geeft er zich aan over. Het komt tot een overvloed van doellose en onbeheerste reacties. Eerst zit de angst diep in haar lijf, dan kruipt ze tot in de uiteinden van de spieren en vreet verder naar het brein, tot het meisje niet meer denken kan. De haren rijzen ten berge, de spieren sidderen, de zweetklieren werken abnormaal, de ogen puilen uit en zijn wijd opengesperd. Alles wacht gespannen af. Ze wordt blind voor ieder nuttige handeling. Het is een gevoel dat ze met haar verstand niet verwerken kan, een krampachtige samentrekking van onwezenlijke dingen.

De onschuldige spin, geschrokken van de trillingen veroorzaakt door het kabaal, blijft onbeweeglijk en angstig staan. De paniek van het meisje groeit uit tot razernij, waarop de toevallige aanwezigheid van de spin wordt volgescholden. Is er niemand voorhanden om op te schelden, dan heeft het meisje pech. De spin niet. In plaats van door een behulpzame hand en krant te worden verbrijzeld, zal de spin als eerste, en wellicht ook enige, de angst overwinnen en haar uitstapje verderzetten onder luid gekrijs van het hysterische meisje. Is er nog een meisje in de kamer dan is de kans vrij groot dat ook zij op een nog beschikbare stoel staat te schreeuwen, want angst is een besmettelijke ziekte.

Waar komt die angst vandaan? Vrees is een eigen schepping die verdekt staat opgesteld achter schijnredeneringen. Spinnen zijn afstotend omdat ze harig zijn. Vooral meisjes of vrouwen vinden spinnen akelige, griezelige en kriebelige dingen. Maar angst voor bepaalde dieren is zeker geen typisch vrouwelijke aangelegenheid. Mannen of jongens zullen misschien proberen hun angst beter te verbergen door stoerdoenerij, terwijl ze net niet in hun broek staan te schijten. Angst discrimineert niet. Mensen wel. In de top-tien van meest gehate dieren staat de spin op de tweede plaats, gevolgd door de krokodil en de rat. Op een eenzame eerste plaats staat de slang. Slangen zijn gemeen, vies en glibberig. In werkelijkheid is de slang droog, proper en glad. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen ongevaarlijke en gevaarlijke slangen, of onschuldige en giftige spinnen. Vele mensen hebben aan allemaal een even grote onberedeneerde hekel. Slangen of spinnen vallen niet aan, ze verdedigen zich alleen. De kans dat iemand door een slang wordt gebeten is kleiner dan dat hij door de bliksem wordt getroffen. Van de 40.000 soorten spinnen zijn er een tiental giftig en die leven met z'n allen in het Braziliaanse regenwoud. Bovendien hebben ze geen trek in een hapje mens. En toch staat het meisje op een stoel. De mens heeft door zijn angsten vele dieren gevaarlijker gemaakt dan ze in werkelijkheid zijn.

De subjectieve ervaring van vrees, de fysiologische veranderingen die daarmee gepaard gaan, de uitwendige uitingen van angst en de pogingen om sommige situaties te vermijden of te

ontvluchten zijn de vier bestanddelen van angst. De acute angst voor concrete dingen of situaties is duidelijk zichtbaar. De chronische angst, bijvoorbeeld de angst om oud te worden, kan je niet van het gezicht aflezen. Terwijl de duidelijk zichtbare angst verdwijnt zodra het angstgevend object is verdwenen of vermeden, blijft de onzichtbare angst bestaan. Iemand die angst heeft voor de spin in de kamer staat gillend bovenop een stoel. Iemand die angst heeft voor het ouder worden doet dat niet. Hoogstens kijkt hij grijs en somber.

We leven in een sociaal systeem; 'sociaal' omdat het over mensen gaat die met elkaar omgaan en 'systeem' omdat de sociale werkelijkheid in belangrijke mate systematisch is. Het is een netwerk van met elkaar interacterende mensen, waarbij die mensen een bepaalde positie in dat systeem innemen.

Om te kunnen voortbestaan moet het systeem aan bepaalde eisen voldoen. Elk individu heeft een rol in het systeem en moet die rol zo goed mogelijk spelen. Doet hij dat niet dan ontstaan er conflicten die het systeem ondermijnen. Mijn collega's zijn arbeiders en bedienden, geen vaders of moeders, motorrijders, wijnliefhebbers of gewoon mensen. Op het werk moeten zij zich aan hun rol houden; van iemand in een bepaalde positie wordt een bepaald gedrag verwacht. Onze samenleving is dus een netwerk van systemen en systematisch met elkaar samenhangende posities en rollen. Mensen handelen op een bepaalde wijze omdat ze zich in een bepaalde positie bevinden en omdat daarbij een bepaalde rol hoort. De rol van de bakkersvrouw is neutraal; het gaat niet om gevoelens maar om het verkopen van brood. Ik verwacht van de bakkersvrouw geen advies over mijn huwelijk. De relatie tussen haar en mij is specifiek: brood.

Opdat een kind zijn rol goed zou kunnen spelen wordt het omgevormd tot een sociaal en cultureel mens. Het type van maatschappij waarin een kind geboren wordt heeft dan ook een grote invloed op zijn ontwikkeling en de structuur van zijn persoonlijkheid. De structuur van de persoonlijkheid krijgt vorm in een bepaald sociaal milieu en wordt gemodelleerd door de groep mensen die het kind omvormen. Bij de inlijving van een 'nieuweling' in een cultuur gaat het altijd om twee partijen: een te vormen en een vormende partij. Kinderen en opvoeders. We worden geboren met een aantal potentiële mogelijkheden, maar het is de omgeving die, bewust en onbewust, bepaalt welke mogelijkheden tot ontwikkeling mogen komen en welke mogelijkheden niet aangemoedigd zullen worden.

Als er een zekere orde bestaat in een samenleving dan is dat omdat de leden van die samenleving gelijke waarden hebben. Deze algemeen aanvaarde waarden worden bepaald en getest via rollen, tekens en rituelen, regels en gewoonten, door etiketten, diploma's of titels. Dit zijn integratiefuncties die bepalen hoe de mensen zich tegenover elkaar moeten gedragen. Worden die functies niet vervuld dan stort het systeem in elkaar.

Diegenen die afwijken, de afdwalers, worden door onze maatschappij als abnormaal beschouwd. 'Marginalen' worden ze genoemd, afwijkers van het normale.

Wat is 'abnormaal gedrag'? Abnormaal beschrijft het gedrag dat afwijkt van het bekende of het gewone. Hoe bizar, ongewoon of zelfs antisociaal het gedrag moet zijn om beschouwd te worden als abnormaal hangt af van vele factoren.

De belangrijkste factor is het 'cultureel normaal'. Normaliteit wordt hier bepaald door een cultureel of sociaal criterium; als het gedrag overeenstemt met de normen van de cultuur, is het normaal. Maar wat in de islamitische maatschappij normaal is, kan in de christelijke maatschappij abnormaal zijn, bijvoorbeeld polygamie. Dergelijke culturele verschillen zijn in hoge mate afhankelijk van leerprocessen, imitatie of

gewoontevorming. Omdat er zoveel culturele verschillen zijn kan het 'cultureel normaal' geen waardemeter zijn voor normaliteit.

Het 'wettelijk normaal' geeft het 'cultureel normaal' een specifieke, wettelijke maatstaf ter beoordeling van normaliteit. Aangezien het 'cultureel normaal' geen waardemeter is, kan ook met het 'wettelijk normaal' niet bepaald worden wat normaal is. Uiteraard is dit een puur filosofisch standpunt; in de rechtspraak wordt wel degelijk rekening gehouden met de vraag of de dader van een misdrijf als normaal of als abnormaal moet worden beschouwd.

Met het 'statistisch normaal' wordt normaal gedrag gedefinieerd als: datgene wat iedereen doet. Dit criterium houdt dus weer verband met het 'cultureel normaal'. Wat de westerling doet is voor de Yaqui-indiaan echter volkomen absurd, en omgekeerd. Volgens de leer van de statistiek zou het normale moeten liggen binnen de grenzen van een bepaalde afwijking onder of boven het gemiddelde. Als men dit criterium zou hanteren voor 'intelligentie', dan zouden de hele lage I.Q.'s abnormaal zijn, maar de hoge I.Q.'s evenzeer. Toch worden hoge I.Q.'s in onze maatschappij zeer gewaardeerd en als ideaal beschouwd.

Voor het 'klinisch normaal' geldt dezelfde redenering: als men 'gezondheid' ook ziet als een variabele, dan is de gemiddelde mens redelijk gezond en zijn de extremen heel erg ziek of heel gezond, dus abnormaal.

Het is duidelijk dat het bepalen van wat normaal en abnormaal gedrag is, grote problemen oplevert. Toch hanteert vrijwel iedereen in onze maatschappij zijn eigen criteria voor het begrip 'abnormaal'. Daarom verdedig ik de gestigmatiseerden, al kan deze bereidheid zelf een stigma teweegbrengen, waardoor de verdediging haar geloofwaardigheid zou kunnen verliezen.

Mijn vriend Bert zei laatst het volgende: "Ik kijk in de spiegel en zie een vreemde die beweert dat hij mij is". Er werd wat gelachen en ik deed gretig mee. Later, thuis en nuchter, schoot zijn uitspraak mij terug te binnen. Ik besepte dat hij met die opmerking ongewild zijn bewustzijn openbrak. De ervaring van het eigen ik vertoont twee fasen: naïeve waarneming en reflectie. In de naïeve fase kan Bert niets anders doen dan zijn 'karakter' als iets van zichzelf opvatten. Of het nu gaat om gevoelens, ervaringen of opinies, hij moet in het begin altijd zeggen: "Dat ben ik. Zo is mijn gevoel, mijn opvatting. Ik ben zoals ik ben". In de reflectieve fase gaat zijn zelfbewustzijn zichzelf begrijpen: zo is mijn programmering, mijn vorming, mijn conditionering; zo ben ik opgevoed; zo ben ik geworden; zo functioneer ik; zo is in mij aan het werk wat ik tegelijkertijd ben en niet ben. De bezinning over het ik van Bert voor de spiegel toont aan hoe in het meest innerlijke, waar wij menen het dichtst bij onszelf te zijn, tegelijkertijd het uiterlijke en het algemene kan worden aangetroffen. Hier wordt het spel van het 'zelf' met het 'vreemde' in de persoonlijkheid zichtbaar. Het ene ego is het andere steeds voor. Dus staat Bert voor de spiegel en denkt: Wie ben ik? Het bewustzijn van Bert, zijn ego, is het resultaat van emotionele, praktische, morele en politieke dressuur. Het ontstaan van het innerlijke heeft betrekking op ethiek, erotiek, esthetica en politiek. In deze vier dimensies werd Bert, zonder dat hij ernaar vroeg, alles gegeven wat hij als het zijne zal ervaren: de normen voor zijn gedrag, zijn beroepsmoraal, zijn sexuele patronen, zijn emotionele ervaringsverwerking, zijn 'klasse-identiteit'...

'In den beginne was er opvoeding'.

Je bent de trotse eigenaar geworden van een nieuwe versterker voor je high fidelity installatie. Een KA-3300! Een technologisch kwaliteitsapparaat dat je nog vele aangename luisteruurtjes zal bezorgen. Je leest aandachtig de gebruiksaanwijzing en met het aansluitschema binnen handbereik plug je de juiste kabeltjes in de juiste stekergaten. Het toestel is bedrijfsklaar. Je plaatst een CD in de speler en na een geoefende zapbeweging begint het plaatje te draaien. Het optimale luistergenot waarvan sprake is in de handleiding blijkt een krakend geruis en een gillende toon te zijn. Het zweet breekt je uit. Je prutst hoopvol nog wat aan de kabelverbindingen...en zoekt dan koortsachtig naar de pagina 'Verhelpen van storingen'. Oorzaken en Maatregelen. De lijst is lang maar voor jou probleem is er geen remedie. Alleen het advies: raadpleeg een techniker. De bijgeroepen technicus kijkt meesmuilend de verbindingen na terwijl jij onhandig rond het apparaat loopt te scharrelen. "De kabels zitten goed," mompelt de specialist tot je grote opluchting. Hij rommelt wat in zijn werkkoffer, schroeft het achterpaneel los, kijkt op de achterflap van de gebruiksaanwijzing langdurig naar een ingewikkeld schema, leest aandachtig de specificaties van de KA-3300 en begint met allerlei meetapparatuur het uitgangsvermogen, de ingangse gevoeligheid en de impedantie te meten. "De ingangse gevoeligheid komt niet overeen met de specificaties," zegt de deskundige somber. "Het moet honderdvijftig millivolt zijn en ik meet er maar vijf. Dat is niet normaal. Ik zal hem moeten meenemen." De technicus verdwijnt met je duurbetaalde, kapotte versterker.

Zoals een technicus met zijn meettoestellen een apparaat onderzoekt, zo kijken de meeste dokters of psychiaters naar een zieke. Er zit een fout in de 'biologische machine', en om die abnormaliteit op te sporen maken ze gebruik van het 'mechanisch model'. Deze aanpak reduceert mensen tot biologische organismen. Voor een versterker geven de fabrikanten de nodige specificaties, maar voor een mens bestaan die niet. Toch zullen deze dokters als ze een labo-rapport ontvangen de gegevens toetsen aan de 'normale waarden'. Zij proberen het probleem op te lossen door beroep te doen op het statistisch concept van normaliteit. De normale waarde voor calcium in het bloed ligt tussen 8,4 en 10,5 milligram per deciliter. Meer of minder is abnormaal. Volgens de voedingsmiddelentabel weeg ik, gebaseerd op mijn lengte, 8 kilogram te weinig. Ik weeg dus abnormaal weinig. Ben ik ziek? Je gaat voor je werk naar een medisch onderzoek. Je voelt je kerngezond. Je wordt onderzocht volgens de regels van het boekje. Te lage bloeddruk! "Raadpleeg uw huisarts," is het advies. Dezelfde dag nog naar de dokter die de diagnose bevestigt. "Elke dag 1 Effortil," is zijn voorschrift. Je voelt je wel niet ziek, maar wordt toch ongerust. Te lage bloeddruk!

Wat is er met je mis? Je bent patiënt!

Het probleem met het statistisch concept van normaliteit is het volgende: hoe wist de persoon die de 'normale' waarde bepaalde, dat de individuen die hij onderzocht normaal of gezond waren? Waarschijnlijk heeft hij een aantal mensen geselecteerd die zich goed voelden en er gezond uitzagen. Dat betekent dat de definitie van gezondheid of ziekte volgens het mechanisch model in eerste instantie afhangt van iemands vage impressies over de gezondheid van een groep mensen.

Volgens de tabel weeg ik dus abnormaal weinig. De tabel is opgesteld door de Universiteit van München, Duitsland, het land van de allesverorberende vleeseters. Ik ben vegetariër. In vergelijking met een ronde Duitser weeg ik inderdaad te weinig. En in de Amerikaanse tabellen zal ik ook wel tussen de plooiën vallen. In vele ontwikkelingslanden is ondervoeding bij kinderen de 'statistisch' normale toestand, en bij westerse mannen op middelbare leeftijd is aderverkalking een veel voorkomende gesteldheid. Is een slecht gebit normaal? Hoe wordt in deze gevallen de limiet van normaal bepaald?

De aanhangers van het biologisch ziekteconcept, het mechanisch model, moeten beseffen dat het gelijkstellen van gezondheid met statistische normaliteit een cirkelredenering is. 'Gezondheid is de afwezigheid van ziekte. Wat is ziekte? Alles wat tegenstrijdig is met gezondheid'. Om deze cirkel te doorbreken is er dringend nood aan een duidelijke analyse van zowel 'ziekte' als 'gezondheid'.

Ik wil hier niet beweren dat het mechanisch model onbelangrijk is - het is de basis van heel wat goede dingen die de dokters kunnen doen voor hun medemensen - maar het concept van ziekte mag niet alleen bepaald worden door een biologische functiestoornis, maar ook door de subjectieve gevoelens die daarmee gepaard gaan. 'Zachtheid' en 'hardheid' zijn statistisch niet te vatten, netzomin als 'ziekte' en 'gezondheid'. Ziekte en gezondheid zijn altijd subjectief. Fysisch en psychisch. Maar voor de biologische geneeskunde is een normaal persoon iedereen die nog niet voldoende is onderzocht. Meer nog: totdat bewezen is dat hij gezond is, wordt de mens geacht ziek te zijn.

In het park, op een bank, zit een oude heer. Zijn gelaat is uitdrukingsloos. Hij schijnt zich van niets bewust. Onbeweeglijk. Blik op oneindig.

Op de muur loopt één van onze katten met volmaakte, sierlijke bewegingen. Mooi en perfect. Is Ming zich bewust van de bekoorlijke zwier van haar bewegingen? Neen. Zij is alleen maar 'mooi' volgens onze criteria. Maar is de kat zich bewust van haar bestaan, van haar omgeving, van haar 'zelf'? Is zij zich meer bewust dan de oude, gestolde man op de bank? Zij is zich in elk geval bewust van haar omgeving, want ze heeft ogen. Zij herkent haar soortgenoten en de hond van de buurman. En een vogel is iets anders dan een tuinka-bouter. Zij herkent Mieke en het gerammel van de blikopener; het geluid stopt haar bevallige gang, ze draait zich om en rent over het zijmuurtje, de ladder af, de keuken in. Zij is zich plots bewust van haar lichaam. Een lijf dat honger voelt. Maar is zij zich bewust van haar individualiteit, van haar Ming-zijn, van haar 'zelf'? Beleeft zij plezier aan haar uitstapjes op de muur van het park? Herinnert zij zich het gevecht dat ze gisteren had met de buurkat?

Ming heeft een bewustzijn; ze heeft geleerd dat ze de buurkat in de gaten moet houden en wat het blikken gerammel in de keuken betekent, ze heeft geleerd dat een vogel anders smaakt dan een mot, ze weet dat ze van mij geen eten krijgt maar van Mieke wel. Als Ming in staat is om te leren, kan ze registreren en heeft ze een geheugen. Als ze een geheugen heeft, heeft ze een bewustzijn. Ze is zich bewust van haar acties, van haar gedrag, van haar zelf. Een klein zelfje in een klein hoofdje. Het zelfje dat haar doet blazen als ik te dicht in de buurt kom. Het zelfje dat luidruchtig ligt te spinnen in de schoot van Mieke. Het zelfje dat waarschuwingstekens plaatst, graffiti: 'Ming was here'. Het zelfje dat op de vlucht slaat voor een buurzelfje. Maar haar visie op de wereld verschilt natuurlijk grondig van de onze. Ze kent niet de geschiedenis van haar soort, noch van haar ouders. Haar moeder heeft het haar nooit kunnen vertellen. Veel heeft ze eigenlijk niet geleerd; poezen hebben slechts een klein geheugen en een klein bewustzijn. Al vertoont het gedrag van Ming een zekere graad van bewustzijn, de meeste van haar handelingen zijn instinctief, volgens een aangeboren schema. Ze is een poes, zich niet bewust van de biologische betekenis van haar gedragingen.

Om Mieke in staat te stellen met mij te communiceren als ik zit te schrijven, twee hoog, heb ik in mijn werkkamer een luidruchtige zoemer geïnstalleerd. Eénmaal bellen betekent etenstijd. Twee belstoten: bezoek. Ettelijke belstoten betekenen: 'Wanneer kom je nu eindelijk naar beneden, lomperik'.

...is een poes, zich niet bewust van de biologische betekenis van haar gedragingen.

Een luide, onaangename zoemtoon doet me opschrikken. De bel. Net als Ming op de muur reageer ik ogenblikkelijk. Ik word mij plots bewust van mijn lichaam. Een lijf dat honger voelt. Ik zat automatisch te schrijven, bediende werktuiglijk het toetsenbord en voelde geen enkele sensatie. Ik had geen enkele herinnering en was me niet bewust dat ik bestond. Ik was Ming. De bel werd mijn blikopener: ik voel honger, weet plots dat Mieke bestaat, dat ik besta, en ga naar beneden.

Tijdens het eten dwaal ik met mijn gedachten terug naar de tekst. Ming en haar bewustzijn. Waar wou ik naartoe? Dat katten een niveau van bewustzijn hebben dat vergelijkbaar is met de graad van bewustzijn van de demente, oude man op de bank. En terwijl ik dat boven zat in te tikken was ik er mij niet van bewust dat ik mij niet bewust was. Als ik schrijf heb ik ongeveer evenveel bewustzijn als Ming. En Ming heeft ongeveer evenveel bewustzijn als een demente, oude man. Als ik schrijf ben ik een kat en dement.

Alle mensen hebben een essentiële, biologische, innerlijke natuur, intrinsiek, en in een zekere zin onveranderlijk of beter nog; onveranderend.

Elke mens heeft een innerlijke natuur die deels uniek is, persoonlijk, en deels 'soort-gebonden'.

Deze innerlijke natuur is niet noodzakelijk 'slecht'. De basisbehoeften voor leven, veiligheid en zekerheid, affectie, respect, zelfrespect en zelf-verwezenlijking, onze basisemoties en onze basismogelijkheden zijn op zichzelf ofwel neutraal, pre-moraal, ofwel positief 'goed'. Vernielzucht, sadisme, wreedheid, boosaardigheid, haat of wrok zijn niet wezenlijk in ons aanwezig, maar zijn gewelddadige reacties omdat onze basisbehoeften, emoties en capaciteiten gedwarsboemd worden. Boosheid is op zichzelf niet kwaadaardig evenmin als angst, luiheid of zelfs onwetendheid. De menselijke natuur is niet zo slecht als de Freudianen ons willen doen geloven.

Omdat wij van nature goed of neutraal zijn, zou het beter zijn deze goede innerlijke natuur aan te moedigen in plaats van deze eigenschappen te onderdrukken. Als we onze goede natuur de gids voor ons leven laten zijn worden we gezonder, gelukkiger.

Wordt deze essentiële kern van een mens ontkend of onderdrukt dan wordt hij ziek, soms heel duidelijk, soms op een subtiele manier, soms onmiddellijk en soms later. Onze innerlijke natuur is niet sterk en machtig, maar zwak, delicaat en subtiel en wordt gemakkelijk overwonnen door gewoonte, culturele druk of verkeerde opvattingen over de menselijke aard. Zelfs al is onze goede natuur broos en zwak, echt verdwijnen doet ze nooit. Zelfs al wordt ze ontkend, toch blijft ze 'ondergronds' steeds druk uitoefenen om 'naar boven' te komen en zichzelf te verwezenlijken.

In ons leven worden we vaak geconfronteerd met verlies, frustratie, pijn en tragedie. In de mate dat deze ervaringen onze innerlijke natuur blootleggen of aanmoedigen zijn deze gebeurtenissen 'gewenste' ervaringen, want zij kunnen ons een gevoel van overwinning en ego-versterking geven waardoor we meer zelfwaardering en zelfvertrouwen krijgen. Iemand die deze ervaringen niet heeft bedwongen, weerstaan of overwonnen zal altijd blijven twijfelen of hij het wel kan. Dit geldt zowel voor externe gevaren als voor de mogelijkheid om zijn eigen impulsen te controleren en er dus niet bang voor te zijn.

Wat elke mens zou moeten erkennen en herkennen, ieder voor zich, is dat elke afwijking van onze innerlijke menselijke deugzaamheid, elke misdaad tegen onze eigen natuur, elke

kwade handeling, bij iedereen, zonder uitzondering, in het onderbewustzijn wordt geregistreerd. Als we iets doen waar we beschaamd over zijn wordt het opgeslagen in ons 'slecht register' en als we iets goeds doen, iets om fier op te zijn, komt het in ons 'goed register' terecht. Het resultaat is dat we onszelf respecteren en accepteren of dat we onszelf verachten en ons verfoeilijk voelen, waardeloos en onbeminnelijk.

Als Freud ons heeft opgezadeld met het ziekelijke deel van onze psyche, dan wordt het nu tijd dat we het gezonde deel ontdekken. Ontdekken, niet uitvinden. Het is voor een mens gemakkelijker om van zichzelf, door persoonlijke groei, een eerlijker, beter mens te maken dan zichzelf proberen te genezen van zijn eigen

dwangmatigheden of obsessies. Persoonlijkheidsproblemen zoals strijd, conflict, schuldgevoel, onrust, depressie, frustratie, spanning, schaamte, zelfverwijt, gevoelens van minderwaardigheid of waardeloosheid veroorzaken alle psychische pijn, ze verstoren de prestaties en zijn onbedwingbaar. Volgens Freud is ons geweten, ons superego, een verinnerlijking van de wensen, eisen en idealen van onze ouders of opvoeders. Maar veronderstel dat deze opvoeders criminelen zijn, wat voor geweten heb je dan? Stel je voor dat je een rigide, moraliserende vader hebt die pleziermaken haat? Of een psychopaat? Freud had gelijk; dit geweten bestaat. We verwerven grotendeels onze idealen door onze opvoeders. Maar wat Freud over het hoofd heeft gezien is het 'intrinsieke geweten', het kern-geweten. Dit geweten is gebaseerd op onze onbewuste perceptie van onze eigen natuur, onze 'bestemming' of onze eigen bekwaamheden. Ons kern-geweten eist dat we eerlijk zijn tegenover onze innerlijke aard en dat we die natuur niet ontkennen uit zwakte of omdat het ons zo beter uitkomt of om wat voor reden ook. Iemand die zijn talenten verloochent, de goede schilder die auto's verkoopt, de intelligente man of vrouw die een dom leven leidt, diegene die de waarheid ziet maar zijn mond houdt, al deze mensen ervaren diep in zich dat ze zichzelf kwaad berokkenen en zullen zichzelf dan ook verachten. Uit dit zelfverwijt kan een neurose ontstaan, maar er kan evengoed een vernieuwde moed uit ontstaan, gerechtvaardigde verontwaardiging, het voornemen om het juiste te doen, beter. En als ze het dan beter doen krijgen ze meer zelfrespect. Groei en verbetering ontstaan op die manier uit pijn en conflict.

Zo'n 4.600.000.000 jaren geleden ontstond ons zonnestelsel. Het fotosynthetisch proces waardoor levende organismen zonne-energie konden capteren kwam, volgens fossielonderzoekers, op gang zo'n 3.500.000.000 jaren geleden. Een nieuwe stap in de biologische evolutie gebeurde ongeveer 1.500.000.000 jaren terug toen het eencellige organisme met een kern zich ontwikkelde. Het ontstaan van de cel kunnen we beschouwen als de oorsprong van het leven.

Een cel lijkt op een kers. Het voornaamste kenmerk van elke eukaryotische cel is het verschil tussen de in het midden gelegen kern, de kersepit, en het omringende cytoplasma, het vruchtvlees. Net als de kers is de cel bedekt met een velletje of vliesje, het membraan. De kern is de bewaarplaats voor de genetische bibliotheek van de cel, de chromosomen. De belangrijkste functie van de kern is informatieverwerking; de vertaling van specifieke instructies van de informatieafdeling en verzending naar het cytoplasma voor uitvoering van de bevelen. Het cytoplasma bestaat uit een vormeloze gel, de cytosol, en bevat ingesloten orgaanjes. Ze hebben verscheidene functies. De ribosomen houden zich bezig met biosynthese; ze breken het energierijke voedsel af dat ze van buitenaf krijgen of spreken hun reserves aan. Voor de energieproductie zorgen de mitochondriën. Zij zijn de krachtcentrales van de cel. De zuurstoftanks. Het totaal van deze werkzaamheden wordt metabolisme of stofwisseling genoemd.

Alles wijst erop dat toen de voorwaarden om meercellige levende wezens te laten ontstaan, eenmaal geschapen waren, deze ook veelvuldig opdoken zo'n 700.000.000 jaren geleden. De cellen begonnen aan elkaar te klitten en werden ingewikkelde specialisten waaruit steeds grotere organismen groeiden.

Mensen hebben ongeveer 200 verschillende soorten cellen. Zenuwcellen, lang en dun, geleiden electrochemische impulsen. Spiercellen trekken zich samen. De schijfvormige, rode bloedcellen vervoeren de zuurstof. Kliercellen produceren verschillende chemische stoffen. Beencellen maken het taaie, harde materiaal van de beenderen. We hebben ook nog dekcellen, weefselcellen en vetcellen. Wat ook hun vorm en functie moge zijn, alle cellen zijn fundamenteel gelijk. En zolang ze samenwerken volgens het principe 'één voor allen, allen voor één' vallen we niet uit elkaar. Over een tijdspanne van vele miljoenen jaren ontstonden overal op aarde allerlei 'wezens', met vele variaties in stofwisseling en structuur.

Als we door een microscoop naar een levende cel kijken en we zien de kern, drijvende materie in een vloeibare omgeving, we zien het fragiele, dunne, maar vitale celmembraan, en we houden rekening met de innerlijk opgewekte energie of de energie van buitenaf dan valt onmiddellijk de verbazende gelijkenis op met de aarde als we die door een telescoop heel ver weg zouden zien; haar fragiele, dunne atmosfeer, zo vitaal voor de aarde, lijkt op een celmembraan, we zien de

massieve en de waterige onderdelen, inclusief de kern, en de zorgvuldige balans tussen intern gecreëerde energie en de van buitenaf ondersteunde energie; met andere woorden, een echte levende cel in de ruimte; het is alleen maar een kwestie van omvang.

Als we de ontwikkeling van het leven op de aarde - van het meest primitieve organisme tot de mens - uittekenen op een jaarschaal, van 1 januari tot 31 december, krijgen we een beter zicht op de dimensie 'tijd'. Van de eerste januari tot ongeveer september was er niets dat ook maar enigszins op leven geleek. Slechts tegen het einde van september verscheen het eerste pre-biologisch materiaal. Eind oktober, begin november ontstonden de primitiefste levensvormen zoals bacteriën, en het was slechts tegen december dat hogere organismen zoals primitieve algen en andere eencellige structuren tot leven kwamen. Half-december ontwikkelden zich nog hogere meercellige organismen en het was pas tegen het einde van december dat de primaten verschenen. Op de laatste dag van december, een paar seconden voor middernacht, kwam dan eindelijk de mens, de geavanceerde boombewoner Homo Sapiens, op de wereld.

We kunnen de evolutionaire tijd ook illustreren in afstand als we de 4,6 miljard jaar dat onze planeet bestaat vergelijken met een reis van 460 km. Nadat 100 km van de trip was afgelegd begonnen de eerste levensprocessen, en het was pas nadat we 300 km hadden afgelegd dat we de geboorte van de eencellige organismen konden vieren. De meercellige dieren leefden toen we kilometerpaal 400 bereikten. De evolutionaire verspreiding van de zoogdieren begon na 453 km. De eerste primaten stonden 6 km verder. De Australopithecus, de mensaap, voegde zich bij het reisgezelschap zo'n 450 tot 200 meter voor het eindpunt en de Neanderdalmens verdween zowat 3,5 meter voor de eindmeet waar hij werd vervangen door mensen zoals wij. En ik, met m'n 44 jaar, heb amper vijf millimeter van de 460 km lange reis afgelegd.

We hebben twee soorten spieren: de gladde en de dwarsgestreepte. Aan onze gladde spieren hebben we niets te vertellen, zij doen hun zin. Hun wil is wet. Zij regelen hun zaakjes op hun eentje, autonoom. Zij zorgen voor al de onwillekeurige bewegingen die we onophoudelijk maken. Wij zijn ons van hun werkzaamheden niet bewust. We ademen, staan rechtop of knipperen met de ogen zonder dat we erbij nadenken. We moeten onszelf niet verplichten te blijven staan; de spieren rond onze gewrichten werken volgens een patroon van wederzijdse zenuwprickelingen en houden ons rechtop. Net als bij het ademen; als de inademingsspieren samentrekken, ontspannen de uitademingsspieren. Wij worden door ons autonoom zenuwstelsel bestuurd. Hoe hard we ook proberen, we kunnen onze bloeddruk of onze hartslag niet onder invloed van de wil permanent verhogen of verlagen. Vrijwillige controle is niet mogelijk omdat we niet bewust de toestand van onze gladde spieren kunnen voelen of beïnvloeden.

Over onze gestreepte spieren hebben we, als we willen, wel controle. Bij de meeste viervoeters, dus ook bij de kruipende baby, worden de bewegingen beheerd door een zenuwstreng die uit de kleine hersenen, langs de rug naar de lendewervels loopt. Of we nu rennen, springen of kruipen, al deze activiteiten worden geregeld door ons centrale zenuwstelsel. De gestreepte spieren worden gebruikt als we van plan zijn iets te doen, zoals met het verkeerde been uit bed stappen of over een hindernis wippen.

Ergens tussen de automatische controle van de levensprocessen in ons lichaam en de weloverwogen beslissingen van ons bewustzijn zitten onze reflexen. Als iemand per ongeluk uw been verbrandt met een sigaret wordt vanuit de huid een salvo van impulsen verzonden naar het ruggemerg en de hersenen. De eerste reactie op de brandende sigaret is een buiging en een terugtrekking van het verbrande been, terwijl het andere been wordt gestrekt om het gewicht van het lichaam te ondersteunen. De hersenen worden geïnformeerd over de snelle beweging van de onderste ledematen, de houding wordt aangepast, je staat heel even op één been, zodat je in staat bent je bedreigde been weg te trekken van de schadelijke sigaret zonder daarbij om te vallen.

Heelwat van onze dagelijkse handelingen worden bestuurd door een automatische piloot. We zijn robotten. Het grootste deel van de dag gedragen we ons als machines. Ingewikkelde routinehandelingen, zoals het binden van onze schoenveters, verrichten we op het onderste trapje van de bewustzijnsdrempel. Wat ik als kind vroeger een ingewikkelde bezigheid vond, is door de gewoontevorming een suffige handeling geworden. Zonder besef. Zolang we een nieuwe vaardigheid leren, moeten we ons concentreren op elk onderdeel van onze handelingen. Met moeite heb ik geleerd de letters van het alfabet uit elkaar te houden en te benoemen of de juiste toetsen van mijn toetsenbord aan te slaan. Maar met het toenemen van de ervaring kan ik mijn

vingers steeds meer hun gang laten gaan. Ik schrijf automatisch. Schrijven is een mechanische activiteit geworden, een overgang van geestelijke in machinale processen. Terwijl ik typ, verlaten de impulsen mijn hersenen, geprogrammeerd in tijd en ruimte om de toetsen in de juiste volgorde te raken. Als de beweging eenmaal is ingezet kan ik ze niet meer onderbreken; ik weet dat ik de verkeerde letter zal aanslaan, ik zie het gebeuren, maar er is niets aan te doen. De letter staat er. Het weten komt te laat om de geplande beweging te onderbreken. De verbeterstoets, het correctielint of het Typexpotje zijn dan ook heel populair bij schrijvers.

We worden dagelijks door duizenden dingen beïnvloed. Er wordt met ons brein gesold door suggestie en propaganda. Toch geloven de meeste mensen in de zekerheid en bestendigheid van hun eigen opinie. Van bij de geboorte worden we gehersenspoeld; onze mogelijkheden tot ontwikkeling van een vrije, scheppende geest worden geremd of gedood. Menticide. We krijgen een gedwongen conformiteit opgelegd. Ons eigen ik, onze besloten eenheid, wordt stelselmatig afgebroken door controlerende gedachten en gedragingen van buiten af. Ieder keer dat twee mensen met elkaar van gedachten wisselen, begint een subtiele strijd over wie de sterkste is, wie over de meeste overtuigingskracht beschikt. Wie is degene die zich onderwerpt en wie heeft de betere overredingskracht? Wanneer de verbale argumenten niet voldoende zijn wordt dikwijls een ander tactiek gebruikt: geweld.

De technische ontwikkelingen in onze wereld en de nieuwe communicatiemiddelen hebben ons veel gevoeliger gemaakt voor de invloeden van geestelijke manipulaties. We leven in een ingewikkeld web van geluiden, beelden en suggesties. De eeuw waarin het schijnbare samenzijn zo hoog geprezen wordt, zorgt alleen maar voor verwarring. We worden niet getraind voor een leven op eigen innerlijke bronnen. De reclamemakers en propaganda-technici, de wetenschappers der geleide openbare mening, ontwikkelen voortdurend nieuwe methodes voor het inprenten en injecteren van slagzinnen. Zelfs wanneer we sceptisch en kritisch staan tegenover de dagelijkse advertenties, heeft de herhaling van de slogan toch een psychische werking; de geleidelijke, ongemerkte invloed van de herhaalde suggestie overwint onze innerlijke kritische barrière. Onbewust wordt een behoefte geschapen die rond onze kritische afweer heensluipt en ons besmet. We kopen wat we oorspronkelijk niet kopen wilden en we geloven wat de politieke en sociale systemen ons inprenten. De wil bezwijkt.

De pasgeboren baby wordt niet alleen door de bewuste houding, woorden en manipulaties van de ouders gevormd en geconditioneerd, maar ook door meer verborgen emotionele houdingen van de omgeving. Sommige zuigelingen weigeren voedsel aan te nemen van een moeder die onbewust vijandschap voor hen voelt. Een dreigende blik kan meer invloed hebben dan een liefvallig woord. Soms volgen beide ouders heel nauwkeurig de raadgeving-en van opvoedkundige boeken en leren zij hun kind liefhebben door allerlei theorieën over het geven van affectie. Maar als zij zich onder elkaar als kat en hond gedragen, wordt het kind meer beïnvloed door hun hypocrisie dan door het liefderijke masker dat zij het kind dagelijks tonen. Zulke gedragingen kunnen een blijvende invloed uitoefenen, zonder dat de mensen zich bewust zijn van die vreemde emotionele kronkels. Als er dan een of andere schokkende, emotionele gebeurtenis plaatsgrijpt in het leven van deze mensen, worden ze teruggeworpen op innerlijke, psychische fantasieën en prikkels. Nadat ze eenmaal de rust van deze innerlijke vlucht geproefd hebben, kunnen ze niet meer terug naar de pijnlijke werkelijkheid. Diagnose: schizofreen.

Iemand noemde mij, tot grote ontevredenheid van Mieke, een overjaarse, gepensioneerde hippie. Mieke vond deze uitspraak beledigend, onwaar en kwetsend. Ik vond deze uitgesproken mening helemaal geen aanranding van mijn eer, integendeel, ik ben zoals een oud-strijder, fier op mijn deelname in de bloemenoorlog. Ik was een hippie. Moet ik beledigd zijn omdat ik deel uitmaakte van een beweging die een bloemkrans rond onze maatschappij wilde leggen? Of was het een doornenkroon? Voor de meeste brave burgers van die tijd waren de bloemen inderdaad een symbool van maatschappelijke verguizing. Met onze exotische kleren, onze lange haren, onze kralen en onze glimlach stelden wij de mensen pertinente vragen over hun manier van leven.

De hippies zouden nooit zo hard zijn aangevallen als de vragen die we stelden niet zulke tere punten hadden geraakt. De nette mensen noemden ons verweerde jongeren die lui waren en wegluchtten in de drugs, die hun leven vergooiden, die niet aan zichzelf of de anderen dachten, die er vuil en smerig bijliepen, zedeloos crapuul. Ze vonden ons immoreel, onverantwoord, en onze rebellie tegen de maatschappij had volgens hen geen enkele zinnige reden. De kritiek kwam vooral uit de hoek van hen die onze morele vragen wilden ontwijken; de ouders, de opvoeders, de machthebbers.

De uiting van afkeuring of ongenoegen was deels ook gerechtvaardigd; de hippiebeweging heeft weinig of niets bijgedragen aan de kunst, de muziek of de literatuur. En slogans als 'Make Love, Not War' waren niet echt de aanzet voor een nieuwe filosofie. Vele jongeren die voor het hippieleven kozen deden dat trouwens niet door hun 'aanleg' voor liefde, maar eerder door hun onbekwaamheid tot liefde; omdat ze niet in staat waren zich te binden gebruikten ze de afwezigheid van sociale regels om met anderen te leven zonder echte relaties aan te knopen. Vrij snel doken in de beweging allerlei parasitaire randfiguren op, ontstonden er vreemde ideologieën zoals de terugkeer naar de astrologie of de toepassing op het dagelijkse leven van grote kosmische ideeën. De beweging had ook een grote aantrekkingskracht op 'weglopers'; één van de belangrijkste morele normen van de hippies was het volledige vertrouwen in de 'andere', iedereen was welkom en werd onmiddellijk geaccepteerd in de 'commune'. Vragen werden er niet gesteld. Bij vele jongeren was het effect van deze behandeling dan ook enorm; het onmiddellijke vertrouwen betekende voor velen een nieuwe, rijke ervaring. Onaangepaste jongens en schuchtere meisjes voelden zich aanvaard, iets wat ze in hun sociale milieu nooit hadden ervaren. Jonge marginalen die bij hun aankomst in de commune verwachtten dat ze zouden worden geweigerd, of zwarten die vreesden met de gekende intolerantie behandeld te worden, moesten hun mening, zichzelf en hun leven herzien. Terwijl elke groep zich kenmerkt door de uitsluiting van vreemden, lagen de grenzen van de hippiegemeenschap wijd open: om opgenomen te worden in de gemeenschap volstonden lange haren en kleurrijke, oude kleren. De aantrekkingskracht van een maatschappij gebaseerd op liefde en seksuele vrijheid, was zo groot dat de hippiebeweging uiteindelijk werd verpletterd. Zakenmensen gingen er zich mee bemoeien, er ontstond een invasie van boefjes die hard drugs begonnen te verkopen waardoor de vijandigheid en repressie tegen de hippies toenam en de beweging finaal werd vernietigd. Tegen die tijd had ik al afgehaakt en was ik op 'pensioen'.

Toch bleef ik achter de grondbeginselen van de beweging staan. Veel beginselen waren er natuurlijk niet; de hippies leken meer op een primitieve stam dan op een filosofische beweging. Behalve enkele 'underground' blaadjes bestonden er geen geschriften die uitdrukking gaven aan de hippiefilosofie. Zonder organisatie of geestelijke leiding, zonder geschreven beschouwingen, kan geen enkele filosofische positie worden ingenomen. Bovendien stond de beweging bol van de contradicties; de echte, 'hard core' hippie, had een extreem moreel besef maar overtrad voortdurend de wet door illegale substanties te gebruiken, hij rebelleerde niet tegen de maatschappij maar nam er ook niet aan deel, hij weigerde elke vorm van organisatie maar leefde in een commune. Hij was jong maar deed niet wat van jongeren werd verwacht; hij was niet conservatief maar ook niet revolutionair. Hij was anders. De psychiater, met zijn vele vooroordelen, noemde hem schizofreen. De enige analogie met de schizofrenen was de weigering van de hippies om deel te nemen aan de maatschappij en zich volgens bepaalde regels te gedragen. Geef een schizofreen een stukje karton en hij zal het beginnen plooiën, verscheuren en vernietigen. De hippie rolt er waarschijnlijk een filtertje van voor een lekkere joint.

Zelf-verwezenlijking, zelf-realisatie, kan omschreven worden als een impuls naar groei, perfectie van de ontwikkeling, vervulling van de persoonlijke mogelijkheden. Wie kinderen observeert stelt vast dat gezonde kinderen plezier beleven aan het groeien en vooruitkomen, het verwerven van nieuwe vaardigheden en capaciteiten. Dit is in tegenstrijd met de versie van de Freudiaanse theorie die zegt dat elk kind wanhopig vasthoudt aan elke verworvenheid, aan elke staat van rust of evenwicht. Volgens deze theorie moet het onwillig en behoudend kind steeds vooruitgeduwd worden, weggehaald uit zijn toestand van rust, geduwd naar een nieuwe beangstigende situatie. Deze Freudiaanse opvatting is zeker waar voor angstige en onzekere kinderen en gedeeltelijk ook waar voor vele volwassenen, maar voor gezonde, gelukkige, zich veilig voelende kinderen is het zeker onwaar. Bij deze kinderen zien we duidelijk een drang om te groeien, om tot rijpheid te komen; zij laten oude gewoonten vallen als een paar versleten oude schoenen. We zien niet alleen het verlangen naar nieuwe vaardigheden, maar ook duidelijk het plezier dat ze aan hun nieuwe bekwaamheden beleven.

Groei, autonomie, zelf-verwerkelijking, individualisatie, zelf-realisatie, creativiteit en zelf-ontwikkeling zijn alle synoniemen voor een vaag concept. Het is niet mogelijk dit concept scherper te omlijnen of te definiëren. Omwille van de duidelijkheid zal ik proberen een onderscheid te maken tussen de mensen die gemotiveerd zijn door groei-behoefte en zij die gemotiveerd zijn door hun basis-behoefte. Verticalen en Horizontalen. De termen leen ik van J.A.M. Meerlo(1934).

Horizontale mensen zijn gelijk en oppervlakkig. Ze besteden al hun aandacht aan de directe bevrediging van hun behoeften en zijn bezeten door 'dingen'. De horizon van H-mensen ligt vrij dicht bij hun neus; wie op zijn buik ligt ziet niet ver. Zekerheid door verstarring.

Verticale mensen lopen rechtop, in een voortdurende staat van verwondering. Ze tasten met hun onderzoekende geest de verre horizon af en maken zich vrij van het reflex-gebonden dier dat in elk van ons huist.

Er bestaat natuurlijk geen absoluut contrast tussen horizontale en verticale mensen. Verticale mensen, V-mensen, hebben ook H-behoefte en horizontale mensen, H-mensen, ervaren evenzeer V-groei.

Wie wil groeien gaat op zoek naar zijn potentialiteiten, de aanwezige tendens tot groei, zijn capaciteiten en talenten, zijn roeping, zijn bestemming. Iemand die groeit erkent zijn persoonlijke intrinsieke natuur, leert zichzelf kennen en aanvaarden; een onophoudelijke neiging naar eenheid, integratie of synergie van zijn persoonlijkheid. In tegenstelling met H-mensen hebben V-mensen een veel betere perceptie van de realiteit, aanvaarden ze zichzelf en anderen gemakkelijker en zijn ze spontaner, frisser in hun denken, autonomer. V-mensen verzetten zich feller tegen culturele

manipulatie, ze zijn afstandelijker en neigen meer naar afzondering. Ze hebben een democratischer persoonlijkheidsstructuur en zijn veel creatiever dan H-mensen.

Motivatie is het sleutelwoord. De meeste theorieën over gedrag en motivatie beschouwen behoeften in het algemeen als vervelende, onplezierige toestanden waar men zo snel mogelijk moet van af zien te geraken: wie honger voelt, eet. Wie gegeten heeft voelt zich bevredigd, voelt zich goed; het gewenste, het gewilde of het nodige is bereikt. De ongemakkelijke toestand, de opwinding, is verminderd of verdwenen. Het gemis aan voedsel, veiligheid, liefde en respect moet zo snel mogelijk worden bevredigd. De behoefte streeft naar haar eigen eliminatie. Ze probeert zichzelf op te heffen met als doel spanningsvermindering, balans, rust. Maar als motivatie hoofdzakelijk verdediging betekent, het elimineren van irriterende spanningen, en als het eindproduct alleen maar passief wachten is tot de volgende onwelkome irritatie optreedt, die op haar beurt moet worden verdreven, hoe komt het dan dat mensen veranderen, beter worden, wijzer? Wat betekent levenslust?

H-gemotiveerde mensen zijn steeds op zoek naar de eliminatie van hun behoeften. Hun behoeften moeten 'tot rust komen'. V-mensen, gemotiveerd door groei, houden niet van deze rusttoestanden, ze komen niet tot 'rust' maar worden integendeel actiever; ze willen meer in plaats van minder. Groei is op zichzelf bevredigend en opwindend. Daarom is de motivatie voor de bevrediging van groei-behoeften de groei zelf; alleen de groei is belangrijk, niet het resultaat. We kunnen van onze activiteiten op twee manieren genieten: ter wille van de bezigheid zelf, of omdat de activiteit gericht is op de gewenste bevrediging. In het laatste geval verliest de activiteit haar aantrekkingskracht en is ze niet langer prettig als het doel eenmaal is bereikt. Meer nog: de activiteit wordt niet als prettig ervaren, alleen het bereikte doel is genotvol. V-mensen beleven meer plezier aan het leven in het algemeen, het leven in al zijn aspecten, terwijl H-mensen slechts genieten van de schaarse momenten van triomf, een hoogtepunt, succes of climax.

Alle bomen hebben zon, water, lucht en voedsel nodig. Bij mensen komen daar nog veiligheid, liefde en respect bovenop. Om in deze behoeften te voorzien zijn zowel de bomen als de mensen afhankelijk van hun omgeving. Pas als deze noodzakelijkheden voldoende zijn verzadigd kan de echte individualiteit ten volle tot ontplooiing komen; elke boom en ieder mens kan dan zijn eigen, unieke stijl ontwikkelen, groeien in alle richtingen, rijpen. Ontwikkeling gebeurt dus veeleer vanuit het binnenste in plaats van door het buitenste.

De absolute noodwendigheden zoals veiligheid, liefdevolle relaties en respect kunnen alleen maar gegeven worden door andere mensen, dus van buitenaf. Dit betekent een belangrijke afhankelijkheid van de omgeving. Van een persoon in deze afhankelijke positie kan niet gezegd worden dat hij zichzelf is of dat hij controle heeft over zijn eigen lot. Hij is verplicht zich vast te klampen aan diegenen die er voor zorgen dat zijn behoeften worden vervuld. Hij wordt op die manier gedwongen rekening te houden met de wensen, grillen, regels en wetten van zijn leveranciers. Om zijn bevoorrading niet in het gedrang te brengen zal hij hen moeten sussen, behagen, omkopen of bevredigen. Hij moet, tot op zekere hoogte, gericht zijn naar de anderen, en zal dan ook gevoelig zijn voor hun goedkeuring, affectie en hun welwillendheid. Hij zal zich moeten aanpassen en bijsturen door soepel en handelbaar te zijn. Omdat steeds het gevaar bestaat dat hij de mensen zal teleurstellen, dat hij zal mislukken, wordt hij angstig voor zijn omgeving. Deze angstige afhankelijkheid, die ook nog vijandigheid kan voortbrengen, veroorzaakt onderworpenheid, volgzzaamheid, slaafsheid. Een slaaf is niet vrij.

In tegenstelling tot de H-mensen die gericht zijn naar de anderen, zijn V-mensen, als hun basisbehoefte zijn bevredigd, veel onafhankelijker, autonomer, zelf-gerichter. Zij hebben andere mensen niet 'nodig', integendeel, zij worden er vaak door gehinderd. V-mensen hebben genoeg aan zichzelf, zijn eenzelviger. De bepalende factoren die hen leiden zijn hoofdzakelijk innerlijk in plaats van sociale of omgevingsfactoren. Zij volgen de wetten van hun innerlijke natuur, hun mogelijkheden en capaciteiten, hun talenten, hun verborgen rijkdom, hun creatieve impulsen, hun behoefte om zichzelf te kennen, om een eenheid te worden, een geheel. Zij zijn zich meer bewust van wie ze werkelijk zijn, wat ze werkelijk willen en wat hun keuzen inhouden. Omdat ze minder afhankelijk zijn van anderen, hebben ze minder ambivalente gevoelens jegens de anderen, zijn ze minder angstig, minder vijandig en hebben ze minder behoefte aan lof en affectie. Ze zijn minder uit op eer, prestige of beloning.

Autonomie of relatieve onafhankelijkheid van de omgeving betekent ook relatieve onafhankelijkheid van ongunstige externe omstandigheden zoals tegenspoed, harde klappen, tragedies, stress en verlies.

De relatieve onafhankelijkheid van de druk en de wensen van de omgeving, betekent natuurlijk niet dat V-mensen geen sociale omgang zouden hebben. Het betekent alleen dat in hun contacten steeds hun eigen groei voorop staat in plaats van de druk van de omgeving. Het opportunistisch, slaafs gedrag van H-mensen staat dan ook in schril contrast met de vrijheid van V-gemotiveerde mensen. Horizontalisme is slavernij. Verticalisme is psychologische vrijheid.

Door hun afhankelijkheid zien H-mensen de anderen bijna uitsluitend als behoefte-bevredigers. Zij beschouwen de anderen niet als unieke, gecompliceerde individuen, maar alleen in functie van hun bruikbaarheid. Wat geen verband houdt met hun bruikbaarheid wordt over het hoofd gezien, ofwel als vervelend, irriterend of dreigend ervaren. Zij 'gebruiken' mensen zoals wij allemaal wel eens obers, kruiers, treinbestuurders of paarden gebruiken.

Een volledige belangeloze, onbaatzuchtige, objectieve perceptie van andere mensen is slechts mogelijk als we van de anderen niets 'nodig' hebben, als we hen niet nodig hebben. De echte waarneming van het gehele individu is daarom veel gemakkelijker voor V-mensen, en bovendien is hun goedkeuring, bewondering en liefde veel minder gebaseerd op dankbaarheid voor 'bruikbaarheid', maar op de objectieve, intrinsieke kwaliteiten van de andere persoon. V-mensen bewonderen andere personen omwille van objectieve, bewonderenswaardige kwaliteiten en niet omwille van het feit dat de anderen hen flatteren. Zij houden van anderen omdat deze beminnenswaardig zijn, niet omdat ze er liefde van krijgen.

Hoe hongeriger iemand is, meer uit op bevrediging, hoe moeilijker het is om de ander als uniek en onafhankelijk te beschouwen; de andere persoon wordt bij bevredigingszoekers al snel een gereedschap, een werktuig, een gebruiksvoorwerp.

Alle mensen worden tweemaal geboren. De biologische geboorte van de zuigeling is een dramatische en zichtbare gebeurtenis. De psychologische geboorte is een psychisch proces dat veel trager en minder zichtbaar verloopt; het is het toenemende gevoel van enerzijds gescheiden te zijn van de omringende wereld en anderzijds het gevoel van verbinding met die wereld. De anderen en ik.

De pasgeborene, langs de opengebusten foetale membranen in een nieuwe, gecompliceerde omgeving terechtgekomen, is in hoge mate afhankelijk van een belangrijke ander: de moeder, of eigenlijk, de tepel; het eerste levendige symbool vol betekenis. De baby zal heel snel een enorm belang hechten aan het object dat de honger en de dorst lest. In dit stadium kent hij maar één fysiologische behoefte: voeding. De bevredigingsdrang ontstaat bij elke kind dus rond de mond. De orale fase, zei Freud en koppelde er de infantiele seksualiteit aan vast. De bevrediging van de honger heeft een dubbele uitwerking; niet alleen wordt de honger gestild, maar bij het zuigen ervaart de baby ook een prettig gevoel. Een gevoel dat hij, zelfs als hij geen honger heeft, zal opzoeken door aan zijn duim of aan een nep-tepel te zuigen, vervuld van wellust.

De relatie van de baby met de belangrijke ander wordt beheerst door empathie; het invoelend vermogen om te reageren op de gemoedsgesteldheid van de moeder. Deze bijzondere emotionele band is het bewijs van emotionele versmelting, of besmetting, in de moeder-kind verhouding. Als bijvoorbeeld een moeder haar zwangerschap verafschuwde en de komst van het kind betreurde, dan zal de voeding van het kind zeer grote moeilijkheden geven. Of als een liefhebbende moeder rond de voedingstijd van streek gebracht wordt of zich om iets bezorgd maakt, ook dan zullen er voedingsmoeilijkheden optreden. In deze periode wordt het gedrag van het kind uitsluitend bepaald door de invloed van de moeder.

Empathie is dus een middel om de belangrijke ander te leren kennen en een non-verbaal communicatiemiddel. Dit empathisch vermogen treedt op lang voordat het kind in staat is de betekenis van elke emotie te begrijpen en het een onderscheid kan maken tussen de verschillende ervaringen. We weten over de invloed van de empathie in de ontwikkeling van individuen niet veel, maar ik heb het sterke vermoeden dat de gevolgen ervan een leven lang doorwerken. Wat wij 'intuïtie' noemen stoelt trouwens deels op ons empathisch vermogen.

Het kind 'voelt' de goedkeuring of afkeuring van de moeder en zal op de blijken van goedkeuring reageren met een groeiend 'goed gevoel', terwijl afkeuring bij het kind een onaangenaam gevoel teweegbrengt. Vele volwassenen hebben deze kinderlijke behoefte behouden; ze hebben de goedkeuring van hun omgeving nodig voor alles wat ze doen.

De moeder voedt niet alleen haar baby, ze verzorgt hem ook. Tijdens en na de voeding ervaart het kind niet alleen de voldoening van de gestilde honger, maar ook een fysisch en affectief contact met de moeder: warmte, wiegende bewegingen, strelingen, een zachte stem, het verversen van de luier en de aanrakingen die daarmee gepaard gaan. Al deze zorgen veroorzaken bij het kind aangename, prettige gewaarwordingen. Zoals Freud reeds zei, wordt de moeder door deze zorgen 'de eerste verleidster...het object van de eerste en krachtigste liefde, het prototype van alle latere liefdesrelaties'.

Maar de moederlijke zorgen kunnen evenzeer een gevoel van vijandigheid veroorzaken. Het terugtrekken van de tepel, het uitblijven van fysisch contact of de afwezigheid van de moeder kunnen voor het kind bronnen van frustraties en ongemakken worden. De borst, of de moeder, is dus niet alleen een bron van bevrediging maar ook een bron van teleurstellingen; de Goede en de Slechte Moeder. Voor ons is de persoon waar het om gaat de moeder, maar voor de baby zijn dit twee vaag begrensde, volstrekt verschillende wezens. De Slechte Moeder belet de bevrediging en stimuleert zo de primitieve nijd en destructiedrang van het kind.

Rond de zesde levensmaand is het kind in staat de moeder te herkennen als een 'geheel' met zowel goede als slechte kwaliteiten. Maar de combinatie van goede en slechte kwaliteiten in één object - voorheen gescheiden in deel-objecten - zorgt voor een dilemma: vernietigende aanvallen op het slechte object vernietigen ook het goede en belangrijke object. Dit dilemma weerhoudt het kind van impulsieve agressie tegen de moeder. Het schuldgevoel dat volgt uit het destructieverlangen is de voorloper van het geweten.

Door een opbouwende fantasie verdoezelt het kind ongewenste moeder-aspecten met herinneringen aan de Goede Moeder. Op die manier worden de gevoelens van veiligheid en bevrediging in voldoende mate hersteld om rustig te kunnen slapen en frustraties te verwerken.

De band met de moeder, de symbiose, komt wat losser te zitten, het proces van 'scheiding' en 'afzondering' begint. Het kind krijgt een vaag besef van het feit dat de bevrediging van een 'andere' komt. De andere en ik; de tweede geboorte.

De beelden, gefilmd in een Russische materniteit, zorgden in onze huiskamer voor heel wat hilariteit. We zagen hoe baby's onmiddellijk na hun geboorte van de moeders werden weggehaald en hoe ze door ervaren verpleegsterhanden werden ingepakt en als worstjes op een lange tafel naast elkaar werden tentoongesteld. Van hoofdje tot voetjes gewikkeld en gerold in verscheidene grote lappen katoen lagen ze onbeweeglijk met beteuterde gezichtjes te wachten op de moedermelk die bij de pas bevallen moeders werd afgetapt. Bekomen van de lachbui viel het mij op dat geen enkele baby weende of schreeuwde. Volgens de commentaar bij de beelden was deze werkwijze de standaardprocedure bij elke geboorte. De moeders kregen hun kinderen pas voor het eerst in hun armen bij het verlaten van het moederhuis, tien dagen na de geboorte. Al die tijd bleven moeder en kind gescheiden en werden de worstjes gevoed en verzorgd door het verplegend personeel. Er werd niet bijverteld waarom de kinderen en hun moeders op deze manier werden behandeld.

De eerste dramatische gebeurtenis, het trauma van de geboorte, kan een nefaste invloed hebben op de ontwikkeling van het kind. Gelukkig zijn er slechts weinig bevallingskamers waar de moeders niet de kans krijgen om hun kinderen onmiddellijk na de geboorte, in de eerste postnatale uren, te strelen en te koesteren. De band tussen moeder en kind is van groot belang voor de ontwikkeling van het basisvertrouwen. Volgens de psychoanalytische theorie is dit vertrouwen in het leven, zichzelf en de andere mensen het enige fundament voor een psychologische gezondheid en wordt die basis gelegd gedurende het eerste jaar van het leven. Als het kind tijdens deze kritieke periode de bijzondere psychische verbondenheid met de moeder moet ontberen dan kan er onherstelbare schade veroorzaakt worden. Zelfs een tijdelijke afwezigheid kan schadelijk zijn voor het basisvertrouwen van het kind.

De afwezigheid van de moederlijke zorgen tijdens het eerste levensjaar of een andere traumatische gebeurtenis leidt niet per se tot langdurige psychologische schade, het is vooral door voortdurende en herhaalde frustraties en misbruiken gedurende de ganse kindertijd dat die schade kan ontstaan. Het herstel van deze schade is moeilijk maar wel mogelijk, want liefde komt nooit te laat.

Een andere kritieke periode is het begin van de schooltijd. Door de onmiddellijke beperking van de vrijheid, de verandering van het dagelijkse ritme en de problemen die ontstaan door de sociale druk is de eerste schooltijd voor elk kind een moeilijke periode. Het tijdstip waarop kinderen deze dramatische gebeurtenis moeten ondergaan kan een langdurig positief of negatief effect hebben op hun ontwikkeling. Ze kunnen plezier krijgen in het leren en het ontwikkelen van nieuwe vaardigheden, waardoor ze een positief zelfbeeld krijgen, ofwel krijgen ze door de

mislukkingen in deze periode een negatief eigenbeeld. De keuze van de leeftijd voor deze kritieke periode gebeurt echter niet op basis van de persoonlijke ontwikkelingstoestand en leerbereidheid, maar is een politieke beslissing. Voor sommige kinderen is deze overgang van de ene sociale rol naar de andere, van 'moederskind' naar 'schoolkind', een bewogen periode, die zich later in allerlei problemen of tragische gevolgen kan manifesteren.

Nog een kritieke periode is de seksuele ontwikkeling. De laatste eeuw is de seksuele rijpwording versneld en is de kindertijd ongeveer vier jaren korter geworden. Tegelijkertijd is de leeftijd waarop de jongeren hun eigen sociale verantwoordelijkheden moeten opnemen met enkele jaren uitgesteld, zodat er een nieuwe kritieke periode van ongeveer tien jaar is ontstaan met haar eigen biologische, psychologische en culturele karakteristieken. En een nieuwe biotoop voor problemen.

Perioden die gekenmerkt worden door plotse veranderingen in het uiterlijk of door een toename van heftige conflicten worden door iedereen erkend als 'een moeilijke tijd'. De koppige kleuter, de puisterige puber en de verwarde, onrustige adolescent zijn bekende beelden. De vraag is echter of de zogenaamde harmonieuze tussenfasen, de rustige periodes, wel zo kalm zijn als ze lijken. Zijn deze tijden geen stiltes voor de storm die even dramatisch kunnen zijn als de andere periodes, maar zit de stormachtigheid meer in het innerlijke en is de chaos minder zichtbaar? Hoe komt het dat rond het negende levensjaar, in een 'kalme' levensperiode, meer depressies voorkomen? Alle periodes in de ontwikkeling zijn kritiek, van bij de geboorte tot aan de volwassenheid.

Wat bezielt die Russische dokters als ze pasgeboren baby's laten inpakken en wegmoffelen? Trachten ze op die manier het trauma van de geboorte te verzachten? Ze ontnemen de moeder en het kind in elk geval de kans om een empathische band te smeden. Hebben Russen daardoor meer psychologische problemen? Of zijn die van een andere aard? Hun psy-chiatrische instellingen zitten wel overvol. Maar tot voor kort was zelfs een andere politieke mening in de Sovjet-Unie een ernstige mentale afwijking.

Een religie is een verzameling emotionele geloofsovertuigingen die de levenswijze van de 'gelovigen' domineert. De dogma's en rituelen die in alle religies voorkomen, hebben betrekking op het mystieke gevoel van de mensen en hun relatie tot een bovennatuurlijke macht. De cultus van de hedendaagse godsdiensten is ontstaan uit de paradox van het leven: het bewustzijn dat opduikt uit de leegte voor de geboorte en wegzinkt in de duisternis na de dood. De ontdekking van de dood door het verstand, en de afwijzing ervan door het gevoel, veroorzaakt de gespleten geest van de mensen, het verschil tussen geloof en rede. Als de gelovende helft van de geest in gevaar komt, moet de denkende helft ingewikkelde verklaringen bedenken om de vrees voor de leegte te sussen. Door de tweedeling van het rationele denken en de irrationele geloofsovertuigingen, ontstaat de geestelijke labiliteit van de mens.

De mens kan nadenken over zijn eigen sterfelijkheid en vindt die gedachte ondraaglijk. Elk ander levend wezen zal zich tegen een dodelijke bedreiging verzetten door te vluchten, zich te verstoppen of te vechten. De mens echter verdedigt zich tegen de toekomstige dood door ze te ontkennen. Hij kan natuurlijk niet ontkennen dat zijn lichaam zal sterven, daarom lost hij het probleem op door een onsterfelijke ziel te bedenken. Als de ziel in een hiernamaals kan voortleven, dan heeft hij de dreigende aanslag op zijn leven overwonnen.

De godsdiensten van onze verre voorvaders waren gebaseerd op vrees voor het nood-weer, de donderslagen, stormen... Ze voelden zich machteloos tegenover de natuurverschijnselen en zochten hun toevlucht bij wezens die sterker waren dan zij zelf. Ze maakten hun goden en bevolkten het luchtruim met geesten, engelen en duivels; onzichtbare, boosaardige en wraakzuchtige wezens, die moesten worden vereerd, gevleid en gunstig gestemd door buitennissige rituelen, wetten, gedragsregels en (mensen-)offers. Later zijn eierzuchtige mannen op het idee gekomen, profijt te trekken uit de goedgelovigheid van het volk. Zij werden, en zijn, de officiële 'uitleggers', de priesters of heilige mannen. Zij beschikken, afhankelijk van de religie waartoe ze behoren, over verscheidene vormen van macht. Ze bouwen enorme kathedralen, tempels, synagogen of moskeeën en beweren dat ze een privé conversatie hebben met hun god. Ze genieten een invloedrijke positie omdat er iets van de macht van de goden aan hen blijft hangen. Daarom is het voor de priesters uiterst belangrijk dat de gelovigen steeds gehoorzaam blijven aan de superdominante wezens. Zij verwerpen de dienaren en volgelingen van andere godheden, door afkeuring, verontwaardiging, woede en vervolging. De trouw aan de godheid van de eigen groep eist sociale afzondering van mensen met een andere vorm van godenverering. Vaak construeren deze uitleggers overtuigende bewijzen dat de goden de onwilligen kunnen straffen; in het verleden werd elke natuurramp, ziekte of hongersnood uitgelegd als een teken van

goddelijke gramschap, vandaag is AIDS de straf van God voor de 'zedeloze en zondige' homoseksuelen. Dat lesbische vrouwen de dans ontspringen is de heilige mannen even ontgaan.

De paranoïde en schizofrene neiging van de menselijke soort, de weigering om de dood te aanvaarden, was voor de heilige mannen de aanleiding om een hiernamaals te bedenken waar de gehoorzame gelovigen beloond zullen worden en de ongehoorzamen vele kwellingen zullen lijden. Het geloof in de onsterfelijkheid, de eeuwige beloning van de volgelingen, en de totale vernietiging van de ongelovigen vinden we terug in alle grote godsdiensten. Alleen het boeddhisme is een religie zonder ziel en zonder god. Alle andere religies prediken het geloof in een persoonlijke god, of meerdere goden, bovennatuurlijke wezens die de macht met anderen moeten delen, of een 'Eerste Principe', een kosmische wet. Alle religies presenteren 'vaststaande' verhalen, gestandaardiseerde attributen en stereotiepe rituelen om de volstrekte heerschappij van het 'ware geloof' te vestigen. Zij nemen de waarheid in bezit omdat het wankele, menselijk leven een ordenende omgeving nodig heeft, bestaande uit gewenning, zekerheid, wet en traditie.

De waarde van godsdiensten wordt bepaald door de duur van hun bestaan. Tradities zijn gewettigd omdat ze eeuwenoud zijn. Hoe verder een religie wortelt in het verleden, hoe meer aanspraak zij kan maken op bescherming. Als iets door de eeuwen heen een gangbare mening is gebleven, is het waar.

Het is niet verbazend dat een baby huilt. Bij zijn geboorte komt hij in een totaal nieuwe wereld terecht, een wereld vol mogelijkheden en ervaringen. Hij drijft niet langer in het vruchtwater van zijn moeder, maar hapt als een vis op het droge naar lucht. Hij wordt bedolven in een bombardement van visuele, auditieve en tactiele informatie. Hij hoort nieuwe, vreemde en harde geluiden, voelt allerlei sensaties op zijn huid en krijgt dingen in zijn mond gestopt.

Voor zijn geboorte leefde hij in een veilige, beschermende wereld waar alles voor hem werd gedaan. Al zijn behoeften werden automatisch bevredigd. Een idyllisch verblijf in een baarmoederlijk paradijs.

Vanwege het belang dat de baby hecht aan het object dat de honger en de dorst lest wordt de tepel het eerste levendige symbool vol betekenis, een vage kosmische totaliteit. Het feit dat de baby al spoedig beseft dat de tepel onmiskenbaar door een ander gedragen wordt, een kenmerk van de moeder, betekent de eerste grote stap op weg naar het mens-zijn. De ervaring van honger, het daarmee geactiveerde gedrag, huilen, en de reactie uit de omgeving, de tepel, laten één herinneringsspoor na met een organiserende kracht. Geleidelijk aan krijgt de ervaring die gepaard gaat met de tepel, de instinctmatige bevrediging, een positieve gevoelswaarde: de Goede Moeder, leverancier van bevrediging. Daarna ontwikkelen zich andere indrukken, de moeder wordt een bron van angst en onveiligheid: de Slechte Moeder, oorzaak van onbehagen. De Goede en Slechte Moeder ontstaan naast elkaar en onafhankelijk van elkaar, onder verschillende affectieve omstandigheden en worden opgeborgen in het affectieve geheugen. De volstrekte scheiding tussen de Goede en de Slechte Moeder spruit voort uit het feit dat de ervaringen van bevrediging en onbehagen niet tegelijkertijd optreden en het prille 'ego' niet in staat is tot het integreren van verschillende ervaringen. Het scheiden van gebeurtenissen die met de Goede Moeder in verband staan en ervaringen die met de Slechte Moeder te maken hebben leidt al enigszins tot een splitsing van intermenselijke ervaringen. De gevolgen daarvan zijn bij de meeste mensen voor de rest van hun hele leven zichtbaar. Of onzichtbaar.

Omdat al wat we over Jezus weten berust op de geschreven bronnen van zijn volgelingen moeten we twifelen aan de objectiviteit en authenticiteit van hun geschriften. Onderzoekers hebben, zonder succes, getracht het leven en de activiteiten van Jezus te bevestigen langs niet-christelijke bronnen, dus zonder de extravagante verhalen van de gelovigen. Bovendien zijn de evangeliën geschreven dertig jaar na zijn dood en waren de auteurs tijdens zijn leven nog kinderen die hem waarschijnlijk nooit hebben gekend. Behalve het feit dat Jezus echt heeft bestaan, al noemen sommigen hem een literaire uitvinding van Markus, valt er weinig betrouwbaars over zijn leven te vinden. Jezus zelf heeft geen geschriften nagelaten. Oorspronkelijk waren er 40 tot 50 evangeliën, geschreven door verscheidene auteurs, jaren na zijn dood. Van deze evangeliën zijn er uiteindelijk vier opgenomen in het Nieuwe Testament. Het is natuurlijk moeilijk de 'feiten', de 'verzinsels' en 'vervalsingen' uit elkaar te houden. Volgens W.H. Smith(1952) staan er in alle evangeliën ongeveer 150.000 tegenstrijdig-heden. De meeste van deze onwaarschijnlijkheden hebben weinig belang, maar vele van deze contradicties zijn gewichtig genoeg om zowel de schrijvers als de samenstellers te verdenken van fraude en vervalsing. Zij veroorloofden zich blijkbaar alle middelen om de godsvruchtige verzinsels van hun verbeelding te promoten.

Tegenwoordig wordt de geboorte van Jezus gesitueerd tussen 6 en 4 v.t. Onze tijdrekening begint dus niet met de geboorte van Christus, wat meteen een bewijs is voor de dubbelzinnigheid en onbetrouwbaarheid van de traditionele geschiedschrijving. Wat het leven en werk van Jezus betreft kunnen we ongeveer zeker zijn van het volgende. Jezus, of Joshua, was waarschijnlijk de oudste zoon van Jozef, een timmerman in Nazareth, Galilea, en zijn vrouw Maria. Hij had verscheidene broers, Jacob, Jozef, Simon en Judas, en een aantal onbekende zusters (Mat.13,55-56). De legende dat hij is geboren uit een maagd komt voort uit de obsessie van de apologeten, de verdedigers van het geloof, om op zoek te gaan in het Oude Testament naar voorspellingen over de komst van Christus. De belangrijkste voorspelling:

'Daarom geeft de Heer zelf u een teken: zie, de maagd zal ontvangen, en een zoon baren; zij zal hem noemen: God-met-ons' (Isaïas 7,14).

Joodse critici hebben er echter op gewezen dat de originele tekst, in de juiste vertaling, het heeft over een jonge vrouw, en niet over een maagd. De mythe van de maagdelijke geboorte is trouwens terug te vinden in verscheidene heidense legendes: Danaë, bevrucht door Zeus die als gouden regen tot haar afdaalde, de mythe van Leda, ook bevrucht door Zeus in de gedaante van een zwaan, er is Alcmena, die Hercules ter wereld bracht nadat Jupiter bij haar had geslapen en de nacht driemaal langer liet duren dan een gewone nacht, dank zij Apollo baarde Coronis haar zoon Aesculapius...en toen was er een duif die Maria bevruchtte. Of was het een geest? Een Heilige Geest? En hoe moeten we ons die geest voorstellen? Als een gaschtig mengsel?

Omwille van het wijdverpreide, psychopatische schuldgevoel in verband met sex, werd in de cultus van de Heilige Maria, als de moeder van God, vooral de nadruk gelegd op het mirakel van de maagdelijke geboorte en haar 'onbevleete ontvangenis'. De christelijke God mag wel 'verwekken', maar niet copuleren.

Maar in de brief van Paulus aan de Romeinen (1,3) lezen we dat Jezus 'naar het Vlees uit Davids zaad is gesproten'. Dus toch sex? Van E. Haeckel(1899) mogen we dan weer vernemen dat Maria reeds zwanger was voor ze Jozef ontmoette. Ze zou tijdens een bezoek aan Jeruzalem door Pandera, een Romeins centurion, zijn verleid tot vleselijke gemeenschap, waardoor hij, en niet Jozef, de onwettelijke vader van Jezus werd. Was Jezus een onwettelijk kind, een bastaardje?

Van bij het begin wordt de christelijke godsdienst geplaagd door een merkwaardig en verbazingwekkend fenomeen: het probleem van het niet-kunnen-geloven. Het christendom is in wezen een godsdienst van 'onoprechtheid' want het berust op navolging van een legende, een mythe, een idealisering en een dogma. Omwille van de onvermijdelijke onzekerheid over de authenticiteit van de geschriften wordt die onzekerheid omgezet in zekerheid; een vastomlijnd geloof, een dogma. Het verschil tussen mythe en verstand, tussen geloof en kennis, werd te groot. Daarop werd gereageerd met bewuste, onoprechte, manipulatieve ingrepen. Er werd ontelbare malen gelogen om in het eigen geloof te kunnen geloven.

De bereidheid om de zogenaamde goddelijk geïnspireerde mythologieën te aanvaarden en het onvermogen om de contradicties, ongerijmdheden en absurditeiten in te zien, kunnen beschouwd worden als een kenmerk van het schizofrene denken, dat in zekere mate een algemene gesteldheid is van de menselijke geest. Vele gesofisticeerde theologen en bijbel-verklaarders hebben met tal van argumenten geprobeerd de primitieve verhalen op te smukken en achter de legendes een diepere bedoeling te suggereren die onvatbaar is voor de onwetende mens. De theologie baant zich al liegend een weg terug naar de eenvoud van een geloof zonder twijfels, het 'geloof zonder meer'. Het onzekere wordt overtuiging, geloof wordt weten, het dogma, het blinde geloof, regeert.

Mythen zijn overgeleverde, imaginaire en met symboliek overladen verhalen, die een wereld doen ontstaan die onlosmakelijk met onze leefwereld wordt verbonden en er zelfs mee wordt verward. In dit als juist aanvaarde, maar ongefundeerde universum, leven allerlei personages, monsters en goden, die door de mythologisering een eigen bestaan gaan leiden.

Alle grote mythen zijn openbaringen over het ontstaan van de wereld, het leven, de mens en het kwaad. Een afbrokkelende mythologie, waarbij het mythologisch universum haar overstijgende en transcendente krachten verliest, wordt een esthetisch universum dat alleen nog allegorische poëzie oplevert. Toch kunnen deze mythen zichzelf doen herleven door, als een parasiet, onze abstracte ideeënwereld te infiltreren en te controleren. Zo leiden ze een surreëel leven, een bovenverstandelijk bestaan, dat aan sommige concepten een onsterfelijke goddelijkheid toekent. Een mythe blijft haar invloed op onze gedachtenwereld uitoefenen zolang ze niet als mythe wordt ontmaskerd.

Bij primitieve volkeren zijn de droombeelden vaak een onbetwistbare realiteit, soms zelfs sterker dan de dagelijkse waarnemingen. Overal waar de mythen beschouwd worden als waarheden en niet als legenden worden ze surreëel. Feeën, geesten, engelen, goden en dan vooral de Grote Goden van de monotheïstische religies, die de makers worden van hun eigen uitvinders, krijgen de macht over de mensen en onderwerpen het bestaan en de Natuur aan hun wil. Zodra de geestelijke wezens door collectieve projecties 'werkelijkheid' worden, dringen ze zich aan de mensheid op. De imaginaire creaturen krijgen door het 'geloof' niet alleen een 'bestaan', maar ook de macht om bij zichzelf bovennatuurlijke horens of vleugels te laten groeien.

De goden regeren, eisen opofferingen en volgzzaamheid. Zelfs al hangt hun bestaan af van ons bestaan, toch zijn ze onze oppermachtige heersers. We vragen hen om hulp, bescherming en mededogen. We offeren hen onze gebeden, onze lammeren, onze kalveren en desnoods onze kinderen. Lorenz(1977) zei dat de mens een dier is, gedomesticeerd door de maatschappij. We moeten eraan toevoegen dat de mens door zijn goden tot slaaf is gemaakt. Toch staan de goden ook tot onze dienst. Als we ze met het nodige respect benaderen en hen op de gepaste manier vereren, dan komen ze ons helpen bij onze ondernemingen, brengen ze de regen voor onze oogsten, geven ze ons de overwinning in onze oorlogen, troosten ze ons in onze angsten en redden ze ons uit extreme gevaren. We zijn de dienaren en ondergeschikten van de goden die er zijn om ons diensten te bewijzen. Onze goden staan niet ter beschikking van vreemden, van ongelovigen, ze zijn van ons. Wij bezitten de goden die ons bezitten.

De mensen voeren oorlogen voor hun onderlinge goden en religies, maar de goden en religies voeren ook hun strijd door middel van de mensen. De monotheïstische goden, of beter, de monopolistische goden, zijn ontzettend jaloez, vooral op de tegenstrevers die hun plaats willen innemen. Ze proberen elkaar te vermoorden en richten een bloedbad aan bij de 'ongelovigen', die niet meer zijn dan de gelovigen van hun rivaal.

Waar komt de almacht van de goden vandaan? Het zijn de projecties van onze verlangens en onze angsten die de goden hun hoge plaats bezorgen. De producten van het 'denken' in een cultuur, komen als

een boemerang en op dominante wijze terug in het 'denken' van die cultuur. Als producten van stervelingen worden de Goden onsterfelijk, regisseren ze de toekomst van de sterfelijken en kunnen ze zelfs de onsterfelijkheid beloven in ruil voor gehoorzaamheid en liefde. Natuurlijk zijn de goden niet echt onsterfelijk; hun leven hangt af van de gemeenschap der gelovigen. Als de mensen sterven, sterven de goden. Als de mensheid zou sterven, dan zouden ook alle goden sterven. Noch de kleinste, noch de grootste god kan ontsnappen aan de dood van de mensheid. Zolang het mensdom bestaat zijn de Grote Goden echter moeilijk bio-afbreekbaar.

De goden van de oudste culturen hebben duizenden jaren geleefd, en zijn slechts uitgedoofd door de vernietiging van die culturen. De antieke goden van de Grieken en Romeinen hebben het uitgehouden tot ze werden vervolgd en uitgeroeid door de God van Abraham, JHWH van de joden, God-de-Vader van de christenen en Allah van de moslims, die sindsdien de ruimte, de tijden, de maatschappijen, de feodale regeringen, het kapitalisme en het socialisme hebben doorkruist, zich aanpassend aan de omstandigheden, maar zonder hun geaardheid te verliezen. De Grote Goden zullen blijven bestaan, zolang ze de psychische energie van de mensen als brandstof kunnen gebruiken.

De Europese filosofie heeft de spirituele kracht gehad om de macht van de Grote God, die de middeleeuwen heeft overschaduwd, te breken. De menselijke geest kan de goden die hij heeft geschapen doen sterven. Maar kan hij ook de abstracte opvolgers van de goden afschaffen die zich verbergen achter de filosofieën en nieuwe ideologieën?

De meeste christelijke religieuze ceremoniën zijn overblijfselen en aanpassingen van oudere heidense mythen. Het doopsel, een rituele handeling die de intrede in de geloofsgemeenschap symboliseert, is een overblijfsel van het Mithraïsme, een religie die de Perzische zonnegod Mithras vereerde. Het Mithraïsme was vooral geobsedeerd door de rituele slachtingen van stieren. Bij deze walgelijke ceremonie moest de gelovige neerdalen in een put die bedekt werd met een rooster waarop een stier de keel werd overgesneden en de ingewijde door het stromende bloed werd gereinigd van zijn zonden en voor de eeuwigheid werd herboren. Volgens het katholieke dogma gaan allen die niet zijn gedoopt, zelfs zuigelingen, naar de hel, waar ze eindeloze martelingen zullen ondergaan. Maar door de genade van God worden sommige zondaars, als ze zijn gedoopt, in God geloven en berouw betonen, opgenomen in de hemel, zelfs al zijn ze verdorven en verloederd. Waarom sommigen gered worden en anderen veroordeeld is niet duidelijk, het hangt slechts af van Gods ongemotiveerde keuze.

De joodse en mohammedaanse besnijdenis, als verplichte religieuze ceremonie en vergelijkbaar met het doopsel, is een weezinwekkende en zinloze procedure die veel meer lichamelijk leed veroorzaakt dan het met water besprenkelen van een 'zondig' kinderhoofdje.

De communie, gebaseerd op het 'Laatste Avondmaal' van Christus, combineert twee primitieve mythen: de redding van de gelovigen door de zelfopoffering van een god, en het gewijde opeten van die god. Al lijkt het verorberen van de eigen god een grotesk denkbeeld, de christenen waren niet de enigen die hun god opaten. Deze fantasie vond Frazer(1951) ook terug bij de Azteken, die een schizofrene denkwijze hadden, en die lang voor de Spanjaarden hen ontdekten, hun god Huitzilopochtli in de vorm van brood opaten. Ze maakten uit deeg een beeld van hun god, dat in stukken werd gebroken en door alle gelovigen gezamenlijk werd opgegeten. Bij de katholieke gemeenschap verandert bovendien wijn in het bloed van de god. Het ritueel waarbij het bloed wordt opgedronken is een privilege dat meestal gereserveerd is voor de priesters. Ze kozen voor rode wijn omdat het waarschijnlijk te moeilijk is om schuimwijn in bloed te veranderen.

De traditie van het gemeenschappelijk delen van het vlees en bloed van de god is voor de ware gelovige het summum van zelfvergetelheid; hij wordt door het rituele opeten van zijn god en het drinken van het goddelijk bloed, één met die god, zelf een beetje god.

De mens is altijd al gefascineerd geweest door bloed. Het werd vaak geassocieerd met de levenskracht. De primitieve mens stelde vast dat, wanneer een pijl of speer een mens of een dier doorboorde, het bloed uit het lichaam vloeide en het leven langzaam wegstroomde. Met een

simpele redenering kwam hij tot het besluit dat het bloed de bron van het leven moest zijn, omdat met het wegvloeien van het bloed ook het leven uit het lichaam verdween. De primitieve mens smeerde zich vaak in met bloed om zichzelf meer leven te geven. In samenlevingen waar mensenoffers de gewoonte waren, kregen de bloedrituelen ontzettende proporties: bij de oude Azteken bijvoorbeeld, werden elk jaar duizenden mensen gedood om de goden te eren; hun bloed werd op het beeld van de zonnegod gesmeerd of als drankoffer uitgegoten. In het Oude Testament hadden de priesters de plicht om het altaar te besprenken met het bloed van slachtoffers.

Wie de mythe aanvaardt dat het bloed de bron is van het leven, zal ook geloven dat het bloed drager is van een ziel. Daarom drinken de volgelingen van Jezus de wijn die in zijn bloed is veranderd, zodat ze één worden met hun Redder. Met het bloed komt de belofte van het eeuwige leven; wie niet eet van het lichaam van Christus en niet drinkt van zijn bloed zal geen leven in zich hebben, maar wie dat wel doet zal voor altijd leven en op de laatste dag worden gered.

In een latere ontwikkelingsfase van de geloofsbelijdenis begon het zogenaamde vagevuur samen met de hel een belangrijke rol te spelen. Het denkbeeld van de zuivering en de reiniging in het vagevuur droeg bij tot de macht van de clerus omdat de priesters, die goed werden betaald om missen op te dragen voor de doden, de straf konden verkorten of zelfs kwijtschelden.

Redding van de eeuwige verdoemenis is onmogelijk voor hen die niet de dogma's van de Katholieke Kerk aanvaarden en geloven. Daarom heeft de Alleenzalmakende Kerk de exclusiviteitsrechten op de redding door vergeving van de zonden. De berouwvolle belijdenis van de zonden, de biecht, is een slimme strategie; de priesters, met hun macht om vergiffenis te schenken, hebben met de biecht een krachtig onderdrukkingsmiddel ter hunner beschikking.

In Exodus 20,5-6 kunnen we lezen dat de naijverige God, de zonden der vaders wreekt op de zonen, op het derde en vierde geslacht van hen die Hem haten, en genadig is voor het duizendste geslacht van hen die Hem liefhebben. Is dit niet een ontkenning van een hiernamaals met zijn beloningen en straffen? God blijkt niet in staat te zijn om de slechten te straffen in het hiernamaals, dus moet hij wraak nemen op hun nageslacht. En als één van de verre voorvaderen ooit 'goed' is geweest, heeft zijn nageslacht, tot in de duizendste generatie, dan een onbeperkt krediet bij de Goedaardige?

De pasgeborene trappelt, krijs, weent, sabbelt, schijt en slaapt. Daarmee bewijst de zuigeling dat hij behoeften heeft. Als aan die behoeften niet wordt voldaan vertoont hij een duidelijk waarneembare ontevredenheid. Wordt er wel voorzien in zijn behoeften dan blijkt dat eveneens uit zijn tevreden reacties. De bevrediging van de biologische behoeften is noodzakelijk voor het overleven van elk organisme. Uit deze vaststellingen kunnen we dus afleiden dat het organisme van een zuigeling behoefte heeft aan voedsel, warmte, beweging... en dat deze behoeften een pijnlijke spanning teweegbrengen als ze niet worden vervuld of integendeel een gevoel van welzijn als ze worden bevredigd. Een zuigeling gedraagt zich dus alsof hij alleen maar uit is op de bevrediging van zijn biologische behoeften. Deze zoektocht naar bevrediging is het eerste voorbeeld van de motivatie van het gedrag; alle mensen neigen naar plezier en welbehagen, want iedereen wil 'leven'. Dit is een fundamentele biologische energie. Ons biologisch programma.

Het streven naar veiligheid en geborgenheid staat daarentegen meer in verband met de culturele omgeving van de mens dan met zijn lichamelijke organisatie. Alle handelingen, uitspraken, gedachten en dromen hebben meer te maken met de cultuur waarin het individu is ingebed dan met zijn weefsels en klieren. Maar om ons biologisch programma te kunnen uitvoeren - we hebben onvermijdelijk voedsel, water, slaap, enz. nodig - moeten we ons geborgen voelen.

De behoefte aan veiligheid moet worden bevredigd om zonder angst relaties aan te gaan met de anderen. Bij de zuigeling wordt deze behoefte bevredigd door de moeder, of een moederfiguur. Het is voor de ontwikkeling van de persoonlijkheid onontbeerlijk dat de baby deze nood aan veiligheid en bescherming kan lenigen door een voortdurende, intieme genegenheid van zijn moeder. De relatie tussen een moeder en haar kind is affectief; emoties en gevoelens hebben een belangrijke invloed. Als het huilende kind uit de wieg wordt gehaald, zien we dat het rustig wordt: het gedrag van het kind wekt de indruk dat het zich geborgen voelt wanneer er goed voor hem gezorgd wordt. Ontbreekt deze intieme relatie dan zal dat gemis ongetwijfeld een invloed hebben op de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid waardoor hij moeilijk relaties met anderen zal kunnen ontwikkelen. Het lichamelijke, vertrouwelijke contact, tederheid en aanhankelijkheid is een primaire behoefte die veel meer is dan het plezier van een volle maag of een propere pamber.

De gedragingen van de mens zijn nauw verbonden met de zoektocht naar bevrediging van de primaire behoeften en veiligheid, zijn houding tegenover obstakels die hij ontmoet in zijn omgeving en de conflicten die daaruit voortvloeien.

Deze aanhankelijkheid is niet het resultaat van een leerproces, maar het gevolg van een primaire behoefte die de honger overheerst.

Een baby-aapje zal bij het minste gevaar onmiddellijk zijn zoektocht naar voedsel opgeven en kiezen voor lichamelijk contact met de moeder. Door dit contact voelt het aapje welbehagen, een zekerheid die door niets kan vervangen worden; het is een ongelooflijke krachtige en doordrijvende emotie.

Als aan dit gedrag een biologische reactie ten grondslag ligt, dan is de drang voor aanhankelijkheid en tederheid van een andere orde dan, zoals Freud beweerde, geslachtsdrift of een transformatie van het libido.

Wat maakt mensen neurotisch? Een neurose is een 'tekortkomingsziekte'; ze ontstaat uit het ontberen van bepaalde genoegens. Het zijn behoeften in dezelfde zin als voedsel, water, vitaminen of calcium; hun gemis veroorzaakt ziekte. De meeste neurosen hebben in een belangrijke mate betrekking op onvervulde verlangens naar veiligheid, geborgenheid, identificatie, liefde en respect. Hun afwezigheid veroorzaakt ziekte, hun aanwezigheid voorkomt ziekte, hun herstel geneest ziekte.

Baby's ontdekken snel hun machteloosheid bij hun streven naar geborgenheid. Teleurstellingen in de vroege levensstadia vormen het begin van het hele scala van daden en gedachten, die de groei uitmaken van de persoonlijke ontwikkeling. Door die machteloosheid gaan ze zich oefenen in 'bekwaamheid' of 'macht'. Het eerste werktuig voor het verkrijgen van geborgenheid dat de baby ter beschikking heeft is het huilen. Door dit huilen wordt de grote verzameling machtige hulpmiddelen aangelegd waarvan de mens gebruik maakt voor het verkrijgen van veiligheid in de relatie tot zijn medemens: taal. Huilen, krijsen, schreeuwen, jammeren zijn allemaal taaluitingen. "Help. Ik ben bang. Ik wil iets. Ik heb je nodig. Kom. Geef."

Omdat we van de anderen afhankelijk zijn en tegelijkertijd individueel, ontstaan in onze menselijke relaties enorme spanningen. Enerzijds willen we samenleven met andere mensen en ervaren we pijn als ons dat niet lukt, anderzijds zijn we afgesloten individuen en ervaren we de anderen 'anders', als vreemden. Illustratief is het verhaal van Schopenhauer(1851) over de stekelvarkens. Op een koude winterdag kroop een groep stekelvarkens dicht tegen elkaar om zich tegen de koude te beschermen. Maar al snel voelden ze elkaars stekels, waardoor ze van elkaar wegcropen. Toen de behoefte om warm te worden ze weer dicht bij elkaar bracht, herhaalde zich het probleem, zodat ze tussen beide kwaden heen en weer geworpen werden, totdat ze de juiste afstand hadden ontdekt waarop ze het beste met elkaar konden uithouden.

De wijze waarop onze individualiteit is samengesteld is bepalend voor de wijze waarop we onze relaties ervaren. Niet het sociale is de oorzaak van onze problemen maar de geaardheid van onze individualiteit. Ons publieke zelf en ons spirituele zelf bezorgen ons sociale angst. We streven ernaar om met de hulp van anderen onze eigen behoeften te bevredigen. Uit dit streven komen onze relaties voort; de anderen, met hun individuele, ontoegankelijke leven, worden aan ons bestaan toegevoegd. Sociaal is dus niets anders dan: behoeftebevrediging door middel van een relatie met anderen. Zonder onze eigen bevrediging wordt de behoeftebevrediging van een ander zelden nagestreefd. We geven om te krijgen wat we wensen. We zijn voor de anderen waard wat zij voor ons waard zijn. Daardoor ontstaat er een evenwicht en zijn we aan elkaar gelijkwaardig. We ruilen wat we aanbieden voor dat wat we ontvangen. Een goed sociaal geheel ontstaat wanneer alle leden niet méér behoeftebevrediging verwachten dan zij aan de anderen geven. Meer verwachten dan men zelf geeft leidt tot spanningen, variërend van teleurstelling tot geweld. Het sociale wordt voortdurend bedreigd door de verbreking van het evenwicht, want we hebben altijd de neiging dat wat een ander aanbiedt te gebruiken zonder voldoende eigen aanbod, terwijl een ander op dezelfde manier op eigen voordeel uit is. De stelling van Durkheim(1952) dat altruïsme, onbaatzuchtigheid, de fundamentele basis van het sociale leven is, wordt spijtig genoeg tegengesproken door de realiteit.

Doordat het sociale in dienst staat van de individuele behoeftebevrediging zijn de anderen altijd mogelijke vijanden. Daardoor ontstaat sociale angst, behoefteangst. De mogelijkheid dat onze behoefte door een ander onvoldoende bevredigd wordt, bestaat altijd en daarmee ook de angst. Bovendien is het niet zeker dat we voldoen aan de voorwaarden die gelden voor onze eigen behoeftebevrediging, namelijk de bevrediging die we een ander verschaffen. De sociale partners zijn voor elkaar onzekere factoren en deze onzekerheid vormt de angst in elke sociale relatie.

Bij de geboorte verliezen we de grootste bescherming en de gemakkelijkste behoeftebevrediging die we ooit hebben gehad, ze maken plaats voor onveiligheid en onzekerheid. De verschrikking om het beschermende en bevredigende object te verliezen of te mishagen geeft aan het leven van het kind iets angstaanjagends. Door de ervaring van hulpeloosheid probeert elk kind met allerlei manipulatietechnieken de wereld naar zijn hand te zetten. Doordat het voor zijn behoeftebevrediging afhankelijk is van anderen zal zijn

relatie met de anderen zich kenmerken door slaafse onderworpenheid of verering. De angst voor een gebrek aan bevrediging en de angst voor verlatenheid blijft het hele verdere leven een belangrijke rol spelen. Het leven eist dat we op eigen benen leren staan, maar de kinderlijke angst voor het verlies van het beschermende object lijkt ons nooit te verlaten. Het is deze angst die de ontwikkeling van onze zelfstandigheid in de weg kan staan.

De behoefteangst maakt het sociale steeds weer aantrekkelijk als bevredigingsmiddel. De sociale relatie dringt zich op, is onontkoombaar. Zo krijgen we angst voor de overmacht van de sociale eisen die we omwille van onze eigen behoefteangst niet durven weigeren. Als we weigeren, zijn wij de verliezers.

Een behoefte eist onmiddellijke bevrediging. Ze vraagt zich niet af of die eis terecht is, of ze niet uitgesteld kan worden en welke gevolgen de eis kan hebben. Het denken stelt vragen, een behoefte stelt alleen maar eisen. Als de angst zich bij de behoefte voegt, wordt de eis versterkt. Uitstel is onverdraaglijk. Wordt de behoefte niet bevredigd dan kan de angst zich met een vervangende bevrediging vergenoegen: in de fantasie worden alle wensen onmiddellijk vervuld. Ofwel wordt de bevrediging bij de anderen afgedwongen, met alle risico's die daarmee gepaard gaan.

Een behoefte is ook onvrijheid. De angst niet genoeg te zullen hebben kan grenzeloos worden en maakt van de behoefte een onweerstaanbare dwang. Als de angst zich meester maakt van de behoefte wordt de mens nog onvrijer dan hij door de behoefte zelf al is.

Behoeftte maakt onvrij, schreef ik op de vorige pagina. Behoeftte kent in zichzelf inderdaad geen vrijheid. Ze is noodzaak, dwang. Ze kan zichzelf niet kritisch onderzoeken; de vraag of een behoefte wel wenselijk is, is uiterst schadelijk voor die behoefte. De behoefte wil alleen maar noodzakelijkheid zijn en behoefteangst is angst voor de vrijheid. Maar de mens heeft de onbeperkte capaciteit in zich om een stap achteruit te zetten, zichzelf vanuit dit nieuwe standpunt te onderzoeken en nieuwe opvattingen over zichzelf en zijn wereld te ontdekken. Hij kan naar zichzelf kijken en zichzelf zien in al zijn onbegrijpelijkheid. Door deze reflectieve stap kan de mens zich losmaken van zijn behoefte en zijn angst voor gebrek aan bevrediging. De 'noodzakelijkheid' van de behoefte kan verzwakt worden tot 'wenselijkheid' en dan is het niet echt meer een behoefte. Of de behoefte wordt 'mogelijkheid'. We treden dan in een andere verhouding met onze behoefte. We worden vrijer. Valt de behoefte onder de vrijheid dan verliest ze haar dwangmatigheid en wordt ze mogelijkheid.

Maar mogelijkheid betekent keuze. En dus ook angst voor de keuze. Angst voor de vrijheid als een mogelijkheid voor de werkelijkheid. Eerst was de werkelijkheid de prooi van de behoefte en de behoefteangst was de kracht die de noodzakelijkheid van de behoefte opdreef. Maar nu is door de vrijheid de werkelijkheid wat anders geworden; een mogelijkheid waaraan nog een andere mogelijkheid aan voorafgaat: de keuze. De angst richt zich niet meer onmiddellijk op de werkelijkheid, maar op de vraag wat we met de werkelijkheid zullen doen.

Mijn vriend Bert en mijn zoon Tom waren het roerend eens: om onze planeet te redden moet de mens vernietigd worden. Met een luide knal een einde maken aan de vernietigende bezigheden van de mensheid. Ik vond hun oplossing te radicaal, te ingrijpend en kon de uiterste consequenties van hun denkwijze niet aanvaarden. Maar voor de angst die aan de basis ligt van hun uitspraak heb ik wel begrip. In onze maatschappij is er geen gebrek aan behoeftebevrediging. Er is een overaanbod van gebruiks- en cultuurgooderen. We hebben een ongekennde vrijheid gekregen, want we ervaren een behoefte niet als onvrijheid wanneer de bevrediging ervan geen probleem is. We zijn dus vrijer geworden. Met deze veranderingen heeft de behoefteangst plaats gemaakt voor reflectieve angst; de angst richt zich niet meer uitsluitend op onze individuele behoeftebevrediging, maar op de mogelijkheid van allerlei mondiale ontwikkelingen en op de mogelijkheid die daaraan voorafgaat, namelijk de mogelijkheid om te kiezen. Kunnen kiezen is vrijheid, maar dat besef veroorzaakt reflectieve angst.

We hebben een industriële samenleving opgebouwd die functioneert in een kapitalistisch systeem. Aan de behoeftebevrediging die ons dit systeem verschaft zijn we in korte tijd gewend geraakt. Veel meer dan angst voor een tekort, ervaren we nu de angst voor een teveel.

Bewapening en kernenergie waren in Koude Oorlogstijden middelen die niet in vraag werden gesteld, maar de reflectieve angst maakt ons terughoudend, we vragen ons af: zijn ze wenselijk? Milieuproblemen wijzen op een overmaat aan behoeftebevrediging, de problemen in de Derde Wereld en in de getto's van de wereldsteden zijn ontstaan uit een tekort aan behoeftebevrediging, en nu stellen we ons de vraag: hoe moet de wereld als geheel worden bestuurd?

Wat in vroegere tijden onbewust verliep en eenvoudig volgde op het voorgaande, valt nu onder de verantwoordelijkheid van de mens omdat hij de vrijheid heeft om te kiezen. Omdat de mens niet weet wat dat volgende zal zijn wordt hij door zijn reflectieve angst radeloos. Hij maakt zich zorgen over de toekomst. Krijgt angst voor mogelijke gebeurtenissen waarvan hij de gevolgen niet overziet. De angst richt zich dus niet meer op de mogelijke afwezigheid van het bekende maar op de werkelijke aanwezigheid van het onbekende. Aan de onzekerheid van ons biologisch bestaan en de kwetsbaarheid van ons psychische leven wordt de bedreiging van de toekomst toegevoegd.

Een bom eronder, roepen Tom en Bert eensgezind. Allebei voelen ze een besef van verlorenheid, de reflectieve angst bezorgt hen zijns-angst. Ze zijn toevallige, gedwongen toeschouwers van een angstaanjagend wereldspektakel. Ze voelen zich niet thuis en worden bang, niet voor iets bepaalds in die wereld om hen heen, maar voor het 'niets'. Ze proberen de wereld en hun eigen leven te begrijpen en te verklaren, maar dat begrip dreigt in te storten en hun ervaringen met andere mensen schijnen hun betekenis te verliezen. Omdat ze geconfronteerd worden met dit 'niets' worden ze verplicht een nieuw kader uit te denken voor de verklaring van hun omgeving. Hun keuzevrijheid wordt 'verantwoordelijkheid'. En kiezen is een nogal vervelende verantwoordelijkheid.

In zijn roman 'Proeven van Liefde' maakt Alain de Botton ingewikkelde berekeningen om aan te tonen dat de eerste ontmoeting tussen hem en zijn geliefde op een puur toeval berustte: de kans dat hij in het vliegtuig naast Chloé kwam te zitten was 1 op 5.840.820. Zijn onze ontmoetingen wel zo toevallig? Had ik Mieke niet kunnen ontmoeten?

Een toevallige ontmoeting wordt pas een echte ontmoeting als men besluit elkaar terug te zien, zoniet is de ontmoeting slechts een kruising, elkaar voorbijgaan. Om van een echte ontmoeting te kunnen spreken moet de confrontatie gevolgd worden door een hernieuwd contact.

Worden we zonder reden geboren en gaan we toevallig dood? De dag dat mijn ouders elkaar ontmoet hebben om mij later te verwekken, hadden ze waarschijnlijk vele redenen. Ze hebben elkaar gevonden, hebben kennism gemaakt, kwamen overeen en werden verliefd. Waarom waren ze daar, allebei, die dag, op die precieze plek? Per toeval?

De gedachte dat mijn ontmoeting met Mieke niet een dom toeval was, dat de ontmoeting zin had, bevalt me: zij moest het zijn. Of moet ik denken dat het toeval meespeelde en dat, uit de duizenden mogelijke vrouwen, het precies zij was die door het toeval werd uitgekozen om mijn weg te kruisen, om mij te doen ontsporen, waarop ik haar deed ontsporen? Heeft ze mij geen teken gegeven, een signaal? Voordat we met elkaar konden praten hebben we toenadering moeten zoeken, voordat we onze innerlijke werelden konden uitwisselen en onze geschiedenis konden vertellen, hebben we moeten speuren, zien, weten over welk deel van onze innerlijke wereld we konden communiceren.

In de dierenwereld en in de mensenwereld gaan alle ontmoetingen gepaard met signalen. Houdingen, geuren, kleuren, blikken, geluiden... zowel tussen katten, mieren, olifanten als mensen hebben deze uitgewisselde tekens een enorme aantrekkingskracht. Of afstotingsmacht. Het zijn onze zintuigen die onze ontmoetingen vergemakkelijken. Of bemoeilijken.

De toekomstige partner ontmoeten in een kroeg, op een fuif, bij de tennisclub of tijdens een partijreceptie, wordt steeds voorafgegaan door een bredere sociale ontmoeting. Ik zou Mieke nooit hebben ontmoet op een bierfestival. Naar een bepaalde ontmoetingsplaats gaan we niet toevallig. We kiezen onze ontmoetingsplaatsen omdat we er gelijken tegenkomen, die van dezelfde muziek houden, dezelfde sport beoefenen, dezelfde levensstijl, interesses of overtuiging hebben. De omgeving zit vol betekenis, is bepalend en niet toevallig.

De eerste ontmoeting en de geleidelijke intieme verstrengeling van de daaropvolgende ontmoetingen zijn sterke emotionele momenten. Toen Mieke die warme zomerdag uit de schaduw van het caféterras in het licht van de deur verscheen zag ik voor het eerst de mooiste vrouw van de wereld. De perfecte omtreklijnen in het contourlicht, haar prachtige, goudgekrulde haardos en de elegante tred waarmee ze, in haar fladderende lange rok, op me toestapte, nagelde me aan de grond. Uit het tegenlicht verscheen mijn droom, de echte schoonheid die ik me gedurende vele jaren had proberen voor te stellen; ze leek perfect op de stilistische tekening van een imaginaire vrouw die ik jaren eerder had gemaakt. Ik had haar nog nooit gezien maar ik kende reeds lang haar verfijnd gezicht, de weelderige haren en haar sierlijk silhouet. Zij zag waarschijnlijk slechts een vreemd kijkende barman die onhandig de gevraagde cola voor haar inschonk. Of was het rode wijn? Onze eerste ontmoeting veroorzaakte zo'n krachtig gevoel dat ik door de intensiteit van het moment compleet ben vergeten welke substantie het was.

Bij zulke ontmoetingen mengt de vrees zich bij het verlangen. We moeten de waarnemingen bij onze ontmoetingen organiseren en transformeren in tekens. Om van een ontmoeting te kunnen spreken moet de ander veelbetekenend zijn, moet hij, of zij, de aanwijzingen en signalen uitzenden die ons teken geven. Als Mieke transparant was geweest, onopvallend, dan had ik haar waarschijnlijk de routinebehandeling van de doorsnee klant gegeven. Maar de sterke emotie die ik voelde werd veroorzaakt door haar lichamelijke signalen, omdat haar gebaren, de tekens, overeenkwamen met mijn gevoeligheid, mijn begerigheid, een wensende verwachting, een verlangen dat diep in mij zat. Mijn eerste ontmoeting.

Uit de ontmoeting was een gevoelsveld ontstaan dat me uit mijn eigen middelpunt sleurde en uitnodigde om te bestaan, om uit mezelf te komen, om te leven voor de dood. Omdat ik het onzichtbare deel van de ontmoeting was, begon ik op mijn beurt tekens uit te zenden. Bij de vele ontmoetingen die volgden op onze eerste ontmoeting werd het ballet van onze blikken en onze woorden steeds verfijnder en de ruimte tussen onze lichamen steeds kleiner tot we uiteindelijk vaste danspartners werden.

In het Oude Testament beschrijft het boek Genesis, de vroegste geschiedenis van het Christendom. Daarin wordt beschreven hoe de Mens geschapen werd naar Gods beeld en gelijkenis. Ofschoon God zag dat alles wat hij had gemaakt zeer goed was, toonden latere gebeurtenissen dat hij het wat te optimistisch had bekeken en de dingen uit de hand begonnen te lopen. Toen God zag hoe groot het bederf onder de mensen was geworden, berouwde het hem dat hij de mens op aarde gemaakt had en kreeg hij er spijt van (Gen.6,5). Merkwaardig dat God toen pas is beginnen nadenken. Daarop besloot hij om de mens te vernietigen, met uitzondering van Noach en zijn familie, en een selectie van dieren. Terwijl de meeste mensen en landdieren vernietigd werden door de zondvloed, ontsnapten alle vissen, zeezoogdieren en vogels aan de strafmaatregel van God! Hoe komt het dat dieren, die slechts handelen volgens hun 'natuur' geschapen door God, op een willekeurige manier werden gered en even willekeurig werden gestraft voor de slechtheid van de mens? Ondanks zijn goedheid verdienen al zijn schepselen blijkbaar de eeuwige verdoemenis.

In weerwil van deze vernietiging op grote schaal bleef de slechtheid zich verspreiden en liet God begaan, ondanks het feit dat 'de gedachten van het mensenhart slecht zijn vanaf zijn jeugd' (Gen.8,21). Maar was de mens niet geschapen door God naar zijn eigen beeld en gelijkenis? En waarom is deze almachtige en barmhartige God niet zelf verantwoordelijk voor de zonden van zijn eigen creaturen? Een Alwetende had de gevolgen van zijn creativiteit immers moeten voorzien.

We hoeven slechts de voorstellingen van het Christendom te bezien om het geheim van hun fabricatie te doorgronden. Het is duidelijk dat niet God de Mens heeft geschapen naar zijn eigen beeld en gelijkenis, maar dat de primitieve Mens zijn God heeft geschapen naar zijn eigen beeld en gelijkenis, en hem heeft begiftigd met de menselijke eigenschappen van het bewustzijn, namelijk de perceptie van gebeurtenissen, redeneervermogen, doelgerichtheid en emoties. Niet alleen 'wandelt' God in het Paradijs (Gen.3,8), hij heeft ook 'spijt' over de schepping van de mens (Gen.6,6) en wordt regelmatig 'toornig'. De officiële dromen over God zijn vervaardigd door de mens en zijn ervaringen.

Het religieuze oog van de mens heeft aardse beelden geprojecteerd op een ingebeeld hiernamaals. De Afrikaanse goden hebben een zwarte huid en de Aziatische idolen hebben spleetogen. En als olifanten, muizen of pinguïns hun god zouden zien, dan was dat een olifant, een muis of een pinguïn. In het projectiemechanisme van de Christelijke mens is God een oude, wijze man met een lange witte baard en met attributen zoals persoonlijkheid, eeuwigheid of alwetendheid. De mens wordt niet alleen bedrogen in zijn religieuze vreesachtigheid, hij bedriegt ook zichzelf.

Het gebrek aan samenhang in het katholieke geloof wordt bijvoorbeeld blootgelegd door het bestaan van duivels, omdat deze niet overeenstemmen met de kenmerken van de goddelijkheid. Van hun god wordt verondersteld dat hij (zij?) eeuwig is, almachtig, alom tegenwoordig, wijs en alwetend, heilig, rechtvaardig, oprecht, medelijdend, barmhartig, verdraagzaam en genadig. De eeuwigheid, de almachtigheid en de alom

tegenwoordigheid kunnen we nog beschouwen als 'natuurwetten', maar alle andere kenmerken zijn manifestaties van de menselijke geest, die de activiteiten van hersenen vereisen.

Het is verbazend dat mensen kunnen geloven dat deze wereld, met al zijn fenomenen en al zijn gebreken, het beste is dat een almachtige en een alwetende na miljoenen jaren heeft kunnen verwezenlijken.

Het begrip van een god, als een denkend, doelbewust, onstoffelijk, eenvoudig, niet ruimte-vullend en onvernietigbaar wezen is zinloos: een denkend wezen zonder hersenen is als een verterend wezen zonder verteringsstelsel.

Ofwel heeft de persoonlijke God een brein, en heeft hij dus een lichaam, ofwel heeft hij geen brein en is hij dus niet in staat om te denken. Wat een absurditeit.

Een bewustzijn met al zijn eigenschappen vereist het bezit van een brein, dat een deel is van een levend organisme. Hoog ontwikkelde hersenen vormen de basis van wat vaag een 'persoon' of 'persoonlijkheid' kan genoemd worden, een levend organisme met rationele of intelligente kenmerken. Een 'persoonlijke god' zou dus een menselijk organisme moeten zijn in het bezit van een brein. Deze conclusie wordt ontweken door te stellen dat het bewustzijn een onstoffelijke 'zielssubstantie' is die op een onduidelijke manier 'verenigd' is met de hersenen en die een 'geest' vertegenwoordigt, een onlichamelijk bewust 'wezen' dat onafhankelijk bestaat. Enerzijds wordt de 'persoonlijke God' voorgesteld als een menselijk wezen en anderzijds als een vluchtig, etherisch wezen met menselijke eigenschappen. God is dus een gewerveld, gasvormig wezen.

Jezus was een perfect organisator en volksmenner. Hij heeft op zijn eentje de strategie van een organisatie uitgewerkt die niet alleen het oude Romeinse Rijk heeft overwonnen, maar ook gedurende vele eeuwen de macht heeft uitgeoefend over de westerse bevolking, en die slechts de laatste decennia begint af te brokkelen. Hoe heeft hij zijn heerschappij uitgebouwd tot een organisatie die de mensen regeerde en hun lot bepaalde? Wat was zijn sterkte? De evangelies, geschreven door leden van zijn organisatie, zijn een perfecte handleiding voor partijstrategen en public relations tactici.

In zijn strijd om de macht kon Jezus alvast gebruik maken van de mythologie. Volgens een hardnekkige mythe die in die tijd circuleerde zouden alle problemen op een magische wijze door God of zijn Messias kunnen worden weggevaagd. Er zou een einde komen aan alle ellende, de vijanden zouden worden vernietigd, en Israël zou heersen over de zeventenzeventig andere staten op de aarde. De hoop op de komst van een bevrijder was groot. Op het moment dat Jezus zijn carrière begon geloofden de meeste mensen dat er een unieke man zou opstaan die alles naar zijn hand zou zetten. Ze hadden veel aandacht en respect voor rondzwervende religieuze predikers die de zedeloosheid van de steden en de hypocrisie van de priesters veroordeelden. Jezus gebruikte dezelfde tactiek; hij predikte in de steden, de synagogen en op het platteland en begon stilaan een reputatie op te bouwen zonder daarbij al te veel oppositie en kritiek te veroorzaken. Hij was geraffineerd en dubbelzinnig; om de autoriteiten en de diepgelovige mensen niet te zeer tegen zich in het harnas te jagen predikte hij dat hij geen veranderingen bracht, geen revolutie:

'Meent niet dat ik gekomen ben om de wet of de profeten op te heffen. Ik ben niet komen opheffen, maar volmaken. Voorwaar, ik zeg u: eer hemel en aarde vergaan, zal er geen jota of stip van de wet vergaan, totdat alles is volbracht'(Mat.5,17-18).

Maar enkele zinnen later, wordt hij een deskundige die een belangrijke herziening van de wet oplegt:

'Gij hebt gehoord dat tot de ouden gezegd is: Ge zult niet doden; en wie doodslag begaat, zal schuldig zijn voor het gerecht. Maar ik zeg u: wie vertoord is op zijn broeder, zal schuldig zijn voor het gerecht. Wie tot zijn broeder zegt: Raka (dom, hersenloos), zal schuldig zijn voor de hoge raad. En wie zegt: Dwaas, zal strafbaar zijn met het helse vuur' (Mat.5,21-22).

In deze passage valt op dat Jezus meer wilde dan een fundamentele herziening van de wet. Door woede als crimineel te bestempelen, zegt hij dat de mensen moeten worden gestraft voor hun gedachten en gevoelens. Hij eist ook de arrestatie van elkeen die een ander als dom beschouwt. En wie van iemand zegt dat hij gek is, moet naar de hel. Op dezelfde manier herziet hij de wet op overspel:

'Gij hebt gehoord dat er is gezegd: Ge zult geen overspel doen. Maar ik zeg u: wie met begeerte naar een vrouw ziet, heeft reeds overspel met haar gepleegd in zijn hart'
(Mat.5,27-28).

Hij herziet ook de wet op de echtscheiding:

'Er is gezegd: wie zijn vrouw verstoot, moet haar een scheidingsbrief geven. Maar ik zeg u: wie zijn vrouw verstoot, behalve in geval van overspel, is oorzaak dat ze overspel bedrijft; en wie een verstoten vrouw huwt, pleegt echtbreuk' (Mat.5,31-32).

Ook de wetten op wraak en vergelding worden herzien, de wet op liefdadigheid, de manier van bidden en vasten... In feite bleef er weinig over van de bestaande wetten nadat Jezus ze had geherformuleerd. Terwijl hij had verzekerd, dat hij geen letter van de wet zou veranderen. Door de mensen op te roepen de wet te volgen, ontwapent Jezus alle mogelijke oppositie. Door vervolgens de wet opnieuw te formuleren zet hij zich op dezelfde hoogte als de autoriteiten en de gevestigde religieuze machten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat:

'de scharen verbaasd stonden over zijn leer; want hij leerde hen als één die gezag heeft, en niet als hun schriftgeleerden' (Mat.7,28-29).

Om zich kenbaar te maken en volgelingen rond zich te verzamelen moest Jezus meer doen dan prediken. Mirakels, de wonderbaarlijke genezingen, waren de juiste weg naar onmiddellijke beroemdheid. Omdat de geneeskunde in die tijd weinig doeltreffend was bezorgde zijn reputatie als 'genezer' hem al snel nationale bekendheid. En omdat ziekte geen enkele sociale klasse spaart kreeg hij met zijn faam ook vat op de rijke burgers van het land. Met zijn charismatische persoonlijkheid zal hij waarschijnlijk wel een aantal hysterische of psychosomatische zieken hebben 'genezen', een tactiek die vandaag nog steeds met succes wordt toegepast door handopleggers, charlatans, kwakzalvers en andere windbuilen.

Jezus volgde de profetische traditie, maar gebruikte niet dezelfde methoden als de andere religieuze voorspellers en vermaners. Johannes de Doper was een typische profeet; zijn toespraken tot de massa getuigden van hoge morele beginselen, hij leefde als een godsvruchtige kluizenaar, ver van het sociale leven. De meeste profeten waren eenzamen, maar Jezus was van een ander kaliber. Hij was duidelijk iemand die een organisatie uitbouwde. Van bij het begin van zijn publieke carrière verzamelde hij rond zich een kern van trouwe discipelen die zijn boodschap uitdroegen en andere volgelingen recruteerden:

'...zag hij twee broers het net uitwerpen in het meer: Simon die Petrus wordt genoemd, en Andreas zijn broer; want ze waren vissers. Hij zei hun: Volg mij en ik zal mensenvissers van u maken' (Mat.4,18-19).

Hij bracht twaalf 'mensenvissers' bijeen, maar dat bleek al snel onvoldoende voor zijn groots opgezette campagne:

'Daarna stelde de heer nog twee en zeventig anderen aan, en zond ze twee aan twee voor zich uit naar elke stad of plaats waar hij zelf naar toe wilde gaan' (Luk.10,1).

Zesendertig propagandaploegen die systematisch, en met succes, een stelselmatige publieke actie uitbouwden:

'Toen de twee en zeventig waren teruggekeerd, zeiden ze verheugd: Heer, zelfs de duivels zijn ons onderworpen in uw naam' (Luk.10,17).

Bij de recrutering van zijn elite, eist Jezus dat ze al hun ambities laten varen en hun banden met de anderen verbreken:

'Wie zijn vader of moeder meer bemint dan mij, is mij niet waardig; wie zijn zoon of dochter meer bemint dan mij, is mij niet waardig' (Mat.10,37).

Tegen een jonge man die eerst zijn vader wilde begraven zei hij:

'Laat de doden hun doden begraven' (Luk.9,60).

Alhoewel hij de vredestichters zegende, hij noemde ze zonen van God, verkondigde hij:

'Denkt niet, dat ik vrede ben komen brengen op aarde; geen vrede, maar het zwaard. Want ik ben verdeeldheid komen brengen tussen een man en zijn vader, tussen dochter en moeder, tussen schoondochter en schoonmoeder' (Mat.10,34-35).

Hij stookte ruzie in de gezinnen:

'en 's mensen ergste vijanden zullen hun huisgenoten zijn' (Mat.10,36).

Iets verderop in de tekst lezen we dan weer hoe hij het gebod van God benadrukte:

'Eert uw vader en moeder en wie vader of moeder vervloekt, moet sterven' (Mat.15,4).

Wie zijn ouders niet eert, verdient de doodstraf, maar als men hem zegt dat zijn moeder en broeders buiten staan te wachten en hem willen spreken, antwoordt hij:

'Wie is mijn moeder en wie zijn mijn broeders? En hij strekte de hand naar zijn leerlingen uit en sprak: Ziedaar mijn moeder en broeders' (Mat.12,48-49).

Het wordt nog sterker:

'Zo iemand tot mij komt, en zijn vader niet haat, zijn moeder, zijn vrouw en kinderen, zijn broers en zusters, ja, zelfs zijn eigen leven, hij kan mijn leerling niet zijn' (Luk.14,26).

Wie niet voor hem was, was tegen hem. De leiders van massabewegingen hanteren dezelfde tactiek als Jezus en vragen hun adepten alle trouwe banden met de anderen te verbreken. Om de cohesie van de groep te behouden of te versterken zullen ze hameren op het feit dat de beweging van buitenaf bedreigd wordt en deze bedreiging tactisch uitbuiten. Hij zei:

'Ziet, ik zend u als schapen midden onder de wolven. Weest dus voorzichtig als de slangen, en eenvoudig als de duiven. Wacht u voor de mensen. Want ze zullen u overleveren aan de rechtbanken, en geselen in hun synagogen' (Mat.10,16-17).

Hun trouw wordt beloofd:

'De broer zal zijn broer ter dood overleveren, de vader zijn zoon; en de kinderen zullen opstaan tegen hun ouders, en ze doden. Om mijn naam zult gij gehaat zijn bij allen; maar wie volhardt ten einde toe, zal zalig worden' (Mat.10,21-22).

Zijn leer was gebaseerd op de apocalyptische verwachting dat de wereld door het nakende laatste oordeel zou worden vernietigd en er een nieuw, gezegend koninkrijk zou ontstaan voor de deugdzamen. De zondige, goddeloze verdorvenen wachtte het eeuwige helle vuur. Het voornaamste kenmerk van zijn boodschap, het laatste redmiddel van de verdoemden, was en is: geloof mij en hou van mij.

Op mijn werktafel, naast de asbak, staat een wit, porseleinen koffiekopje. In een zijdelingse flits zie ik het gebeuren: onnadenkend, automatisch, tip ik de as van mijn sigaret in het kopje. De as moet in de asbak, maar belandt in mijn koffie. Ik kijk verbaasd naar het drijvende vlokje grijze as. Dit was niet de bedoeling. Waar was ik met mijn gedachten?

Om te vermijden dat het nogmaals gebeurt moet ik iets ondernemen. Iets doen. Actie. Er moet gehandeld worden.

Wat is een handeling? Een geheel van samenhangende, geordende, vrijwillige activiteiten met een bepaald doel. De handeling, die wordt omschreven met een werkwoord, moet doeltreffend zijn. Elke actie speelt zich af in de tijd en grijpt in op de toekomst. Wie niet handelt, bestaat niet.

Vele van onze dagelijkse handelingen gebeuren zonder dat we er ons werkelijk van bewust zijn, ze zijn automatisch, ze gebeuren haast vanzelf en worden vaak bepaald door onze gewoontes. De as van mijn sigaret komt in mijn koffie terecht omdat op de plaats van het kopje 'gewoonlijk' de asbak staat. De actie was vanzelfsprekend, zonder bewuste controle. Toch was de handeling samenhangend en geordend. Maar ze was ondoeltreffend, inefficiënt. Omdat ik een hekel heb aan ondoelmatigheid besluit ik tot uitdrukkelijke actie; het doel en de gebruikte procedure zijn weloverwogen. Een handeling bevat altijd twee fundamentele aspecten: de fysische aspecten zoals ruimte, beweging en verplaatsing, en de mentale aspecten zoals voorbereiding, planning en controle. Mijn handeling begint bij het mentale: ik stel mijn dommigheid vast, analyseer de situatie, overweeg de mogelijke acties en kies één van die mogelijkheden. Ik zit nog steeds, onbeweeglijk, naar het koffiekopje te staren. Toch ben ik al in actie gekomen: ik denk. Denken is op zichzelf een handeling, een mentale actie, dus is denken over een actie ook een actie. Een kettingproces. Een actie kan dus omschreven worden als een geheel van activiteiten die, van moment tot moment evolueren tussen een begintoestand en een eindtoestand. Voorbereiden, besluiten, uitvoeren en controleren. De verschillende componenten van een handeling, de formule, zijn: W-W-W-W-W-H-H.

Wie? Wat? Waarom? Waar? Wanneer? Hoeveel? Hoe?

Wie? Ik. - Wat? Het kopje. - Waarom? As in de koffie. - Waar? Op de tafel. - Wanneer? Nu. - Hoeveel? Ver genoeg van de asbak. - Hoe? Door verplaatsing.

Ik kom in beweging, neem het koffiekopje op, en zet het aan de andere kant van de tafel. Ziezo.

De behoefte aan liefde zoals die gewoonlijk wordt geformuleerd is een tekortkomings-behoefte; een gat dat moet worden gevuld, een leegte waarin liefde moet worden gegoten. De liefdes-honger is een driftige ziekte, een H-ziekte, die slechts kan worden genezen als er grote hoeveelheden liefde worden toegediend. Gezonde mensen, V-mensen die dit gemis niet ervaren, hebben niet veel liefde nodig, een kleine onderhoudsdosis volstaat.

Als de motivatie alleen maar een kwestie is van het bevredigen van een gemis, waardoor de behoefte wordt uitgeschakeld, dan ontstaat er een contradictie: bevrediging van de behoefte zou de behoefte moeten doen verdwijnen, wat dus betekent dat mensen die een bevredigende liefdesrelatie hebben, minder behoefte hebben aan het geven of krijgen van liefde. Maar het zijn precies deze 'verzadigde' mensen die, alhoewel ze minder behoefte hebben om liefde te 'krijgen', in staat zijn om meer liefde te 'geven'.

Uit H-motivatie ontstaat H-liefde: de behoefte om liefde te krijgen, een zelfzuchtige liefde. V-gemotiveerde liefde betekent: de behoefte om liefde te geven, onzelfzuchtige liefde. Omdat V-liefde niet bezitterig is, bewonderend in plaats van behoevend, is het een genotvolle liefde, een liefde die niet vermindert, die groeit in plaats van te verdwijnen. Op V-liefde komt geen sleet. Daarom is deze liefde van grotere waarde; een rijkere, hogere subjectieve ervaring dan de liefde die door H-mensen wordt ervaren. Omdat H-liefde afhankelijk is van wat anderen 'geven' veroorzaakt ze onvermijdelijk angst en vijandigheid. V-geliefden zijn minder afhankelijk van elkaar, autonomer, minder jaloers, voelen zich minder bedreigd, individueler, maar zijn tegelijkertijd ook gretiger om de partner te helpen met zijn of haar groei-mogelijkheden. Ze hebben een veel duidelijker, waarheidsgetrouwer beeld van hun partner en moedigen, onbaatzuchtig, de zelf-verwerkelijking van de ander aan. De partner krijgt een beter en dieper zelf-beeld, meer zelfvertrouwen en een groter gevoel van eigenwaarde die hem of haar de mogelijkheid geven om te groeien. Groei en de volledige ontwikkeling van een mens, en zeker van een kind, zijn niet mogelijk zonder V-liefde.

Als de gevoelens van bevrediging of geborgenheid van een ander evenveel betekenis krijgen als de eigen gevoelens, dan is er sprake van V-liefde. Het resultaat van deze uitbreiding van de bevredigings- en veiligheids-wereld over twee mensen, die door V-liefde met elkaar verbonden zijn, is een echte, waardevolle vrijheid. Deze vrijheid stelt hen in staat om betekenis-nuances uit te wisselen zonder vrees voor afwijzing of vernedering. Door deze toestand van affectieve verstandhouding gaan de partners zich vollediger 'mens' voelen omdat ze de menselijkheid, die de ander gemeen heeft, beginnen te waarderen.

Er bestaan echter veel misleidende en verwarrende factoren die de verstandhouding compliceren en vertekenen. De 'liefde' zoals de meeste mensen ze kennen, is het resultaat van cultuurpatronen die een zeer grote kracht uitoefenen; er wordt eindeloos over liefde gepraat, films lopen er van over en de romantische fictie druipt uit de boekenrekken. Onder de so-ciale druk doen de mensen hun best om zich volgens deze stramien te gedragen, zich te conformeren en te doen alsof ze verliefd zijn. Omdat ze een grote behoefte hebben aan veiligheid, hebben hun gedragingen een grote dramatische overtuigingskracht. Deze uitingen van emoties kunnen spectaculair zijn, maar ze lopen gebukt onder bedrog en zelf-bedrog. Zo slagen onze

cultuurpatronen er maar al te vaak in, slecht bij elkaar passende mensen te koppelen, wat dikwijls bijzonder frustrerende en ongelukkige relaties oplevert. Door deze verkeerde geestelijke instelling is voor de meeste mensen de rijke bron van liefde opgedroogd en bevinden ze zich op de droge oevers van het leven, waar ze hooguit elkaar nat trachten te houden met hun slijm.

Omdat H-mensen, met hun 'verlangende zelf' in het middelpunt, een grote behoefte hebben aan waardering en in hun rol dus willen behagen is hun liefde in de eerste plaats een narcistische liefde; via de ander houden ze van hun eigen spiegelbeeld. Ze dromen van de perfecte liefde, de witte prins of de blonde prinses uit het mooie verhaal, maar helaas bestaat die slechts in hun fantasie. In hun droomwereld kunnen ze er altijd zeker van zijn dat de ander beantwoordt aan het romantische beeld dat ze van hem of haar hebben. De confrontatie met de werkelijke andere leidt onvermijdelijk tot de ontdekking van verschillen ten opzichte van de imaginaire andere. Bij de keuze van hun partner gaan ze dus selecteren en als ze op hun zoektocht iemand vinden die de imaginaire partner zoveel mogelijk benaderd, dan zijn ze overwinnaar, dan kunnen ze zichzelf feliciteren met de vondst. Hun volmaakte, narcistische, liefde staat garant voor een episode van teleurstellingen en psychische stoornissen. H-liefde is een syndroom; een interpersoonlijke ziekte-toestand.

Ik heb het vaak over 'groei'. Psychische, mentale groei. Maar wat betekent groei precies? Hoe gebeurt groei? Hoe komt het dat sommige kinderen groeien en anderen niet? Hoe weten ze in welke richting ze moeten groeien? Hoe kunnen ze misgroeien?

Groei of zelf-verwezenlijking is in hoge mate een abstract gegeven; het is niet in lengte of vorm voorstelbaar. Maar wie zich te veel verdiept in abstracties dreigt zijn greep op de realiteit te verliezen, dus moeten we proberen de dagelijkse, concrete gebeurtenissen en processen beter te begrijpen.

Gezonde, groeiende kinderen hebben geen verre doelen en denken niet aan de toekomst. Ze hebben het veel te druk met hun amusement en leven spontaan van moment tot moment. Zij bereiden zich niet voor op het leven, maar 'leven'. Ze proberen niet te groeien, ze 'zijn', en genieten van de activiteiten van het ogenblik. Toch gaan ze, stap voor stap, vooruit en groeien op een gezonde manier naar de ontdekking van hun eigenheid. Groei kent geen einde, heeft geen concreet doel. Zeker bij het kind is er geen sprake van een doel, het gebeurt gewoon; het kind zoekt niet, maar vindt.

Groei gebeurt wanneer de volgende stap voorwaarts meer genoeg, genot of verrukking verschaft dan de vorige situatie, want dat is een toestand die we reeds kennen en die ons misschien zelfs zal vervelen. De enige manier waarop we zeker kunnen weten dat we op de goede weg zijn, is het subjectieve gevoel dat de nieuwe situatie beter is dan de alternatieve situaties. De nieuwe ervaring bevestigt zichzelf, is zelfbekrachtigend. We doen het niet omdat het goed is voor ons, omdat de psychologen ons zeggen dat we het zo moeten doen, omdat we er langer door leven, omdat het goed is voor onze soort, of omdat we er een beloning voor krijgen, nee, we doen het uitsluitend omdat we het prettig vinden. Zoals we het ene dessert boven het andere verkiezen omdat we het, gewoon, lekkerder vinden.

Op die manier leren we waar we goed in zijn, wat ons bevalt en wat ons verafschuwt, wat onze smaken, onze beoordelingen en onze capaciteiten zijn. Met andere woorden, dit is de manier waarop we ons 'zelf' ontdekken en het antwoord op de ultieme vragen: "Wie ben ik? Wat ben ik?".

De spontane stappen en keuzes die een gezond kind maakt komen van binnenuit door willekeurige nieuwsgierigheid, verkenningsdrang, verbazing, interesse en fascinatie. Onge-pland, maar met een grote ontdekkingsdrang, exploreert en manipuleert het gezonde kind zijn omgeving en geniet het van zijn ervaringen. Het is slechts als het kind verzadigd raakt, als het zich begint te vervelen, dat het klaar is voor andere en, misschien, 'hogere' genoegens.

Maar wat houdt sommige kinderen tegen? Welke obstakels beletten de groei? Waarom is het voor die kinderen zo moeilijk en pijnlijk om vooruit te komen? Hier komen de behoeften weer om

het hoekje kijken; de fixerende en remmende invloed van onvervulde behoeften, de aantrekkingskrachten van veiligheid en geborgenheid, de verdedigings- en beschermingsmechanismen tegen pijn, angst, verlies en bedreiging.

In ieder mens zitten deze twee tegenwerkende krachten; enerzijds klampen we ons angstig vast aan veiligheid en verdediging, bang dat onze verworvenheden in gevaar komen, angst om risico's te nemen, angst voor onafhankelijkheid of vrijheid en scheidingsangst, anderzijds hebben we krachten die ons vooruitstuwden naar individualiteit en eigenheid, de aanwending van al onze capaciteiten, de drang naar zelfvertrouwen en de aanvaarding van ons diepste, onbewuste zelf.

We kunnen het proces van gezonde groei dus omschrijven als een eindeloze reeks van beslissingen waarmee elk individu, zijn hele leven lang, geconfronteerd wordt, en waarbij hij moet kiezen tussen de genoegens van veiligheid of groei, afhankelijkheid en onafhankelijkheid, stilstand of vooruitgang, onvolwassenheid en volwassenheid. Veiligheid verschaft zowel angst als bevrediging. Groei betekent eveneens angst en voldoening. We groeien als de genoegens van onze groei en de angsten om onze veiligheid groter zijn dan de angsten voor onze groei en de genoegens van onze veiligheid.

Groei gebeurt met kleine stappen en elke stap voorwaarts is slechts mogelijk als we ons veilig voelen, als we vanuit een veilige haven de wilde zee kunnen exploreren, als we durven omdat we terugkunnen. Kijk naar de kleine dreumes die het waagt de schoot van zijn moeder te verlaten om de vreemde omgeving te verkennen. Eerst klampt hij zich vast aan zijn moeder en onderzoekt de omgeving met zijn ogen. Dan durft hij al een klein uitstapje wagen, zichzelf geruststellend dat de veilige moeder er nog altijd is. Zijn uitstapje reikt alsmaar verder. Op die manier kan het kind de onbekende en gevaarlijke wereld ontdekken. Moest de moeder plots verdwijnen dan zal het kind zijn onderzoekstocht, verlamd van angst, stopzetten en alleen nog maar verlangen naar de terugkeer van zijn veiligheid. Hij verliest de controle en zijn zekerheid, begint te schreien en verliest ook nog zijn vaardigheden; hij stapt niet meer, maar kruipt. Hij regresseert, de terugkeer naar een vroeger stadium. De groei stagneert.

Ik had het reeds eerder over menticide, of hoe onze 'eigenheid' en onze mogelijkheden, van bij de geboorte, worden geremd of gedood. Hoe is het mogelijk dat iemand zijn 'zelf' verliest? Hoe wordt de mentale dood in de kindertijd veroorzaakt?

Als een kind niet bemind wordt, een gedwongen gedragslijn krijgt opgelegd, als het wordt afgesneden van zijn spontane verlangens, wordt de psyche van dat kind vermoord. Zijn de ouders of de opvoeders de daders? Ja en neen. Het is immers een dubbele misdaad want het kind neemt geleidelijk en onbewust deel aan deze zelf-moord.

Aadje voelt zich niet aanvaard zoals hij is. Zijn ouders geven hem wel liefde, maar ze verwachten dat hij zich aanpast, eisen het, dwingen hem. Hij begint te geloven dat hij onaanvaardbaar is en geeft zijn 'zelf' op. Zijn gedrag en zijn prestaties worden afgestemd op de ouders, zijn zwaartekracht komt bij hen te liggen, niet bij zichzelf. Deze ontwikkelingen gebeuren automatisch, onzichtbaar en anoniem. Onopzettelijke doodslag, zonder lijk en zonder schuld. Alles gaat zijn gewone gangetje. Maar wat is er gebeurd?

Aadje is afgewezen, verworpen, afgekeurd, niet alleen door zijn ouders maar ook door zichzelf. In feite heeft hij helemaal geen 'zelf' meer. Wat hij heeft verloren is het enige, echte, vitale deel van zichzelf: zijn eigenwaarde, zijn capaciteiten om te groeien, zijn wortels. Helaas is hij niet dood; het leven gaat verder en Aadje ook. Zodra hij zichzelf heeft opgegeven ontwikkelt hij, onbewust, een pseudo-zelf. Uit eigenbelang ontstaat een opportunistisch Aadje; als hij wordt afgewezen zal hij er alles aan doen om te worden bemind, hij moet sterk zijn als hij zwak is. Hij zal meedoen, meewerken, niet voor de lol, het plezier of het genot, maar voor zijn overleving, zijn voortbestaan. Niet omdat hij wil groeien maar omdat hij moet gehoorzamen. Dit is niet 'leven', maar een afweermiddel tegen de dood. De mentale dood. Toch wordt dit zijn dood. Vanaf nu zal hij worden verscheurd door dwingende, onbewuste verlangens of wordt hij verlamd door onbewuste conflicten. Bij alles wat hij doet en op elk moment zal hij zijn 'zelf', zijn echtheid, opheffen of vernietigen en ondertussen zal hij zich vermommen met het masker van een normaal persoon en zich gedragen zoals van hem wordt verwacht. Op zijn zoektocht naar een pseudo-zelf, wordt Aadje neurotisch. Of schizofreen.

De normale ontwikkeling van een mens is een voortdurende verwerping van een groot deel van zijn diepste innerlijke natuur. Een sociaal, aangepast, individu is een gespleten individu; hij ervaart een deel van zichzelf als 'gevaarlijk' en zal er zich van afwenden. Daar-door verliest hij veel van zijn mogelijkheden, want in deze innerlijke diepte borrelt ook de bron van zijn plezier, zijn aanleg om te spelen, om lief te hebben, om te lachen, maar vooral zijn vatbaarheid voor creativiteit; door zich te beschermen tegen zijn innerlijke hel wordt hij afgesneden van zijn innerlijke hemel. In een extreem stadium wordt hij een geobsedeerde, verstrikte, verstijfde, gecontroleerde en voorzichtige persoonlijkheid die niet in staat is om lol te trappen, te spelen, te beminnen of enthousiast uit de bol te gaan. Zijn verbeelding, zijn intuïtie, zijn tederheid of ontroering worden onderdrukt of zijn vervormd.

Vele mensen beweren van zichzelf dat ze niet kunnen tekenen, schilderen of schrijven en dat creativiteit een bijzondere gave is. Creativiteit is niet de activiteit die grote, erkende kunstwerken voortbrengt, maar wordt beter geïllustreerd door bijvoorbeeld de improvisatie in de jazzmuziek, of door kindertekeningen. Het grote kunstwerk vraagt grote vaardigheden, inspiratie, ervaring en hard werk. Het wordt ook onderworpen aan kritiek, perfectieregels, vergelijkingen en waardeoordelen. Dus wordt de kunstenaar voorzichtiger; het spontane wordt beredeneerd, het kritisch oog vervangt de open blik en intuïtie wordt lijnrecht denken. Niet elke schilder, dichter of componist leidt een creatief leven en creativiteit is niet uitsluitend een voorrecht voor professionelen.

De bron van alle creativiteit, het scheppingsvermogen, is de impuls van de mens om zichzelf te verwerkelijken, te groeien, om al zijn capaciteiten aan te wenden. Het is een universele erfenis van elk individu; de wil om te ontplooiën, te ontwikkelen. Het is een proces van bewustwording of de ontdekking van problemen, gebreken, gaten in de kennis, ontbrekende elementen, het identificeren van moeilijkheden, zoeken naar oplossingen, testen en uitvoeren. Uit creativiteit groeit een product, een waarneembaar iets. Iedereen kan in zijn verbeelding allerlei merkwaardige nieuwigheden bedenken of ontwerpen, zolang deze niet uitgroeien tot een creatief voortbrengsel, is het geen creativiteit. De aard van het creatief product is hierbij onbelangrijk; een kind dat met zijn speelkameraadjes een nieuw spelletje uitvindt, Einstein die de relativiteitstheorie formuleert, Mieke die een nieuwe lekkere saus verzint, of de jonge muzikant die zijn eerste liedje schrijft: het ene is niet creatiever dan het andere. Voor een creatief persoon hangt de beoordeling van zijn product niet af van de waardering of kritiek van anderen, maar van zichzelf. Heb ik iets gemaakt dat mij bevredigt? Is het een uitdrukking van een deel van mezelf, van mijn gevoelens, mijn gedachten, van mijn pijn of mijn extase? Dit zijn de enige vragen die van belang zijn voor een creatieveling. Dat betekent niet dat hij niet openstaat voor het waardeoordeel van anderen, maar dat de basis van de beoordeling bij hemzelf ligt.

Alle 'gezonde' kinderen zijn creatief; ze zijn spontaan, ongedwongen en hebben weinig of geen last van stereotiepe beelden of clichés. Zet een kind achter een piano en het componeert ter plekke een liedje, zonder planning en zonder bedoeling. Het is op deze kinderlijke manier dat ook een volwassene creatief kan zijn; openstaan voor zijn belevenissen en er spontaan en expressief mee om springen. Als kinderen naïef

zijn, ongeunsteld, dan kan van creatieve volwassenen gezegd worden dat ze een 'tweede naïviteit' hebben bereikt. Hun onschuldige waarnemingen en uitdrukkingen worden gecombineerd met een verfijnd geestesoog. Wie niet bang is voor het onbekende, het mysterieuze of het raadselachtige heeft alles in zich om creatief te zijn. Creatieve mensen zijn niet bang voor het onbekende, ze ontkennen het vreemde niet of lopen er niet van weg. Zij klampen zich niet vast aan het bekende, en hun zoektocht naar de waarheid komt niet voort uit de behoefte aan zekerheid of veiligheid, begrenzing of orde. Zij kunnen integendeel behoorlijk chaotisch zijn, vaag, onzeker, slordig en onnauwkeurig. En dat is ook nodig, zowel in de kunst, de wetenschap als in het dagelijkse leven. Twijfels en onzekerheid, het uitstellen van beslissingen, zijn voor de meeste mensen martelende kwellingen, voor sommigen zijn het prettige, stimulerende uitdagingen. Hoogtepunten.

Creativiteit vereist de afwezigheid van angst voor het innerlijke. Wie niet bang is voor zijn eigen impulsen, emoties en gedachten zal zichzelf, en de omringende wereld, beter accepteren. De meeste mensen schermen zichzelf af van hun innerlijke. Zij controleren, remmen, bedwingen en onderdrukken zichzelf. Ze keuren hun diepste zelf af en veronderstellen dat ook de anderen dat doen.

Creatieve mensen verliezen minder tijd en energie aan het beschermen van zichzelf tegen zichzelf.

Wat is mooi? Wat is lelijk? De evaluatie van 'schoonheid' en 'lelijkheid' hangt nauw samen met 'smaak' en 'waarde'. Op basis van welk principe kan een esthetisch oordeel worden gegeven, of met andere woorden, wat maakt iets mooi of lelijk? Er bestaat geen gemeenschappelijke noemer, esthetische oordelen zijn altijd subjectief. Toch zijn er in onze maatschappij een aantal invloedrijke mensen die voor zichzelf de rol van 'schoonheidsexpert' opeisen. Bepalers van de 'goede smaak'. De esthetische elite.

De luisteraar met een klassiek oor, een oor voor de smaaknormen van de 19de eeuw, zal Mozart een uitstekend componist vinden, Stravinsky noemt hij decadent, en de totale degeneratie van de 'goede smaak' zijn de Sex Pistols. Het is duidelijk dat er geen algemene overeenstemming kan bestaan over de verschillende esthetische waarderingen van schoonheid, bevalligheid, elegantie, schilderachtigheid, verhevenheid, grootsheid... of lelijkheid, afschuwelijkheid, grofheid, weerzinwekkendheid, afstotelijkheid. Paradoxaal genoeg kan in de schilderkunst het 'lelijke' uitgebeeld worden op een 'schilderachtige' of 'mooie' manier, maar evenzeer op een 'afschuwelijke', 'weerinwekkende' manier. Is het artistieke aspect van het schilderij dan 'mooi' of 'lelijk'? En als ik zeg dat ik het schilderij lelijk vind, is dat dan kritiek of is het een uiting van een emotie?

Schoonheid zit niet specifiek in de aard van de dingen, maar komt aan de oppervlakte door de verbanden die we leggen met objecten of concepten, zoals we witheid associëren met reinheid, of de indrukwekkendheid van de bergen met hun creatie door een god of de machtige natuur. De verbanden, de associaties met dingen en situaties die ons individueel genot schenken, bepalen wat we mooi vinden. Het esthetisch genot is het plezier van onze eigen betrokkenheid met een object.

Kan schoonheid op een objectieve manier beschreven worden? Bestaat er een overeenstemming van de esthetische oordelen tussen verschillende culturen?

De 'herhaling' en de 'symmetrie', die karakteristiek zijn voor alle decoraties in alle culturen, 'spreken ons aan' omdat we steeds op zoek zijn naar herhaling en symmetrie in onze omgeving, zodat we kunnen ordenen, voorspellen of controleren. Of misschien is de mens zo op symmetrie gesteld omdat hij zelf in twee symmetrische helften verdeeld kan worden! In elk geval spelen de gemeenschappelijke ervaringen van alle mensen in alle culturen een rol in de overeenkomsten van 'schoonheidsoordelen'. Wat niet betekent dat 'mooi' altijd en overal hetzelfde is.

De appreciatie van de schoonheid van landschappen is, in het westen, een tamelijk recent fenomeen dat ontstond uit de Renaissance en dat waarschijnlijk te maken heeft met de veranderende 'mentale' zienswijzen in die tijd. De Japanse en Chinese beeldende kunstenaars hadden al veel vroeger oog voor de natuurlijke schoonheid van landschappen. En in het westen werden hoge bergen, met hun scherpe pieken en besneeuwde toppen, over het algemeen als lelijk, onaanlokkelijk en angstaanjagend beschouwd tot het bergbeklimmen in de 19de eeuw in opgang begon te komen. Mooi is niet altijd en overal hetzelfde. Sommige mensen verkiezen zeezichten, anderen genieten van berglandschappen en nog anderen hebben een voorkeur voor het vlakke landschap.

Over esthetische oordelen en voorkeuren kunnen geen algemeen geldende uitspraken gedaan worden. Waarom iemand in vervoering kan raken, overweldigd door een hevige gemoedsbeweging, meegesleurd kan worden door een landschap, muziek, een gedicht, een schilderij of een vrouw, is altijd subjectief. We ervaren het, we zien het, we horen het, we weten het. Maar we weten niet waarom we het mooi vinden. Mooi bestaat, maar wat het is kan niemand ons vertellen. Mooi is een emotie.

Waarom krijgen we soms kippevel als we naar muziek luisteren? Waarom worden we emotioneel geraakt door muziek? En hoe komt het dat een wenende baby rustig wordt als zijn moeder een liedje zingt?

Muzikale boodschappen dragen geen biologisch relevante informatie in tegenstelling tot spraak, dierengeluiden of omgevingsgeluiden. Toch reageren mensen van alle culturen op muzikale boodschappen. Hebben wij muziek nodig om te overleven?

Op zoek naar antwoorden moeten we het belangrijkste kenmerk van de menselijke mogelijkheden onderzoeken: spraak. In de waarneming van menselijke spraak wordt ons auditief systeem tot aan de grenzen van akoestisch waarneming en interpretatie gedreven. In de ontwikkeling van de menselijke taal ontstaat, van bij de geboorte, de neiging om ons 'gehoor' akoestisch te trainen in het herkennen van complexe klankpatronen als deel van het aangeboren menselijk instinct om taal te verwerven. Een baby kan niet praten maar wel horen. Reeds voor de geboorte registreert hij passief de geluiden in de baarmoederlijke omgeving en zodra de baby geboren is begint hij actief te reageren op de geluidscommunicatie met zijn moeder. De akoestisch communicatie-interactie legt zowel de basis voor de emotionele binding met de moeder als voor de motivatie om taal te verwerven. Eenvoudige 'muzikale' geluiden en de opeenvolging van geluiden trekken de aandacht van de pasgeborene; hij luistert, analyseert en onthoudt klanken als voorloper op zijn taligheid. Een kind bij wie deze motivatie ontbreekt omdat het een moeder heeft die geen belang stelt in muzikale geluiden heeft een belangrijk nadeel voor zijn overleving in de menselijke omgeving.

Het is door muziek dat we symmetrie en herhaling ontdekken, dat we leren herkennen en voorspellen, en dat we leren omgaan met de verrassing van plotse veranderingen. De subjectieve sensatie van timbre, samenklank, herhaling en ritme geven ons het emotioneel gevoel bij muziek. En de motivatie om de structuren van de klanken te identificeren hangt nauw samen met onze instinctieve zoektocht naar logische organisatie en grammaticale inhoud van 'taal'. Enerzijds zijn we op zoek naar de logische en grammaticale structuren in de muziek en anderzijds zijn we op zoek naar de muzikale structuren in de spraak. We leren taal door muziek, we leren muziek door taal, we krijgen emoties door muziek en we krijgen muziek door emoties. We hebben muziek nodig om te overleven.

Het beeld van het genie is dat van een buitengewoon mens, een mysterieuze geest. Waarom worden sommige mensen geniaal genoemd? Het woord genie is eigenlijk een definitie van een kwaliteit, een talent. De Dikke Van Dale omschrijft genie als 'de aangeboren gave van grote geesten die hen in staat stelt iets buitengewoons te scheppen.' Om er een genie van te maken wordt dit talent geïdentificeerd met de mens zelf en zeggen we: 'Newton was een genie.' Wat dus een overgang van 'hebben' naar 'zijn' betekent. Maar ik wil niet vitten over nietige verschillen. Waar het mij hier vooral om gaat is het woord 'aangeboren' in de definitie van de Dikke. En bij het woord talent lees ik 'natuurlijke begaafdheid', en weerom struikel ik over het woord 'natuurlijke'. Is een talent aangeboren, wordt een begaafdheid of intelligentie genetisch doorgegeven?

De vader van Newton heeft waarschijnlijk vele appels van de bomen zien vallen zonder dat hij daaruit de wet op de zwaartekracht heeft kunnen halen. Cyrulnik(1993) vond bij de 92 nakomelingen van Freud: 37,7 % klerenverkopers, 12,8 % cafébazen en restauranthouders, 1,8 % variété-artiesten en 0,92 % stripteuses. Daaruit kunnen we besluiten dat nakomelingen van een dieptepsycholoog beroepen uitoefenen in de 'public relations' sfeer.

'Maar Mozart was toch duidelijk anders!' Jazeker. En de grote pot winnen van de Lotto is anders dan een etentje winnen met de schooltombola. Om in het plaatselijk restaurant een gewonnen etentje te verorberen is niet veel vaardigheid vereist; we hebben allemaal al wel eens in een restaurant gegeten. De Lotto-miljonair moet nieuwe kundigheden ontwikkelen; het zal hem moeite kosten om te leren zeilen met het grote jacht dat hij heeft gekocht of om de pas verworven Picasso aan de muur van zijn woonkamer te leren waarderen. Hij wordt geconfronteerd met nieuwe problemen waarvan hij voorheen geen weet had. Toch heeft de Lotto-winnaar geen speciaal talent nodig om zijn geld uit te geven.

Zit het verschil tussen Mozart en wij, de gewone stervelingen, in een soort van boven-natuurlijke invloed of is begaafdheid een erfelijke substantie? Of lijkt het meer op het verschil tussen het winnen van een fortuin en het winnen van een etentje? Het ene veroorzaakt vele mogelijkheden en problemen, het andere is niet meer dan een avondje uit. Is het genie van Mozart niet te wijten aan een kundig gebruik van een structuur die we allen gemeen hebben: de menselijke geest?

In een romantische bui zou ik kunnen zeggen dat ik nu door het raam zit te staren wachtend op de influisteringen van de muze die me zal inspireren om de komende zinnen neer te schrijven. Er moet dus plotseling, als een 'flash' vanuit het onbewuste, een idee in m'n geest verschijnen. Maar gebeurt het allemaal wel zo plotseling en is dat onbewuste werkelijk zo onbewust? Weten we in feite wel hoe we denken en kunnen we bij ons denken ook alle 'bewegende' details identificeren? Een mens probeert zelden de vlottende details van zijn bewust denken vast te houden. En als we er dan toch eens in slagen, noemen we het intuïtie of inspiratie. Ons mager introspectief succes komt voort uit een gebrek aan oefening; we hebben niet geleerd hoe we ons denken zelfbespiegeld moeten onderzoeken om resultaten te boeken. Als we iemand vragen 'hardop te denken' zal er waarschijnlijk niet veel uit komen.

Introspectie is kijken in de eigen geest, maar als we kijken, zowel in de eigen geest als naar andere dingen, zien we slechts wat we willen zien. Onze zelf-perceptie wordt bepaald door onze vooroordelen over wat we zullen vinden - of niet zullen vinden. Wie gelooft dat 'inzichten' plotseling, onaangekondigd, in het bewustzijn opduiken, zal tijdens zijn introspectie dan ook de indruk hebben dat zijn inzichten eensklaps verschijnen. En wie gelooft dat ze veroorzaakt worden door een onbewust, half-magisch proces zal niet hard zoeken.

Creativiteit drijft op onze dagelijkse vaardigheden. Zien, horen, bemerken, herinneren, spreken, de taal begrijpen en analogieën herkennen zijn de talenten van iedereen. Maar alledaags betekent daarom niet eenvoudig.

Dat Mozart een uitstekend geheugen had, zeker voor muziek, is duidelijk. Mozart was zich blijkbaar bewust van zowel de innerlijke structuur als van de totale vorm van een compositie, nog voor hij één noot had genoteerd. Maar is dit te wijten aan een speciaal vermogen, een macht die enkel de artistieke elite bezit, of is het een beter ontwikkelde versie van een kracht die we allen delen? Denk aan het woord 'vrijen'; wat komt er allemaal voor onze geest als we denken aan 'vrijen'? We krijgen 'plotseling', verschillende, maar structureel verwante, ideeën tegelijkertijd. En als we naar een liedje luisteren herkennen we de totale harmonie 'op hetzelfde ogenblik' als de melodische lijn, de stembuigingen en de overgangen. Wat Mozart kon, kunnen we allemaal, hij kon het alleen iets beter. Wij kunnen het voor 'vrijen' of een song, hij kon het voor symfonieën.

Zonder opmerkingsgave, geen Newton. Zonder analogie, geen Antonioni. En zonder geheugen, geen Mozart.

Is talent aangeboren of niet? Heeft Mozart zijn muzikaal talent langs zijn genen meegekregen en liggen de genetische verschillen aan de basis van de verschillende bezigheden van artiesten, landbouwers, componisten, dichters, wetenschappers of bedienden? Hebben we extraverte of introverte genen? Worden wij geboren met onze 'genetische persoonlijkheid'?

Alles wat we doen, kunnen of zijn, hebben we geleerd. Onze gedachten, gevoelens, intenties, kortom alle mentale processen zijn het product van onze opvoeding. Toch zijn we, uit vrees dat we onze waardigheid zullen verliezen, geneigd ons aan de 'illusie van de vrijheid' vast te klampen. Maar in feite worden we gemaakt door ons verleden en gecontroleerd door onze omgeving. Hoe meer we dat beseffen, hoe meer we de aard van onze opvoeding en onze omgeving analyseren, hoe beter we er van worden.

Geef me enkele gezonde kinderen en de vrijheid om hun omgeving te bepalen en ik maak er om het even wat van: wetenschappers, artiesten, moordenaars of schizofrenen. De zusjes Polgar, drie Hongaarse schaakwondertjes, zijn het bewijs van zo een manipulatie; hun vader, een pedagoog en psycholoog, heeft ze van bij hun geboorte opgevoed en opgeleid met maar één doel: schaken. En schaken kunnen ze; de oudste was al op dertienjarige leeftijd een internationale schaakkampioene die de beste, mannelijke, schaakspelers van het bord veegde. En de jongere zusjes doen nauwelijks voor haar onder. Hoe deze Polgar-zusjes op emotioneel of sociaal vlak presteren, weet ik niet. Maar ik vrees het ergste.

Het talent van Newton lag in zijn sterk ontwikkeld vermogen om zich, gedurende een hele lange tijd, op een bepaald probleem te concentreren. Het talent van Mozart was anders; de muziek scheen moeiteloos uit hem te stromen, en, vergeleken met Beethoven, moest hij daar niet veel bij nadenken en weinig corrigeren. De creativiteit van Mozart lag vooral in het exploreren van de muzikale regels en deze regels nu en dan, op onverwachte momenten om te buigen zonder ze te breken. Vergelijkbaar met het explorerend talent van Dickens die zeven bijvoeglijke naamwoorden gebruikte om één zelfstandig naamwoord te omschrijven. We horen of lezen deze creaties met verbazing omdat we ons niet bewust waren van de mogelijkheden, omdat we ons te vaak laten misleiden door de structurele beperkingen van taal of muziek. En omdat we geen ervaring hebben in het onderzoeken van conceptuele ruimtes. Deskundigheid is essentieel; wie de regels niet kent, kan ze niet buigen of breken. En zeker niet op een systematische manier.

Een levenslange onderdompeling in de muziek liggen achter Mozart's capaciteit om subtiele muzikale structuren op te bouwen en krachtige exploratiestrategieën te ontwikkelen. Van bij zijn eerste levensjaren, onder het toezicht van zijn vader, was zijn leven gevuld met muziek. Hij had wel wat belangstelling voor mooie meisjes en scatologische grappen, maar zijn enige echte

interesse ging uit naar muziek. Interesse is trouwens een zwak woord voor de hartstochtelijke passie die hem motiveerde.

Aangeboren, overgeërfd talent bestaat niet. Voor het ontwikkelen van eender welk talent is 'motivatie' essentieel. Uit biografische studies van zogenaamde 'talentvolle' musici in Engeland blijkt dat vooral de ouderlijke steun en de motivatie van het kind de belangrijkste factoren zijn voor het ontwikkelen van muzikaal talent. Zelfvertrouwen, waardering, motivatie en oefening zijn de enige vereisten voor om het even welk talent. Opvallend in de bovenstaande studie is de vaststelling dat vooral jongeren uit een niet-muzikaal gezin de grootste talenten blijken te bezitten. Voor kinderen uit een muzikaal gezin zijn de verwachtingen vaak te hoog gespannen, de druk te groot en de motivatie te klein. 'Hij is muzikant, en dan?' Zijn ouders en vaak ook zijn broers en zussen bespelen allemaal een instrument, dat is dus niks speciaals. Voor een kind uit een niet-muzikaal gezin is het bespelen van een instrument iets speciaals waar het waardering voor krijgt die het kind zal motiveren om verder te oefenen.

Thomas Edison, de man die de lamp deed branden, zei het al: 'Talent is één procent inspiratie en negenennegentig procent transpiratie'. Zelfs Mozart had twaalf jaar geconcentreerd oefenen nodig om een belangrijk werk te componeren en dat geldt voor de meeste andere componisten. Een mens heeft immers tijd en zware inspanningen nodig om mentale structuren te vergaren en hun mogelijkheden te exploreren. En dat is niet altijd gemakkelijk, want het leven heeft vele andere aantrekkelijkheden. Alleen een sterk engagement kan iemand beletten zijn energie aan andere dingen te verspillen. Creativiteit is niet goedkoop.

Diegenen die geloven dat talent, creativiteit of intelligentie een speciale gave is, zullen niet geloven dat doorzettingsvermogen, of opvoeding, hen in staat kan stellen om bij de creatieve club te komen. Volgens hen ben je van bij de geboorte een lid van de club of niet. Waarom proberen, als al die moeite hen slechts een beetje kan verheffen boven het horizontalisme van de middelmatigheid?

Schoppenhauer: 'Elk kind is in zekere mate een genie, en elk genie is in zekere mate een kind.'

Wie vindingrijk is heeft talent. Maar hoe kweek je bij een jong kind vernuftigheid, scherpzinnigheid? Door motivatie en waardering. Niet door het vooruit te duwen, te 'pushen', maar door het de kans te geven om te groeien, te experimenteren.

Aadje krijgt een cadeautje, zijn eerste doos legoblokken. Van zodra hij de doos in handen krijgt voelt hij zich vrij ermee te doen wat hij wil. Hij prutst de doos open, vraagt zich af wat het is, herkent het, is blij of teleurgesteld, ziet hoe de stukken in de doos gerangschikt zitten, ontdekt het 'bouwboekje', voelt de harde plastic van de blokken, bespeurt het verschil in kleur en gewicht, het aantal... Hij doet dit alles, nog voor hij iets met de blokken heeft gebouwd. Dan volgt de opwinding er iets mee te doen. Misschien zet hij alleen maar het ene stuk op het andere, maar hij voelt de verrukking dat hij iets heeft gedaan, dat hij iets kan, dat hij niet hulpeloos is met deze blokken. Aadje zal waarschijnlijk verder werken met de blokken, zijn interesse om meer te bouwen wordt groter en daarmee zijn stijgend gevoel van groter wordende vaardigheid. Papa en mama kijken toe en tonen hun waardering voor zijn bouwkunst.

Deze actieve ervaring is voor Aadje heel belangrijk; door de fysische, emotionele en intellectuele zelf-betrokkenheid leert hij zijn capaciteiten te herkennen en verder te exploreren, ervaart hij de creativiteit van zijn bezigheden, leert zijn tempo en ritme kennen en leert dat hij niet te veel in één keer moet proberen. Zo neemt zijn vaardigheid toe, een kundigheid die hij ook bij zijn andere ondernemingen zal kunnen gebruiken. Telkens als Aadje in iets actief kan deelnemen, zal hij meer en meer zijn eigen interesses of talenten ontdekken. En bij zijn exploratietocht worden zijn mentale structuren groter en groter.

Een ander scenario. Papa komt met de doos de kamer binnen en zegt: "Kijk Aadje, dit is een doos met legoblokken, ik zal ze even voor jou openmaken." Vader opent de doos, toont alle blokken en het bouwboekje, en begint meteen te bouwen aan een gecompliceerd model van een huis. Deze goedbedoelde poging om Aadje iets te 'leren' kan nare gevolgen hebben. Het kind krijgt niet de kans om zelf bezig te zijn met de legoblokken, om zichzelf te meten met iets nieuws, om te ontdekken wat hij kan of om zijn interesse aan te scherpen. Aadje kijkt gewillig toe, maar in zijn hoofdje groeit een gevoel van onmacht.

Hij denkt dat van hem verwacht wordt dat hij ook zo'n huis bouwt. Zonder dat hij de kans gekregen heeft zich voor te bereiden op zo'n moeilijke taak. Het huis wordt het belangrijkste doel in plaats van de 'bouwervaring'. Als hij later zelf iets zal proberen, zal dat altijd klein en miniem lijken in vergelijking met wat een ander voor hem heeft gemaakt. Hij heeft immers niet de mogelijkheid gekregen om te ervaren hoe het voelt om iets nieuws aan te pakken. Met andere woorden, hij is

van binnenuit niet gegroeid maar heeft van buitenuit iets opgedrongen gekregen. Elke actieve ervaring is een gelegenheid om te ontdekken wat hij graag of niet graag doet. Het is een essentieel element in zijn vooruitgang naar volwassenheid en zelfontdekking, naar vaardigheid en creativiteit.

Aadje moet zelf kunnen kiezen. Als een ander te dikwijls in zijn plaats kiest of beslist dan zal hem dat verzwakken, dan wordt zijn zelfvertrouwen geremd en leert hij niet de innerlijke vreugde kennen van de ervaring, de eigen impulsen en gevoelens. Elk kind heeft een omgeving nodig waarin hij zich vrij voelt, waarin hij geprezen wordt, zich aanvaard voelt, ondersteuning ervaart; een omgeving die geen waardeoordelen velt of vergelijkingen maakt en waar het kind zich volledig veilig en onbedreigd voelt.

We kunnen kinderen niet 'leren' hoe ze moeten leren of denken. Hun ontwikkeling wordt natuurlijk wel beïnvloed door de spontane of opgedrongen interacties tussen de kinderwereld en de volwassenen, maar leren betekent niet 'scholing'. Het grootste gedeelte van wat kinderen leren gebeurt spontaan, als ze spelen, observeren, vragen stellen, experimenteren en begrijpen. En daar hebben ze geen 'leraar' bij nodig, niet iemand die hen zegt wat ze moeten denken, doen of ervaren. Een omgeving waarin een kind ontdekt, leert, begrijpt, ervaart en groeit is een omgeving die suggesties geeft, tips en waarschuwingen, een motiverende omgeving. Het bevredigend gevoel van zelfontplooiing is de belangrijkste factor in elke gezonde ontwikkeling.

Een spontaan kind, dat niet verlamd wordt door angst, dat zich veilig genoeg voelt om te durven, zal in verwondering en met interesse zijn 'wereld' ontdekken. Deze ervaringen helpen hem niet alleen vooruit, maar hebben ook een terugkoppelend effect op het 'zelf', op het gevoel van zekerheid, bekwaamheid, meesterschap, zelfvertrouwen en zelfrespect.

Een geremd kind, met angst voor kritiek, het verlies van de bescherming, waardering of de liefde, zal niet kiezen voor groei, maar voor veiligheid. En met deze keuze laat hij het initiatief, de creativiteit, over aan iemand anders.

Als ik ooit de tijd heb, schrijf ik een computerprogramma voor mijn oude Commodore 64 om melodieën te genereren, naar het voorbeeld van de 'white noise generator' van Prof. David Mutcer(1975). De muziekmachine moet constant melodietjes van 50 noten produceren, de ene melodie na de andere, met voor elke melodie een andere combinatie van noten. De 'random' functie bepaalt de 50 willekeurige noten met een willekeurige duur.

Een piano heeft 88 toetsen en elke melodie kan op eender welke toets beginnen, dus heb ik 88 mogelijkheden voor de eerste noot. Voor elk van deze 88 mogelijkheden zijn er 88 andere mogelijkheden voor de tweede noot, wat een totaal oplevert van $88 \times 88 = 7744$ mogelijkheden. Voor een melodie van 50 noten heb ik dus $88^{50} =$

16754823917329926683629711637865880974548517628774818744410515767715661531132284530189242543898624 mogelijkheden.

Een indrukwekkend getal, groter dan het aantal zandkorrels op het strand van Oostende, en groter dan het totale aantal woorden die door mensen zijn uitgesproken sinds het begin der tijden. Als mijn computertje was gestart op het moment dat de aarde ontstond dan zou het vandaag nog steeds niet alle mogelijke melodieën hebben gespeeld.

Vele van de gegenereerde melodieën zullen niet echt 'klinken' in onze westerse oren. Maar omdat de muziekmachine 'alle mogelijke' combinaties van noten zal spelen, zullen we af en toe wel een leuk deuntje te horen krijgen. Meer nog, als we lang, héél lang en selectief genoeg konden luisteren dan zouden we niet alleen alle melodietjes horen die er al ooit zijn gespeeld, maar ook alle hits die er in de toekomst door de boxen zullen knallen!

Omdat ik echter te weinig tijd heb om de rest van mijn leven naar mijn computertje te luisteren en de kans op een mooi melodietje gering is, moet ik mijn programma een aantal beperkingen opleggen. Waarom zou ik mijn machine laten kiezen uit 88 verschillende noten als het menselijk stembereik niet meer dan één derde van de pianotoetsen kan overbruggen? Om een echte 'hitmachine' te maken die muzikaal interessante stukken genereert en overvloedige, niet-klinkende melodietjes vermijdt kan ik de keuzemogelijkheden van mijn muziekdoosje beperken. 8 toetsen voor 7 noten: ongeveer 2 miljoen melodietjes waarvan er vast een groot aantal hitpotentieel zal hebben. Het enige probleem: 1666 uren luistertijd, 69 dagen en nachten! Luisteraars gevraagd!

Ik observeer graag; bespieden, het gadeslaan van mensen en dieren heeft me reeds veel geleerd. Wie niet graag observeert zoekt zijn verklaringen in mythen, praatjes zonder grond en ongefundeerde voorstellingen. Maar observeren is meer dan de ogen openhouden. Uit observatie alleen kunnen we weinig leren omdat we slechts kunnen observeren wat we waarnemen. Ons oog bedriegt ons vaak omdat we observeren zonder methode; we zien alleen wat we willen vinden. Wat van belang is zijn de verschillen; stereotiepe informatie verdooft onze kennis omdat deze informatie ons toont wat we reeds kennen. Het is daarom dat de vergelijkende methode ons toelaat onze waarnemingen beter te begrijpen. Om vernieuwend te zijn moet ons denken onwaarschijnlijke bochten maken, verrassende wendingen nemen die onze aandacht trekken. Zekerheid is niet meer dan een lange intellectuele opsomming. Zekerheid is anti-denken.

Omdat ik graag de levende wereld observeer, besluit ik een gedicht van Claus voor te lezen aan de kat. Ming ligt spinnend en kronkelend in mijn schoot. Houdt ze van Claus?

Omdat ik graag experimenteer lees ik haar enkele paragrafen voor van Boruah over 'Fiction and Emotion'. Ze vertoont nog steeds hetzelfde ronkende gedrag. Vervolgens verklaar ik haar de stelling van Maturana over metacellulariteit en het zenuwstelsel. Ming heeft geen enkel theoretisch bezwaar. Daaruit besluit ik dat het voor haar niets uitmaakt; Claus, Boruah of Maturana, het is haar allemaal gelijk. Voor mij zijn het nochtans drie verschillende intellectuele werelden. Ming interesseert zich niet zo voor theorieën, maar ze aanvaardt ze allemaal op voorwaarde dat ze in mijn schoot mag liggen en ik haar streel en tegen haar praat.

Ik kijk naar een voetbalmatch op de televisie. Mieke komt erbij staan en ik vraag haar of ze kan beschrijven wat ze op het scherm ziet. "Ik zie mannetjes in een korte broek, die achter een bal rennen en zodra ze de bal hebben ingehaald schoppen ze hem weer weg". Ik stel dezelfde vraag aan één van mijn zonen. Hij antwoordt: "De rode ploeg past handig de buitenspelval toe, zodat de gele ploeg, die met lange voorzetten het middenveld probeert te overbruggen, haar spitsen niet kan afzonderen voor de keeper".

Er zijn regels nodig om te kunnen zien, om vorm te geven aan de wereld en hem beter waar te nemen. Een waarneming zonder theorie kan niet leiden tot een goede voorstelling van zaken. Het is de theorie die voorschrijft wat we zien, die vorm geeft omdat ze orde schept. Maar deze orde veroorzaakt ook wanorde.

Er wordt van een denker verwacht dat hij de mist en de duisternis die ons omringd doet opklaren, hij moet orde en klaarheid scheppen in de realiteit. Het leven is te complex om het volledig te kunnen verklaren. Complex, zeggen we. Daarmee verbergen we onze verwarring en ons gebrek aan oplossingen, of ons gemis aan een simpele uitleg en de wanorde in onze gedachten. Iets is complex als het niet in één woord is te vatten, als het niet tot een wet is terug te voeren, als het niet tot een eenvoudige gedachte kan herleid worden. We noemen iets complex als het één geheel is, maar niet in één oogopslag kan worden begrepen. Van wetenschappelijke kennis wordt verwacht dat ze de schijnbare complexiteit van onze waarnemingen ontrafelt, dat ze de eenvoudige orde blootlegt. De vraag is of deze versimpeling niet een verduistering inhoudt. Wie met zijn neus te dicht bij een schilderij staat kan het gehele beeld niet meer overzien. Complexiteit betekent onzekerheid, verwarring, wanorde. Een gesimplifieerde gedachte is begrensd,

onvolledig, enkelvoudig en doet de meervoudigheid van de realiteit uiteenvallen. De gevolgen zijn versnipperde, verminkte, ééndimensionale beelden die de waarheid van de realiteit niet weerspiegelen. Afscheiding betekent isolement, splitsing van wat samenhangt.

Ik heb het altijd al moeilijk gehad met het versplinterde weten, het subjectieve, scheidende denken, het isoleren van een object uit zijn context, zijn verleden en zijn toekomst. Ik ben dan ook voorstander van het multidimensionale denken omdat een andere denkwijze leidt tot fouten, onwetendheid of blindheid. De diepere oorzaak van de meeste denkfouten ligt niet bij verkeerde waarnemingen of een onsamenhangende logica maar bij de manier waarop we ons weten organiseren in ideesystemen, theorieën, hypothesen of ideologieën.

Op mijn boekenrek, tegen de ruggen van enkele gewichtige boeken, staat al jaren een vergeeld bierviltje:

Alles is tweevoudig.

Alles heeft twee polen.

Alles heeft zijn paar tegengestelden.

Gelijk en ongelijk is hetzelfde.

Tegenstellingen zijn identiek van aard,
alleen verschillend in graad.

Uitersten raken elkaar.

Alle waarheden zijn slechts halve waarheden.

Alle tegenstrijdigheden kunnen met elkaar
in overeenstemming gebracht worden.

Kybalion.

Peyote, één van onze betreurde poezen, was een uitstekende jager. Onze andere katten zijn al blij als ze een nachtvlinder kunnen vangen, maar zij was van een ander kaliber, ze was een jager op 'groot wild'; duiven, fazanten, mollen, konijnen... al wat ze te pakken kreeg bracht ze naar huis. Op een dag had Peyote alweer een geschenkje bij. Ze kwam triomfantelijk door het katteluikje de keuken binnen met een muis in haar bek. De muis leefde nog, ze scheen zelfs niet gekwetst te zijn, maar ze was door de hevige emotie wel in shocktoestand. Peyote legde de muis op de keukenvloer en keek ronkend naar Mieke alsof ze zeggen wou: "Kijk, Mieke, jij in je mensenwereld weet niet hoe prettig het is om een muis te vangen en omdat ik een goede moeder ben zal ik je leren hoe je dat moet doen." Maar wat zij in haar kattenwereld beleefde kwam niet overeen met de gevoelens van Mieke, noch met die van de muis, want ze werden allebei plotseling heel opgewonden: Mieke begon op Peyote te schelden en de muis, gebruik makend van de verwarring, vluchtte een zetel onder.

Is een goed doorvoede kat die een muis vangt gewelddadig? Ik kan me voorstellen dat ze in haar kattenwereld blij is als ze een muisje ziet rondscharrelen. Misschien voelt ze zelfs euforie als ze na een sluipende sprong haar prooi te pakken heeft. Een kat die een muis vangt is niet gewelddadiger dan Mieke die een bloem plukt.

Omdat katten en muizen geen voorstelling hebben van elkaars wereld en omdat ze over hun gevoelens en gedachten niet met elkaar kunnen communiceren kan er ook geen sprake zijn van geweld. Er is zo'n groot verschil van werelden en betekenissen tussen Peyote en de muis, tussen Mieke en de bloem, dat communicatie niet mogelijk is. De afwezigheid van communicatie tussen twee verschillende soorten verklaart waarom de één de ander kan vernietigen zonder daarbij de minste emotie te voelen.

Ik ben voor de katten oninteressant, transparant. We delen dezelfde ruimte maar we merken mekaar vaak niet op omdat we voor elkaar niets betekenen. Een muis heeft wel betekenis voor katten want ze stimuleert door haar vorm, beweging en geur elke kat tot actie, zoals ook Mieke door haar verschijning onze katten, en mij, stimuleert. Peyote reageerde op de samenstelling van de biologische stimuli; ze kon zich geen muizenwereld voorstellen, ze werd niet gestoord door de gedachte dat ze, door een moedermuis te vangen, talrijke weesmuisjes op de wereld achterliet. Mieke wel, daarom stond ze die dag zo heftig te schelden. En de muis? Die heeft, dank zij een zorgvuldige reddingsoperatie van Mieke, het avontuur overleefd.

Een baby die honger heeft wordt actiever ten gevolge van de onbevredigde behoefte. Hij zal wat liggen trappelen, wapperen en huilen; veel meer emoties heeft hij niet. We kunnen over het emotionele leven van een baby weinig zinnigs zeggen, maar we kunnen wel aannemen dat het niet erg genuanceerd is en dat het slechts geleidelijk rijker wordt dankzij de emotionele ervaringen die het kind opdoet door waarnemen en leren.

Teleurstelling is de eerste emotionele gewaarwording: het kind ligt onbevredigd en alleen, naar voedsel te verlangen in de periodes tussen de maaltijden. Deze teleurstelling is de eerste stimulerende factor voor het kind om de omringende wereld te beoordelen. De onbevredigde verlangens naar voedsel en geborgenheid brengen het kind ertoe zijn capaciteiten op allerlei manieren te gebruiken. De eerste trainingen in macht en vaardigheid.

Achter elk gedrag ligt een behoefte, een verlangen, en in elke activiteit is een emotie, een gevoel aanwezig. De interne kracht, de behoefte, die aan de basis van het gedrag ligt, kan verscheidene vormen aannemen; de behoefte aan voedsel wordt bevredigd door te eten en de behoefte aan affectie wordt bevredigd door de aandacht van de anderen. Worden deze impulsen geremd dan ontstaat 'frustratie'. Zulke remmingen treffen iedereen, van baby tot volwassene. Wanneer een individu dikwijls wordt blootgesteld aan ernstige frustraties, zullen er schadelijke storingen in zijn persoonlijkheid ontstaan. Als de moeder van een kind afwezig is, of gevoelloos, dan zal de realiteit veraf zijn, onaantrekkelijk, misvormd. Is de moeder schizofreen dan zijn de risico's op latere gestoorde relaties nog groter. De schizofrene moeder vertoont vaak een vreemd gedrag: achter een schijnbare, verbale affectie gaat een verborgen vijandigheid schuil. Door deze dubbele houding, meestal onbewust, eist de moeder van het kind dat het reageert alsof deze dubbelzinnigheid niet bestaat. Een kind in dergelijke situatie wordt verplicht een communicatiesysteem met de moeder in stand te houden gebaseerd op wederzijdse dubbelzinnigheid.

Een rattenexperiment beschreven door Sandström(1966) kan illustratief zijn voor bovenstaand gedragspatroon. Een rat zit op een platform tegenover twee deurtjes. Op elk deurtje staat een figuur. En achter één van de deurtjes, de 'goede' deur, ligt voedsel. De rat moet naar één van de twee deurtjes springen. Springt ze tegen de 'goede' deur dan wordt ze beloond met voedsel, kiest ze de 'slechte' deur dan wordt ze gestraft: de deur wijkt niet en de rat valt in een vangnet. In het experiment zit de rat voor een onoplosbaar probleem; beloning en straf zijn willekeurig verdeeld, er is geen vaststaande gang van zaken of een patroon waaruit de goede deur voorspelbaar is. In zo'n situatie weigert de rat om een keuze te maken. Om ze te laten springen moet een dwangmiddel gebruikt worden: een luchtstroom blaast tegen de rat. Bij een dergelijke gedwongen keuze ontstaat een stereotiep gedrag: de rat springt keer op keer naar dezelfde deur of naar de ruimte tussen de deuren. Dit gedrag kan zo ingeworteld raken dat het patroon niet meer verandert als de deur wordt opengezet en het voedsel duidelijk zichtbaar is.

Het kind dat verwaarloosd wordt in zijn gevoelens van geborgenheid en bescherming, liefde, aandacht of materiële zorg zal afwijkende gedragspatronen ontwikkelen: fixatie, agressie of regressie. Bij fixatie is het

gedrag patroon onwrikbaar geworden; aanpassing aan de eisen van de situatie is onmogelijk. Gefixeerde kinderen vertonen vaak vaste gewoontes, zoals nagelbijten. Agressie betekent dat het kind blindelings gaat aanvallen als reactie op frustratie. Deze aanvallen zijn niet altijd gericht op de oorzaken van de frustratie; als gevolg van een overdreven schuldgevoel kan de agressie gericht zijn naar zichzelf. Regressie is een teruggang naar vroegere gedragsvormen. Een volwassene die zijn zin niet krijgt kan zich als een kind gaan gedragen, terwijl een kind kan regresseren naar een babystadium om zijn doel te bereiken. Bedwateren of een overdreven afhankelijkheid van de moeder zijn voorbeelden van regressieverschijnselen als gevolg van frustratie.

Andere afweermechanismen tegen frustrerende innerlijke spanningen zijn rationalisatie, compensatie, projectie en verdringing. Rationalisatie is het rechtvaardigen van een handeling om schuldgevoelens te vermijden. Compensatie betekent dat falen op het ene gebied leidt tot een krachtige poging om op een ander gebied te slagen en dus de verlangde goedkeuring te verwerven. Projectie is een methode om schuldgevoelens te vermijden door de eigen fouten of slechte eigenschappen aan anderen toe te schrijven; iemand die lui is, beschuldigt anderen van luiheid. Verdringing is een psychisch mechanisme waarbij het individu zich tegen pijnlijke, door de gemeenschap niet aanvaarde, impulsen tracht te verdedigen door deze naar het onbewuste te verbannen. Maar verdringing betekent niet verdwijning: de mens is wat hij verbergt.

Naar aanleiding van een televisieuitzending, een (nep)film over de autopsie van het ruimtewezen van Roswell, ontstond in onze huiskamer een ufologische gedachtenwisseling. Kris vroeg zich hoofdschuddend af hoe het kwam dat het buitenaards wezen zulke menselijke trekken vertoonde. Het specimen leek inderdaad verdacht veel op een mens. Tom opperde dat wezens die in staat zijn ruimteschepen te bouwen er niet kunnen uitzien als honden, dat ze over handen moeten beschikken om hun werktuigen te kunnen vervaardigen.

Zouden er wezens in het heelal zijn die precies op ons lijken? De mens, zoals ieder levend wezen, moet zich aan zijn omgeving kunnen aanpassen om te kunnen overleven. Daaruit volgt dat de eerste voorwaarde voor het bestaan van 'mensen' op een andere planeet, de aanpassing aan de biologische situatie van die planeet is. Ons leven op aarde is gebaseerd op drie fundamentele normen van materie: koolstofverbindingen, vloeibaar water en gasvormige zuurstof. Er is geen enkele andere planeet in ons zonnestelsel, waar de omstandigheden voor het ontstaan van leven, zoals wij het kennen, zo gunstig zijn. Het leven op aarde manifesteert zich in een geweldig aantal verschillende vormen. De vorm van een levend wezen is afhankelijk van de geschiedenis van zijn voorouders, en die geschiedenis wordt weer bepaald door de omstandigheden waaronder die voorouders leefden. Het is mogelijk dat het leven vele malen ontstond en vele malen weer ten gronde ging, voordat het leven eindelijk 'zegevierde'. Leven is een hoogst onwaarschijnlijke toestand van de materie.

Zelfs als we aannemen dat op een planeet de evolutie ongeveer dezelfde weg volgt als op aarde, dan zijn er toch zoveel mogelijke afwijkingen, dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat intelligente wezens op andere planeten enige gelijkheid met de mens vertonen.

Ik wil de zaak even omdraaien: we krijgen geen bezoek van andere wezens, maar wij gaan bij hen op bezoek. Welke zijn de vereisten om de ruimte te onderzoeken? Intelligentie. Observeren, rapporteren, beslissingen nemen, rampen vermijden, experimenten uitvoeren en herstellingen doen. Het heeft dus weinig zin om een aapje de ruimte in te schieten. Wat leert ons het maanonderzoek? Een uniek aspect van de ruimtereizen is de gewichtloosheid. Maar bij ons, aardse mensen, veroorzaakt deze microkracht verscheidene fysiologische veranderingen. Onze lichaamsvloeistoffen verplaatsen zich naar het hoofd en we krijgen dus opgeblazen gezichten, we verliezen het calcium in onze beenderen, onze spieren verschrompelen en we krijgen te kampen met veranderingen in onze bloedsamenstelling. We zijn dus duidelijk niet geschikt om lange tijd in een gewichtloze toestand te verblijven. Laat ons even aannemen dat we onze reisziekten hebben overwonnen en dat we de maan gaan bevolken. Hoe zullen onze kolonisten zich aan de gewichtloosheid aanpassen? Zijn wij gebouwd om in microkracht te leven? Welke impact heeft de

driedimensionale vrijheid op het menselijk lichaam? We zullen onze armen en handen meer gaan gebruiken om in de ruimte rond te bewegen. Omdat lopen niet meer hoeft, zullen onze gladde spieren, die ons rechtop houden, afsterven. Als we weten dat 70% van ons lichaamsgewicht bestaat uit gewicht-dragende beenderen en spieren en dat we gewichtloos geworden zijn, dan weten we ook dat onze beenderen overbodig worden. En ons evenwichtsorgaan. Benen zijn niet meer nodig, alleen misschien wat tenen om onze positie in de 3-D ruimte te stabiliseren. Wat handig zou zijn: één of ander voortstuwingsmechanisme, een propeller. En ons systeemweefsel zal zich ook moeten aanpassen aan de cosmische straling. En hoe zit het met onze stofwisseling? Kortom ons lichaam is niet geschikt voor een andere plek dan de aarde. De enige echte ruimtereiziger die aan de voorwaarden voldoet is niet de mens, maar de octopus.

Landen we toch nog op een andere planeet, dan ontmoeten we in het gunstigste geval een monster uit een nachtmerrie, of een vormeloze klomp materie die nergens op lijkt en die we voorbij lopen zonder te beseffen dat die klomp een geest verbergt, een denkend, voelend wezen. Of we komen terecht in een paradijs, met tuinen en vijvers, bomen en bloemen, fonteinen en watervallen. Kunstmatig aangelegd, maar we zien geen levende ziel. En dit is niet te verwonderen, want de wezens die dit paradijs schiepen zijn onzichtbaar, onhoorbaar en ontastbaar. Ze verzamelen zich om ons heen, maar we merken er niets van, want onze barbaarse hersenen komen enige miljoenen jaren van ontwikkeling te kort om met deze wezens op basis van gelijkheid te kunnen converseren.

De heilige Augustinus(354-430) is één van de doctrinaire pilaren waarop de Rooms Katholieke Kerk is gebouwd. De Kerkvader was niet echt een origineel denker. Zijn vele bewonderaars verheerlijken hem als een waar 'filosoof' en wijzen op zijn scherpzinnige filosofische gedachten, gemakshalve vergetend dat deze slechts versieringen zijn van gedachten die reeds door de oude Grieken werden geuit. In het beste geval bestaat de 'originaliteit' van de Augustijnse filosofie uit zijn mislukte poging om de Griekse gedachten te combineren met de Christelijke mythologie.

Gedurende zijn kindertijd en zijn jeugd jaren was hij, net als bijna alle andere kinderen en onvolwassen jongelingen, een schavuitje dat leugens vertelde en samen met andere jongens peren gapte uit een boomgaard. Tijdens zijn adolescentie ontwikkelde hij een hevige seksualiteit waarin hij zich ongeremd uitleefde tot aan zijn bekering in 387.

Door zijn psychopatische persoonlijkheid belandde Augustinus in een psychose die gekarakteriseerd werd door een verpletterend schuldcomplex over zijn seksualiteit en zijn zonden in het algemeen en die tot uiting komt in zijn 'Bekentenissen'(397). Dit boek is van belang voor de geschiedenis van de literatuur omdat het de eerste poging is tot een vreemdsoortige zelfanalyse, gebaseerd op een ziekelijk, emotioneel exhibitionisme. Het boek is één grote masochistische jammerklacht waarbij hij steeds opnieuw verwijst naar het triviale feit dat hij peren heeft gestolen. Hij wijdde een heel hoofdstuk aan de zonden van zijn vroege kinderjaren en beweerde dat zelfs zuigelingen aan de borst van hun moeder zware zondaars en jaloerse gulzigaards zijn. Hier liep Augustinus duidelijk vooruit op Freud, die perversiteit één van de kenmerken van zuigelingen noemde. Het zondebesef beheerste Augustinus echter zo erg dat hij alle pasgeboren kinderen voor volgelingen van Satan hield.

De geschriften van Augustinus, 'De Godsstaat' en 'Bekentenissen', hebben maar één visie: de slechtheid waarin de zondige mens zich bevindt. De enige redding is de bekentenis, de belijdenis van de zonden, de biecht. Door de erkenning en de bekentenis van de zonde als belangrijkste eis voorop te stellen, de enige manier waarop de zondige mens zich vrij kan maken en in de genade van God kan komen, stelt het Christendom de gelovende mens bloot aan een ziekelijk schuldgevoel; een dwingende, obsessionele neurose, een psychose van de schuld, schizofrenie.

De zogenaamde mirakels, beschreven in de 'Heilige Schrift', zouden de belangrijkheid en de verhevenheid van de bijbelse figuren moeten benadrukken, maar tonen in feite slechts de leugenachtigheid, of in het beste geval, de onkritische lichtgelovigheid van de schrijvers. Naast deze bijbelse wonderen, bedachten de gelovigen en hun leiders ook nog een resem frauduleuze mirakels die door de katholieke kerk worden aanvaard en aangemoedigd.

Het gestolde bloed van San Genarro, de patroonheilige van de stad Napels en één van de martelaren van het Geloof, wordt als relik bewaard in de kathedraal van Napels. Bij een religieuze ceremonie die regelmatig wordt opgezet, wordt het bloed van de heilige op een mirakuleuze wijze vloeibaar voor de ogen van de gelovigen.

Rond 1291 is het huis van de Heilige Maagd Maria in Nazareth, de zogenaamde Santa Casa, op een wonderbaarlijke manier door lucht naar Fiume, ex-Joegoslavië, getransporteerd, om ten slotte te landen in de buurt van Ancona, Italië. Rond het huis ontstond de stad Loretto, waar in de kapel een beeltenis van de Maagd wordt bewaard die zou zijn gemaakt door de legendarische evangelie-schrijver Sint Lucas.

Een late middeleeuwse legende vertelt het verhaal van een medelijdende vrouw die Christus op zijn calvarietocht haar zakdoek aanbood. Hij veegde ermee het zweet van zijn gelaat en gaf de zakdoek terug aan de vrouw, die tot haar ontzetting vaststelde dat op de zakdoek een perfect beeld van het gezicht van Jezus was achtergebleven. Zowel de cathedralen van Milaan, Genua en Rome beweerden in het bezit te zijn van de zakdoek van de Heilige Veronica.

Een uitgebreidener versie van de St. Veronica-mythe is die van de Heilige Lijkwade. Enkele jaren geleden was er nogal wat te doen rond deze 'lijkwade van Turijn', het doodskleed waarin het lichaam van Christus zou zijn gewikkeld. De propaganda rond dit lapje stof werd nog aangewakkerd door 'wetenschappers' die het doodskleed mochten onderzoeken. Stapels literatuur zijn er intussen over deze lijkwade verschenen.

Het is duidelijk dat de volledige figuur van Christus niet op het doek is geschilderd, maar erin is geschroeid met een of andere ingenieuze 'strijktechniek'. Het resultaat is een doezelig beeld met vage omtrekken en zogenaamde 'bloedvlekken'. Het beeld is duidelijker te zien op een fotografisch negatief dan op een positieve afdruk of het origineel. Het negatief vertoont echter een vreemd kenmerk: het donkere haar van Christus, dat in het negatieve beeld licht zou moeten zijn, blijft donker. Bovendien lijkt het beeld meer het resultaat van een twee-dimensionele tekening, dan van het inwikkelen van een drie-dimensioneel lichaam. Het hele beeld doet mij sterk denken aan de Rorschach test, een projectieve techniek waarbij de individuele interpretatie van vage inktvlekken wordt gemeten en waarmee de emotionele toestand, waarden en verborgen wensen van het individu tot uiting komen. Rekening houdend met de traditionele kerkelijke neiging tot fraude moeten we aannemen dat de katholieke autoriteiten, uit angst voor de stijgende religieuze onverschilligheid, hun heil hebben gezocht in een goed opgezette poging om de echtheid van de lijkwade bij de lichtgelovigen aan te praten.

Waarom kiest de almachtige godheid niet voor meer overtuigende mirakels om de ongelovigen te bekeren en de zondige mensheid te redden?

De christelijke godsdienst, die claimt een monotheïstische religie te zijn, met het geloof in één god, heeft behalve een 'drievuldigheid' ook nog een heleboel andere bovennatuurlijke wezens zoals aartsengelen, gewone engelen en mirakelende heiligen, en een duivels domein met een heersende Satan en zijn gehoorzame boze geesten. Er is dan ook weinig verschil tussen het met vreemde wezens volgepropte hemelrijk en de tientallen goden van polytheïstische religies. De hel is trouwens geen uitvinding van de christenen, ze hebben alleen maar oude opvattingen van het volksgeloof overgenomen; de angst voor straf in het hiernamaals was vrij algemeen in het Athene van Plato. De obsessie van de christenen voor de duivel en zijn volgelingen werd sterker met de ontwikkeling en verspreiding van de Gotische kunst die haar voedingsbodem had in het eigenaardige Middeleeuwse denken. Het geloof in de duivel en in heksen werd een kerkelijke wet in 1233. Wie niet geloofde in de duivel was even kettters als hij die niet in de Heilige Drievuldigheid geloofde.

De Katholieke Kerk heeft door haar leerstellingen ongetwijfeld een psychopatische geestestoestand in heel Europa veroorzaakt. De gelovigen waren geobsedeerd door hun angst voor de bodemloze put en het leven dat een onophoudelijke en wanhopige strijd was tegen de duivel en zijn krijgsbende. In hun ogen was de wereld bevolkt met boze geesten, weerwolven, heksen en tovenaars. Bij de vervolging van heksen en tovenaars door de inquisitie moeten we twee categorieën onderscheiden. De eerste en waarschijnlijk de minste talrijke groep bestond uit demente mannen en vrouwen die niet alleen in satanisme geloofden, maar ook probeerden een verbond te smeden met de krachten van het kwade door vreemde gebruiken en grillige rituelen met geheimzinnige brouwels. Sommige van deze psychopaten geloofden of hallucineerden dat ze de duivel hadden ontmoet. In hun delusies hadden ze sexuele betrekkingen met Satan en in hun zinsbegoocheling geloofden ze dat ze door de lucht konden vliegen op bezemstelen of geiten. Illusies over vliegen of zweven in de lucht zijn natuurlijk vrij normale droomgebeurtenissen en LSD of hallucinogene planten en paddestoelen kunnen eveneens vliegillusies veroorzaken.

De tweede en grootste categorie van zogenaamde tovenaars en heksen bestond uit personen die alleen maar werden verdacht en beschuldigd van tovenarij of hekserij en die onder zware martelingen eender wat en alles opbiechtten wat de verachtelijke inquisiteurs met hun ontaarde en verdorven fantasie insinueerden. Mannen, vrouwen, kinderen en zelfs dieren die door de kerkelijke geloofsrechtbank schuldig waren bevonden werden overgedragen aan de burgerlijke autoriteiten die het verdikt 'barmhartig en zonder bloedvergieten' moesten uitvoeren. Deze schijnheilige uitdrukking betekende gewoonlijk dat de slachtoffers van de inquisitie levend werden verbrand op de brandstapel. In een paar gevallen kon een berouwhebbend slachtoffer van de inquisitie, die openlijk zijn of haar dwaling erkende, rekenen op genade en werd hij of zij onthoofd of opgehangen alvorens te worden verbrand.

Op aansporing van paus Innocente VIII (what's in a name!) schreven de Dominicaanse inquisiteurs Kramer en Sprenger in 1486 de 'Malleus maleficarum', een handboek in drie delen dat handelde over de hekserij in al haar theologische aspecten. In 35 hoofdstukken werd gedetailleerd uitgelegd hoe beschuldigde

personen moesten worden ondervraagd, vervolgd en veroordeeld. Deze absurde verhandeling over de duivel en hekserij leidde in de meeste gevallen tot een onverbiddelijke of onherroepelijke veroordeling van elke beschuldigde. Als in een uitzonderlijk geval de beschuldigde niet werd veroordeeld werd dit niet beschouwd als een bewijs van onschuld maar als een geval van gebrek aan bewijzen. De beschuldigde kon dus ten allen tijde opnieuw voor de rechters worden gedaagd en veroordeeld.

Door de boosaardige en gruwelijke methodes die erin werden aanbevolen, moet dit boek de geschiedenis ingaan als het meest schandelijke en verachtelijke document van menselijke ontaarding, sadisme en bijgeloof.

In het voorwoord van de Engelse vertaling van de 'Malleus' schrijft de katholieke priester Montague Summers(1948), een fanatiek voorstander van de inquisitie: 'It is not too much to say that the Malleus Maleficarum is among the most important, wisest, and weightiest books of the world'.

De inquisitie, later aangevuld door de Protestantse heksenjacht, raasde gedurende meer dan 500 jaar door Europa. Eén van de eerste genoteerde openbare heksenverbrandingen gebeurde in Toulouse rond 1273. Volgens W.H. Smith(1952) had de laatste executie voor hekserij plaats in Polen, waar twee oude vrouwen in 1793 levend werden verbrand. De nog bestaande gruwelijke documentatie, met gedetailleerde lijsten van slachtoffers, is één lange opsomming van gebeurtenissen waarbij in diverse Europese steden mannen, vrouwen en kinderen levend werden verbrand tijdens openbare ceremonieën van de Katholieke en Protestantse autoriteiten. De documenten maken zelfs melding van 90 processen tegen dieren die door de duivel waren bezeten en levend werden verbrand. Hoeveel slachtoffers de Heilige Inquisitie uiteindelijk heeft gemaakt is niet geweten, maar betrouwbare schattingen spreken van verscheidene miljoenen.

In hoeverre speelt de cultuur een rol in de ontwikkeling van psychologische problemen? Wordt er wel voldoende rekening gehouden met de historische en culturele ontwikkeling van mentale storingen? De religie, met haar eeuwige strijd tussen goed en kwaad, ligt mee aan de basis van geestelijke storingen, want in alle religies speelt het verband tussen het schuldgevoel en het heilige een grote rol. Ik zeg niet dat 'de religie ziek maakt', maar wel dat ze haar sporen in de menselijke geest heeft nagelaten door de nadruk die ze legt op het 'schuldgevoel'.

Een greep uit de katholieke woordenschat: Door mijn schuld, door mijn allergrootste schuld... Mea culpa... Vergeef mij want ik heb gezondigd... Ik ben niet waardig dat gij tot mij komt... Vergeef ons onze zonden en verlos ons van het kwade. En het slotwoord na preken en gebeden luidt: "Amen." Het zij zo. We aanvaarden het.

Het schuldgevoel wortelt in het probleem van de zonde, het slechte, de erfzonde. De depressieve toestand van de melancholicus wordt niet alleen gekarakteriseerd door een verlies van interesse of genoeg in het beleven van gewone activiteiten en vormen van tijdverdrijf, maar ook door neerslachtigheid, bedroefdheid, somberheid en hopeloosheid. De melancholicus zegt niet: "Ik voel me slecht" maar zegt: "Ik ben slecht". En de ultieme masochistische melancholie uit zich in: "Ik ben het Kwaad". De tragische toekomst van de melancholicus is nauw verbonden met thema's zoals bezetenheid, zelf-verrotting of monsterachtigheid. Hij kan zichzelf niet anders definiëren dan als 'zondaar', zowel in zijn daden als in zijn intenties en vindt dan ook dat hij zichzelf moet straffen voor zijn levenslust. Omwille van zijn persoonlijke tekortkomingen krijgt de melancholicus overmatige schuldgevoelens met telkens terugkerende gedachten over de dood, de wens om te sterven of zelfmoordpogingen.

Depressie is voornamelijk een destructief proces dat zich uit in een kringloop van ideeën omtrent het kwade, hopeloosheid, vernietiging en vervloeking: 'Ik ben een groot zondaar want God heeft me in de steek gelaten. Ik heb de zonde begaan waarvoor geen vergeving mogelijk is, ik heb mijn ziel verloren en ik word vreselijk gestraft'.

De melancholicus verklaart zichzelf schuldig en is ervan overtuigd dat hulp van anderen zowel overbodig als onverdiend is. Hij kan enkel zichzelf vergiffenis schenken door de dood. Hij zal leven en sterven als een martelaar. Lijden zoals ook Christus heeft geleden. Zijn zelfmoord moet spectaculair zijn zodat we allen getuigen kunnen zijn van de verschrikking van zijn lijden.

De meeste mentale ziekten in het westen houden verband met problemen rond het innerlijk kwaad. Het seksuele schuldgevoel overheerst de neurotische hysterie, en de obsessie voor het kwade komt duidelijk tot uiting in de psychotische redevoeringen van de schizofreen. Het thema

van de zonde en vergeving door boete (zelfverminking) en de dood (zelfmoord) vormt het kader voor de paranoïde wanen in het westen waar de vereenzelving van het kwade met de zondaar, de schuldige, een fundamentele basis vindt in het christendom.

Obsessies zijn telkens terugkerende, hardnekkige ideeën, gedachten, voorstellingen of impulsen die niet door de vrije wil worden geproduceerd maar zich opdringen in het bewustzijn en die volgens bepaalde regels of op een stereotiepe manier worden beleefd of uitgevoerd om een bepaalde toekomstige gebeurtenis of situatie te veroorzaken of te voorkomen. Ze veroorzaken kwellingen voor de betrokkene en verstoren het sociale rolgedrag. Vaak voelen deze mensen een radicale tegenstelling tussen de wereld van de geest, die het Goede, het propere en het pure vertegenwoordigt, en de wereld van de materie, het lichaam, het Slechte, het vuile en het onreine. Ze worden heen en weer geworpen tussen hun ziel en hun lichaam. Deze permanente twijfel verlamt niet alleen de actie maar ook het psychische leven. Om de demonen, de slechtheid, te verjagen legt de geobsedeerde zichzelf een ritueel op waarvan hij zelf de regels heeft bepaald. Het niet respecteren van deze regels bezorgt hem panische angst omdat de fout, de zonde of de schuld hem blijft achtervolgen. De onzichtbare en onbereikbare demonen jagen op zijn angstvallige gedachten en proberen het ritueel te vernietigen.

De 'gesloten wereld' van het individu, dat zich voor zijn daden en gedachten enkel moet verantwoorden tegenover de rechtbank van zijn eigen geweten, vormt het ideale kader voor de ontwikkeling van schuldgevoelens. Het is in het binnenste van dit gesloten geweten dat het drama van de schuld zich afspeelt. Het christendom dringt er dan ook bij de gelovigen op aan om zich te bevrijden door hun schuld te bekennen, hun zonden op te biechten.

De onderdrukking van impulsen, de angst voor de spontaniteit en de persoonlijke schuldgevoelens die vreten aan de melancholicus of de geobsedeerde zijn echo's van de grote thema's van onze culturele traditie. In het christendom hebben de gelovigen tegenover hun God, die zich heeft opgeofferd voor hun redding, een immense schuld. Ze worden steeds weer herinnerd aan het offer van hun God. Omdat ze alles van God hebben gekregen en omdat ze zondaars zijn, blijven ze eeuwig schuldig tegenover hun jaloerse kredietverlener.

Ik heb me op het werk vertild aan een kist zwaarwichtige boeken. Na twee onbeweeglijke dagen besluit ik naar de huisarts te schuifelen. Het genezingsritueel begint.

Mijn onafscheidelijke walkman laat ik thuis omdat ik bij een vorig bezoek aan de dokter heb gemerkt dat sommige patiënten in de wachtkamer niet gesteld zijn op een zieke met een dreunend muziekdosje. Ik kan mij voorstellen dat iemand die migraine heeft, of koorts, of bang is om ongewenst zwanger te zijn, niet veel prijs stelt op een hoofdschuddende en in het ijle kijkende medepatiënt. Een walkman behoort niet tot de symbolen van het ritueel.

Het genezingsritueel is gebonden aan bepaalde tijden, plaatsen, voorschriften en handelingen. Het ritueel begint aan de voordeur van de dokterspraktijk: binnen zonder bellen. In de wachtkamer zeg ik, wellicht iets te uitbundig, "Goedemorgen", schrijf krampachtig mijn naam op een gastenlijstje, en val onbehouden op een vrije stoel tussen een norse man en een zieligkijkende vrouw. Ik wacht. Zoals van mij wordt verwacht. De symbolen van de wachtkamer: stoelen, een laag lectuurtafeltje met stukgelezen tijdschriften, waarschuwendes posters en folders, een rommelig kinderhoekje, een plant en, op een tafel naast de WC-deur, een thermoskan met koffie, een kartonnen melkdos en plasticen bekertjes. De koffie is een nieuwigheid; de jonge dokters van de groepspraktijk proberen nieuwe symbolen in te voeren maar ze worden door de bezoekers niet gesmaakt. Een kopje koffie behoort niet tot de ritus. Er zijn vijf wachtenden voor mij.

De genezingsrituelen van de Ndembu, een volk in Zambia, zijn helemaal anders. De Ndembu geloven dat elke ziekte wordt veroorzaakt door kwaadwillige heksen of tovenaars, of beschouwen hun slechte gezondheid als een straf van de voorvaderlijke geesten. Deze geesten veroorzaken ziekte bij een individu als zijn familie 'niet goed samenleeft', als zijn verwanten ruzie maken of wrok koesteren. Omdat dood, ziekte en andere ongelukken worden toegeschreven aan spanningen in de sociale relaties, wordt de diagnose, de voorspelling, een soort van 'sociale analyse' die in het openbaar wordt uitgesproken, en is de therapie gericht op het lijmen van de breuken in de sociale relaties. De ritusleider, de 'chimbuki', leidt een spiritistische seance die wordt bijgewoond door de zieke, zijn familie en zijn burens. De waarzegger kent de sociale positie van de patiënt, kent zijn familieleden, de conflicten die hem omringen, en andere informatie via de roddels en opinies van de burens en familieleden. Door deze mensen te ondervragen en door scherpzinnige observatie, krijgt hij een beeld van het 'sociale veld' en de spanningen rond de zieke. De ware voorspelling gebeurt door in 'genezend water' te turen en de 'schaduw-ziel' van de voorvaderlijke geest te herkennen. De voorspeller verzamelt alle verwanten van de zieke rond een heilig altaar en dwingt hen om al hun grieven op te biechten en hun gevoelens tegenover de patiënt te uiten. De zieke moet eveneens in het openbaar de boze gevoelens die hij voelt tegenover de dorpelingen kenbaar maken om van zijn kwaal te kunnen genezen. Door dit ritueel worden alle sociale spanningen binnen de groep publiekelijk geventileerd en geleidelijk opgelost. Vervolgens wordt een exorcistisch ritueel opgevoerd met kruiden en andere medicijnen om de boze invloeden uit het lichaam van de patiënt te halen, en wordt zijn lichaam ingewreven met bepaalde substanties. Intussen wordt er gedanst en gezongen waardoor zowel het slachtoffer als de groep worden 'gereinigd'. Turner(1964), die dit

genezingsritueel optekende, twijfelt aan de farmacologische effecten van de medicijnen maar wijst wel op de psychotherapeutische voordelen, zowel voor de zieke als voor de gemeenschap. De publieke uiting en oplossing van interpersoonlijke conflicten en de aandacht die aan de patiënt wordt besteed hebben een onmiskenbaar gunstig effect.

Mijn beurt. Ik stap moeizaam, zonder mijn familie en mijn burens, de dokterskamer binnen, word door de dokter formeel gegroet en we beginnen aan een rituele uitwisseling van informatie: symptomen en klachten versus diagnose en raad. De symbolen van het dokterskabinet: posters aan de muur, een stethoscoop, een 'oorkijker', een bloeddrukmeter, een onderzoekstafel, houten spateltjes, scharen en een scalpel, naalden en spuiten, een glazen kast met flesjes en medicijnen, een grote tafel met verouderde medische boeken, twee telefoontoestellen, voorschrift- en attestenboekjes, een stempeltje en een stapel medische steekkaarten van de vorige patiënten.

In deze rituele omgeving krijgt de vervelende pijn aan mijn rug een diagnostisch label, het onduidelijk symptoom krijgt de naam van een ziekte van het mechanisch model, en ik krijg een geneesmiddelenvoorschrift en de raad in bed te blijven. Eén van de belangrijkste facetten in dit genezingsritueel is het vertrouwen in de genezende krachten van de dokter. Tegenover mij zit een jonge, nerveuze dokteres, die me zelfs niet in de ogen durft te kijken. Ik betaal, scharrel de papieren bij elkaar, mompel een dankwoord en schuifel de kamer uit.

Elke theorie, elke wetenschap, is een beetje fictie. Ze heeft niet dé waarheid in pacht, maar is slechts een uitgewerkte verklaring van een waarneming om het verschijnsel bevattelijk en behandelbaar te maken. Dat wat men meent te weten, is een voorlopig weten, een tijdelijke waarheid.

Ziekte is in alle gevallen een constructie, een manier van zijn. Een zieke zal van zijn probleem een geconstrueerd beeld ophangen in functie van wat hij van de geneeskunde verwacht en van wat hij meent dat van hem wordt verwacht. Het verhaal dat de dokter te horen krijgt is, net als zijn wetenschappelijke kennis, een constructie, een fictie. Hij zal, op basis van zijn eigen persoonlijkheid en overtuiging, zijn eigen visie op de ziekte ontwikkelen. Alles zal dus afhangen van de ontmoeting tussen beide constructies, met daar bovenop de maatschappij met haar economische eisen, haar ideologie, haar cultuur, maar ook het geld, de politiek, de levensomstandigheden van de patiënt en de werkomstandigheden van de dokter. Woon je in een dorp of in de stad? In een ontwikkelingsland of in een kapitalistische staat? Ben je rijk of ben je arm? Ontwikkeld of onwetend? Ben je katholiek of islamiet? Geneeskunde is niet altijd en voor iedereen hetzelfde.

Genezen zou moeten betekenen: het opheffen van oorzaak en gevolg. Dat is zelden het geval. Meestal is genezen het proberen verbeteren van de gevolgen van een ongekende oorzaak. Het vinden van een evenwicht voor een bedreigd organisme is zowat het enige wat de geneeskunde kan doen of moet proberen. Er is voor geen enkele ziekte een unieke oorzaak of een uniek mechanisme, en er is dus ook geen unieke behandeling. Elke ziekte is een constructie en elke therapie moet rekening houden met fysische, psychische, sociale en existentiële factoren. De aard van de ziekte dicteert niet de aard van de behandeling, of omgekeerd.

Om zijn leven zin te geven, om het te begrijpen of om te handelen, doet de mens meer dan alleen maar het intellectueel verwerken van onwrikbare, objectieve gegevens. Er is geen enkele handeling en geen enkele gedachte die 'puur' of 'vrij' is. Daarom noem ik ziekte een constructie want een objectief ziek lichaam en een objectieve medische wetenschap bestaan niet. Elke ziekte staat onder persoonlijke, sociale en culturele druk.

Deze 'menselijke eigenschappen' zijn storende factoren voor een objectieve diagnose en liggen aan de basis van foute behandelingen. Het zijn 'parasieten' die een objectieve geneeskunde onmogelijk maken. Zou het dan niet aangewezen zijn deze constructies te elimineren? Zou een computer, die een feilloos geheugen heeft, zonder emoties, een handig hulpmiddel zijn voor het stellen van diagnoses? Ik kan mij best een computerprogramma voorstellen dat alle vragen stelt: Wat? Waar? Hoe? Wanneer? Hoeveel? Waarom? Hoelang? En experimenten hebben

aangetoond dat mensen gewilliger en gemakkelijker antwoorden aan een machine dan aan een persoon. Maar welke antwoorden geven ze? Wie garandeert dat de antwoorden betrouwbaar zijn? Waarom zouden we moeten aannemen dat een patiënt juiste en oprechte antwoorden geeft op de vragen die hem worden gesteld? En wordt een antwoord niet beïnvloed door de manier waarop de vraag is gesteld? Kunnen we dezelfde vragen stellen aan iedereen en dan ook nog verwachten dat we de juiste antwoorden zullen krijgen? Hoe weet een computer dat deze man, die beweert een normale drinker te zijn, een notoir alcoholist is? Hoeveel alcoholisten beseffen of erkennen hun probleem?

Een diagnostische vraagmachine is duidelijk ontoereikend; de subjectiviteit van de zieke en de subjectiviteit van de dokter kunnen niet geprogrammeerd worden. Wie zou trouwens het programma moeten schrijven? De beste. Met welke gegevens? De juiste. Maar wie is de beste? En welke data zijn exact? Over de behandeling van de meeste ziekten zijn de meeste dokters het zelden eens. Reden te meer, zou men zeggen, om een computer in te schakelen. Een machine die alle vragen stelt, die alle testen laat uitvoeren, die alle mogelijkheden overziet en die uiteindelijk de enige en juiste behandeling voorschrijft. Kortom, de perfecte dokter die nooit door onwetendheid of slordigheid fouten maakt en die ongevoelig is voor psychologische of sociale invloeden.

Als elke ziekte objectief meetbaar zou zijn, als elke patiënt objectieve antwoorden zou geven en als elke dokter objectieve maatstaven zou hanteren, dan was er voor elke kwaal maar één therapie. Omdat het leven te complex is om het in een databank te stoppen en onze hersenen te onvolmaakt zijn om al deze gegevens, invloeden en gevoeligheden te verwerken, verkies ik voor de behandeling van mijn constructies de dokter boven de computer want op een moeilijk begaanbaar bergpad is een muilezel veel betrouwbaarder dan de meest gesofisticeerde auto.

De meerderheid van de dokters en psychiaters aanvaarden de geneeskunde zonder de vooronderstellingen waarop hun praktijk is gebaseerd in vraag te stellen. Door hun drukke bezigheden hebben ze weinig tijd voor reflectie en borduren ze voort op de bestaande modellen. Hun model is zo succesrijk, dat er voor hen geen enkele reden bestaat om te twijfelen. Ze vinden 'nadenken' over hun wetenschap dan ook overbodig. Toch zijn hun modellen naar mijn mening behoorlijk instabiel en wordt het tijd dat ze met een nieuwe blik naar hun bezigheden kijken en hun verantwoordelijkheid tegenover de patiënten en de maatschappij in vraag stellen.

De wetenschappen worden gedomineerd door het empirisme, de filosofische school van Locke, Berkeley en Hume, die leert dat ervaring de enige bron is van alle kennis. Hun weten en wetmatigheden worden bepaald door hun waarnemingen en statistieken. Ze houden zich uitsluitend bezig met waarneembare feiten en verwerpen morele of diepzinnige speculaties. Het gevolg is de simplistische notie dat gezondheid en ziekte gemakkelijk kunnen worden gedefinieerd, dat aandoeningen de patiënten als het ware van buitenaf aanvallen.

Hoe meer ze over technologische mogelijkheden beschikken, hoe meer ziekten er worden ontdekt die behandeling vereisen. Het is niet door de gezondheidsinstellingen meer mogelijkheden te geven dat 'ziekte' wordt teruggedrongen; de ellenlange wachtlijsten zijn daarvoor een goede aanwijzing. De gemiddelde levensverwachting van de bevolking is de laatste decennia, ondanks de grote technologische sprongen, niet veel toegenomen.

Het concept dat 'ziekte' niet meer is dan een 'biologische functiestoornis' is verre van adequaat. Voor verschillende patiënten kan dezelfde ziekte een verschillende betekenis hebben. Voor de ene patiënt zal de diagnose 'maagzweer' niet veel meer betekenen dan een korte periode van medicamenteuze behandeling waarin hij zijn volste vertrouwen stelt, bij een andere zorgt de diagnose voor paniek en vrees voor zijn leven, en een derde is bang dat hij door deze ziekte zijn werk zal verliezen.

Het biologisch concept van ziekte moet dan ook verruimd worden met morele waarden en betekenissen. De wisselwerking tussen sociale, persoonlijke, genetische en andere factoren is veel complexer dan wordt aangenomen. Wat is ziekte? Moet homoseksualiteit beschouwd worden als een normale seksuele variant, als een mentale afwijking of als een schandelijke morele degeneratie? De drie stellingen hebben hun advocaten.

Is de symptoom-vrije hoge bloeddruk, ontdekt bij een routineonderzoek, een ziekte of niet? Het empirisch denkbild, dat ziekte definieert als een duidelijke biologische storing, is ontoereikend. Omdat de mens een zelf-bewustzijn heeft, over zichzelf kan reflecteren en keuzen kan maken, mag hij, als hij ziek is, niet beschouwd worden als een biologische machine die slecht functioneert.

De meeste psychiaters gaan bij het vermoeden van ziekte op zoek naar symptomen zoals hallucinaties, wanen en dwangverschijnselen, die worden samengevoegd tot syndromen. Deze syndromen leiden dan met de hulp van de 'DSM' tot een diagnose. DSM is een boek dat de diagnostische criteria aangeeft; de dokter

moet de aan- of afwezigheid van specifieke klinische kenmerken vaststellen en dan de criteria als richtlijnen gebruiken om tot een diagnose te komen. De auteurs van de DSM houden geen rekening met de oorzaak, de wijze van ontstaan van de ziekte, noch met de psychologische interpretatie van de symptomen. Bij de biologische aanpak van schizofrenie tellen een mogelijke psychogene oorsprong in de vroege kinderjaren, communicatiestoornissen, de familiale wisselwerking, of sociale armoede niet mee. Door te weinig aandacht te schenken aan de psycho-sociale aspecten dreigt de psychiatrie vast te lopen in zinloze handboeksymptomen. Er bestaat immers geen uniformiteit van oorzaak, beeld of verloop. Op die manier laat de psychiatrie zich opsluiten in of-of structuren, eenzijdige typering, sjablonen, schema's of patronen, zonder zich rekenschap te geven van en-en mogelijkheden, van combinaties.

Aan de medische faculteiten wordt les gegeven vanuit het standpunt dat geneeskunde niet méér is dan het toepassen van biologische kennis. De pure methode, alsof er geen variaties bestaan. Er is maar één theorie en daar worden de waarnemingen aan opgehangen. De studenten worden gedruild, tot op het punt van geestelijke uitputting, in de materiële kant van de dingen. Zo worden ze blind voor alles wat achter hun afgestompt onderscheidingsvermogen ligt. Zij kunnen zich niet voorstellen dat achter de waarneembare feiten de ontastbare aspecten van het leven liggen. De empirische wetenschap kent geen 'diepte', alles ligt aan de 'oppervlakte'. Haar volgelingen behandelen de natuur als was zij een soort kosmische machine, een allesomvattende mechanische klok.

Het biologisch concept van de 'mens' is bekrompen en simplistisch omdat het sommige van de belangrijkste aspecten van de menselijke natuur negeert. Ik ontken niet dat de mens een biologisch organisme is, maar ik verzet mij tegen het idee dat de mens niet méér is dan een biologisch organisme.

Om niet verloren te lopen in gecompliceerde filosofische argumenten zal ik mij even concentreren op één bepaald aspect, het concept van de 'angst'.

Iedereen weet wat het betekent om bang te zijn. We herinneren ons allemaal wel situaties waarbij ons lichaam in een staat van grote opwinding verkeerde: een hevig kloppend hart en klamme handen, het gevoel dat we de situatie niet meer meester waren en ons geestelijk alarm aansloeg. In de meeste gevallen is het niet zo moeilijk om de oorzaak van deze emotionele reactie te identificeren; in situaties waarbij we fysisch gevaar lopen is zo een reactie zelfs een elementair verdedigingsmechanisme, het is een rationele angst. Er zijn ook mensen met irrationale angst: het meisje op de stoel, met haar angst voor de spin, is een goed voorbeeld. Psychoanalytisch heet deze reactie: een fobie. Maar over de rationele of irrationele angst wil ik het hier niet hebben. Er bestaat nog een derde soort van angst; de onverklaarbare ongerustheid of bezorgdheid die voor sommige mensen zo beklemmend en benauwend is dat ze niet meer normaal kunnen functioneren. Een goed voorbeeld is de vrouw op middelbare leeftijd, gescheiden en alleen, want ook de kinderen zijn het huis uit. Ze heeft geen doel meer in haar leven. Geen vrienden, want alleen durft ze niet op stap. Ze bevindt zich in een voortdurende staat van angst. De psychiater die ze consulteert luistert met sympathie naar haar verhaal en zal, afhankelijk van zijn 'school', gedragstherapie voorschrijven of, wat waarschijnlijker is, een geneesmiddel om haar angst te verminderen. Ik voel me nogal on-gemakkelijk bij deze suggesties, vooral dan het toedienen van geneesmiddelen; de benauwende angst van deze vrouw is een aanwijzing dat ze hopeloos probeert haar leven zin te geven en dit existentieel probleem is niet zomaar een biologische storing of ongepast gedrag. Het gaat hier om een andere dimensie van het leven en de kans is vrij groot dat deze vrouw door de farmacotherapie nog minder in staat zal zijn om haar problemen op te lossen.

Iedereen is af en toe wel eens onderhevig aan wanhoop, onrust, angst voor het onbekende of angst voor zichzelf. Als deze onverklaarbare angst een mentale ziekte is, dan is iedereen van tijd tot tijd een geesteszieke. Maar de vraag is of iemand die geen angst heeft voor 'de mogelijkheden van het bestaan' wel een mens is. Zo iemand mist één van de belangrijkste kwaliteiten van de menselijke natuur, een kenmerk van de menselijke aard. Heidegger(1927) zei over deze angst dat ze ons de toegang kan verschaffen tot zelfkennis. Dat betekent niet dat angst nooit een teken van

ziekte kan zijn, maar de empirische psychiater die angst enkel als een geestelijke storing bestempelt, heeft een bekrompen en eenzijdige visie over de mens. Zoals we adrenaline nodig hebben voor onze lichaamsfuncties, zo hebben we angst, wanhoop en melancholie nodig voor de ontwikkeling van onze persoonlijkheid.

De mens zit verstrengeld in een lichaam en een geest, fysisch en psychisch; een wisselwerking tussen biologische en psycho-sociale factoren. Maar als de mens niet méér is dan deze samenstelling, als er geen derde factor is die de samengestelde eenheid vervolledigt, dan is de mens niet verschillend van het dier. Het derde element dat van de mens een persoon maakt en niet een biologische machine is het 'zelf', de persoonlijkheid. Iemand die een keuze tracht te maken tussen verschillende mogelijkheden, moet in staat zijn 'zichzelf in verband te brengen met zichzelf'. Zelf-reflectie. Hij moet de situatie kunnen zien waarin hij is verzeild en de mogelijke ontwikkelingen van de situatie kunnen inschatten. Hij is niet alleen een bewust wezen met gevoelens, wensen en verlangens, maar ook een zelf-bewust wezen dat in staat is over zijn eigen gevoelens, wensen en verlangens na te denken, over zijn zelf-gekozen waarden en zijn eigen toestand te reflecteren. En in vrijheid te beslissen. Kortom, een mens is een biologische en psycho-sociale eenheid, ondersteund door het zelf. Het zijn de activiteiten van het zelf (zelf-reflectie, wil en vrijheid) die de wisselwerking regelen tussen biologische en psycho-sociale factoren.

De rationele en irrationele angst zijn niet afhankelijk van zelf-reflectie en hebben betrekking op een duidelijk omschrijfbaar iets, terwijl de onverklaarbare angst een angst is voor het mogelijke, het gebeurlijke. Het mogelijke of het gebeurlijke trekt ons aan en stoot ons af. Ja-Nee. Bekoring en afkeer. De vrijheid die we hebben, de keuzes die we kunnen maken, die we moeten maken, bezorgen ons de onverklaarbare angst. Kiezen we voor een kalmeermiddel dan kiezen we voor een onecht leven, kiezen we voor zelf-reflectie dan kiezen we voor nieuwe mogelijkheden, een bredere horizon, voor onze eigen antwoorden op de problemen van ons bestaan, voor het echte leven.

De empiristen, die bouwen op hun ervaring, zullen van de reflectietheorie uit het vorige stuk, beweren dat deze theorie niet getest kan worden met wetenschappelijke methodes en dus tot het besluit komen dat het onzin is. Het is inderdaad niet mogelijk om experimenteel aan te tonen dat het 'zelf' bestaat. Maar ze vergeten dat wetenschappelijke experimenten interpretaties vereisen. Ze kunnen het functioneren van de nieren onderzoeken, meten en vastleggen, maar ze kunnen een nier niet ondervragen. En ze kunnen een persoon ondervragen over zijn gedachten en intenties, maar ze kunnen deze mentale activiteiten niet onderzoeken, meten of vastleggen. De empirist die een experimenteel bewijs eist voor het bestaan van het zelf, vergeet dat een mens bestaat uit samengestelde factoren, zoals de onderzoeker die probeert een nier te interviewen, de ware aard van dit orgaan niet begrijpt.

De analyse van het zelf is de eerste vereiste voor empirische studies, want het heeft weinig zin de eigenschappen van een bepaald persoon empirisch te onderzoeken zonder een analyse te maken van het concept 'mens'. Nogmaals, ik ontken niet dat de mens een biologisch organisme is, maar hem enkel en alleen begrijpen in een empirisch kader is onmogelijk. De objectieve waarheid van de empirie is gestoeld op statistische tabellen die het gemiddelde aangeven. En eenmaal het gemiddelde vastgelegd, is alles verklaard. In de wereld van de gemiddelden is het individu onbelangrijk geworden.

Termen als instinct, emotie, vrees of angst, kunnen niet in een wiskundige formule worden vastgelegd. Het zijn begrippen met een gevoelswaarde, subjectieve waarheden, die niet passen in de wereld der getallen. Het geheel der eigenschappen die een persoon kenmerken, de individualiteit, waarin hij zich als enkeling onderscheidt van alle anderen, maken van een mens méér dan een exemplaar van zijn soort. Hij is gevoel, bewustzijn, wil, denken, kortom een geestelijk wezen, met zijn eigen subjectieve waarheid. Iedereen is een eenheid, samen-gesteld uit tegenstellingen. Als zodanig zijn we gelijk aan alle andere mensen. Vreugde en verdriet, geluk en wanhoop, alle fenomenen van het mens-zijn, zijn enerzijds algemeen, soortgebonden, en anderzijds specifiek, individueel. Alle mensen ervaren vreugde en verdriet, maar voor ieder individu is de subjectieve waarheid van zijn ervaring anders. We zijn zowel gelijk als verschillend. Diegenen die de objectieve waarheid zoeken, de empiristen, houden zich alleen maar bezig met de realiteit die los staat van het individu, voor hen is iedereen gelijk, terwijl de zoektocht naar de subjectieve waarheid, door reflectie en interpretatie, de enkeling op de voorgrond plaatst en iedereen als verschillend beschouwt. De mens is nooit louter lichaam of zuiver geest. Wie de tegenstelling wegwerkt door ze op te bergen

in een sluitend systeem en de mens beschouwt vanuit één enkel gezichtspunt, kan het empirisch ver brengen, maar hij lijkt, om een beeld van Kierkegaard(1843) te gebruiken, op de diplomaat die het zo druk had met het uitdelen van zijn visitekaartje, dat hij ten slotte zijn eigen naam vergat.

De mens is niet enkel een psycho-biologisch maar ook een sociaal individu. Vanuit dit theoretisch referentiekader proberen de hedendaagse psychiaters, die de mankementen van de empirie onderkennen, een holistisch bio-psycho-sociaal model van de geestelijke storingen te ontwerpen. Zij erkennen het belang van de biologische, psychologische en sociale factoren. Zij beseffen dat bijvoorbeeld het biologisch concept ontoereikend is, omdat psy-chiatrische patiënten, net als alle andere mensen, unieke wezens zijn met hun persoonlijke biologische functies, psychologische karakteristieken en sociale achtergrond. Een psychiater kan besluiten om een patiënt met delirium tremens, dronkemanswaanzin, plat te spuiten, maar dat betekent niet dat hij de psycho-sociale factoren, die bepalend zijn voor de alcoholicus, over het hoofd kan zien. Toch is dit holistisch model, zowel op filosofisch als op wetenschappelijk vlak, ook ontoereikend. Een wetenschappelijk concept dat bestaat uit drie theoretische systemen, met de onvermijdelijke hiërarchie der theorieën, loopt vast. Een model dat concepten leent van drie verschillende modellen kan nooit een vruchtbare theorie opleveren. De volgelingen van de biologische theorie, de psychologische theorie of de so-ciale theorie, en de holistische school, die de drie theorieën verenigt, vinden het vanzelfsprekend dat mentale ziekten, net als andere natuurlijke fenomenen, kunnen geobserveerd, beschreven en geclassificeerd worden door middel van empirische methoden. Ze zijn het er ook over eens dat mentale storingen verklaard kunnen worden door de oorzaken aan te tonen, zelfs al verschillen ze van mening over de ware aard van de oorzaken. De studie van fysische, mentale en sociale fenomenen vereist een andere aanpak: subjectieve reflectie.

We zijn al een heel eind verwijderd van de tijd dat Cabanis(1830) zijn stelling formuleerde dat de hersenen gedachtenvloeistof afscheiden, zoals de lever gal afscheidt. Sindsdien hebben de pioniers van de psychiatrie al wel één en ander rechtgezet, maar lang nog niet alles verklaard. Mijn wandeling door de psychoanalytische literatuur heeft mijn zicht op het psychisch functioneren van de mens niet echt vooruit geholpen. De verscheidenheid aan theorieën en begrippen, ongefundeerde bespiegelingen en pseudo-wetenschappen hebben mij in feite maar één ding geleerd: de dynamische mentale krachten die in elk van ons 'verborgen' zitten kunnen ons ziek maken of gezond houden. De psychiatrie van vandaag, de bezigheden van huidige psychiatrische specialisten met hun veelheid aan zienswijzen, is dus geen wetenschap of kunst, het is verwarring.

Iedereen heeft al wel eens gehoord over ego, id, superego, thanatos, eros, castratieangst, libido, Oedipus-complex, hysterie, narcisme... termen die bij Freud(1856-1939), de vader van de psychoanalyse, regelmatig opduiken. Alhoewel hij het psychiatrische denken grondig heeft gewijzigd, is zijn moeilijk leesbare werk zo ontoegankelijk dat we door het bos de bomen niet meer zien. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de meeste mensen Freud wel kennen, maar niet weten waar hij het over heeft.

De psychoanalytische theorie van Freud is gebaseerd op de mentale functies van het 'ego', het 'superego', en het 'id'.

Het 'superego' is dat deel van de persoonlijkheid dat is opgebouwd rond morele oordelen. Het is het 'geweten' van de mens; normen, waarden en idealen, geabsorbeerd langs de familie en de maatschappij. Het moraliteitsprincipe.

Het 'id' vertegenwoordigt de aangeboren, primitieve instincten, vooral in verband met seks en agressie. Deze processen hebben tot doel, onmiddellijke bevrediging door verhoging van het genot en verlaging van de pijn. Het genotsprincipe.

Het 'ego' is het uitvoerende deel van de persoonlijkheid dat geconfronteerd wordt met de eisen van de buitenwereld en dat zowel de impulsen van het id als de remmingen van het super-ego regelt. Het realiteitsprincipe.

Uit de balans tussen id, ego en superego, ontstaat de persoonlijkheidsstructuur; het structureel model. Dit model bevat eveneens Eros of de levensdrift, de erotiek, en Thanatos, het doodsinstant. De levensdrift en de doodsdrijf bestrijden elkaar in het id. Deze tegenstrijdige neigingen bestaan naast elkaar, zonder elkaar op te heffen. Terwijl het ego voortdurend met de buitenwereld wordt geconfronteerd, moet het innerlijk trachten de controle te behouden over zowel de machtige driftimpulsen die uit het id komen, als de morele dwang uit het superego. In beide

opzichten hulpeloos, verweert het ego zich tevergeefs tegen de moordende dwang van het id en de verwijten van het bestraffende geweten.

De Freudiaanse psychoanalyse zal de onverklaarbare angst van de verlaten vrouw omschrijven als een symptoom van een opkomend, verdrukt conflict, dat onaanvaardbaar is voor het rationeel-bewuste ego. De mogelijke uitbraak van het verdrukt conflict uit zich in angst en alarmeert het ego om zich te verdedigen. Is de afweer succesvol dan wordt de angst beheerst. Mislukt de verdediging dan zullen er neurotische of psychotische symptomen optreden waardoor het ego, gedeeltelijk of compleet, uiteen kan vallen. De therapeutische waarde van de psychoanalyse is dus het 'bevrijden' van geblokkeerde emoties.

De Freudianen verklaren ons bestaan uit ons verleden en menen dus, dat bepaalde conflicten in de jeugd jaren onvermijdelijk tot een gevolg moeten leiden in het latere leven. Zij gaan uit van de simplistische tegenstellingen tussen al dan niet bewuste driften en gevoelens, tussen lust en onlust, tussen tevredenheid en afgunst, haat en liefde...

Wat ontbreekt is de analyse van het bestaan zelf. Ons bestaan, onze existentie, is vervuld van een onbepaalde angst. We zijn autonome wezens, en deze ontdekking vervult ons van angst; angst voor de mogelijkheid van bedreigingen en angst voor het alleen-zijn met de eigen beslissing. De manier waarop een persoon zich tegen deze angst verdedigt, is van het allergrootste belang voor de persoonlijkheidsstructuur. Angst is de hoeksteen van elk psychologisch probleem.

Psychoanalysten hebben de neiging om hun theorieën te verklaren aan de hand van een paar ziektegeschiedenissen. Voor zijn paranoia theorie had Freud genoeg aan het geval Schreber, en voor zijn theorie over de hysterie waren de gevallen Anna O., Elisabeth von R. en Dora voldoende. Generaliseren op basis van enkele individuele gevallen is een twijfelachtige bezigheid. Ik kan moeilijk aannemen dat een psychisch symptoom zoals paranoia niet evenveel 'oorzaken' heeft als het fysisch symptoom van bijvoorbeeld 'pijn in de borststreek'. Er bestaan geen experimenten die al of niet het bestaan aantonen van een superego of het belang bewijzen van seksuele impulsen. Het 'testbaarheidsprincipe' is voor de psychoanalysten onbelangrijk; hun theorie is waar omdat ze keer op keer wordt 'bewezen' door hun patiënten.

We weten allemaal dat te veel eten onverstandig is, dat roken ongezond is, dat te weinig beweging nefaste gevolgen kan hebben en dat alcohol voor vele mensen een rampvocht is. De geneeskunde noemt de gevaren van tabak, zoetigheden, luiheid en alcohol zelfs de belangrijkste of enige oorzaken van ons ongeluk. Ze meent dan ook dat het volstaat om voortdurend deze boodschap te herhalen om ons te redden. Ze veronderstelt dat het voorzienbare het haalt op het onvoorzienbare, het bekende op het onbekende, en dat ze in staat is te reageren op het voorzienbare. Ze doet een beroep op onze solidariteit door ons eraan te herinneren dat elke ziekte zwaar op de maatschappij weegt. In haar overtuiging over 'oorzaak en gevolg' wordt ze haast religieus; ze doet alsof ze een beroep doet op onze rede, maar gebruikt het terrorisme van de propaganda, ze geeft zichzelf de illusie van wetenschappelijkheid door haar toevlucht te zoeken tot statistieken. Hoe meer ze beweert 'wetenschappelijk' te zijn, hoe minder ze het is, want dan krijgt ze de neiging, zoals een godsdienst, constructies te bouwen rond absolute zekerheden.

Geneeskunde is de nieuwe religie geworden, ze gaat immers over dood en pijn. Daarom willen de mensen er ook graag in 'geloven'. De ziekenhuizen, torens van medische centra in het landschap, zijn de moderne kathedralen. Het kazuivel werd vervangen door de witte schort en de kardinalen heten nu professoren.

Alle religies spelen in op onze angst voor onze sterfelijkheid, door het leven 'zin' te geven; we moeten onze hemel op aarde verdienen. Ze beloven ons een paradijs, ergens anders en in een andere tijd, op één voorwaarde: we moeten het verdienen. Wie de goden gehoorzaamt zal een eeuwig leven leiden. Daarom geloven we in goddelijke wetten en mysteries.

Zonder mysteries en zonder het vooruitzicht op een eeuwig leven, wordt het een stuk moeilijker om de wet op te leggen. Als de geneeskunde ons gedragsregels voorstelt of zelfs oplegt, kan ze als beloning voor onze gehoorzaamheid geen eeuwigheid, geluk of zelfs gezondheid beloven, alleen maar statistische waarschijnlijkheden. En dat is nogal pover om een moraal op te bouwen. Gezondheid betekent nog niet geluk en vrede, het is hooguit één van de vele condities voor geluk en vrede. Maar zeker niet voldoende. Misschien zelfs niet nodig. Maar het volstaat dat de geneeskunde een mysterie, een geloofswaarheid, ontdekt en opnieuw 'zin' geeft aan onze levensgewoonten om de moraal te kunnen prediken. Ze is daarin geslaagd dank zij de genetica en dank zij de omschrijving van onze fouten. Dat sommige mensen ondanks hun 'slecht' gedrag zich toch goed voelen en oud sterven, en dat anderen ondanks hun goede levenswandel niet gespaard blijven van pijn en ongeluk doet niet ter zake. De regel blijft onfeilbaar: gezondheid moet je verdienen. De zonde tegen de geneeskunde, het overtreden van de gezondheidswet of de erfzonde, de genetische vervloeking; de fout is in alle gevallen verantwoordelijk voor ons ongeluk.

We zijn in de handen gevallen van de geneeskunde en de geneeskunde verdraagt niet dat we risico's lopen. En in haar oneindige wijsheid heeft ze begrepen dat elk leven een risico is, ze vertelt aan ieder mens dat 'leven' gevaar lopen betekent, en allen die haar stem hebben gehoord zetten zich niet aan de tafel, roken geen sigaret en gaan niet slapen zonder te weten dat ze in permanent gevaar leven. En allen eten wat de wet hen voorschrijft, ze zullen nooit iets doen, zeggen, denken of voelen wat hen niet is voorgeschreven of toegestaan door de hogepriesters. Vanuit hun moderne kloosters sturen de nieuwe kardinalen hun boodschappers uit, zodat allen hen horen en gehoorzamen:

- Ik ben uw wet, ik verlos u van de ziekte en het lijden.
- Gij zult geen andere wet hebben dan de mijne.
- Gij zult geen ander geloof hebben dan het geloof in mij, want ik ben een jaloerse waarheid die de ongehoorzamen straft en genade verleent aan diegenen die van mij houden en mijn geboden volgen.
- Gij zult de dokters eerbiedigen en hen ruim vergoeden, zodat zij uw dagen zullen verlengen op deze aarde.
- Gij zult geen geestrijke dranken nuttigen.
- Gij zult geen tabak roken, noch een ander kruid.
- Gij zult geen suikers en dierlijke vetten eten, maar planten, granen en fruit.
- Gij zult slapen zoals het is beslist, werken, rusten en ontspannen zoals het is onderwezen.
- Gij zult slechts middelen nemen die u zijn voorgeschreven.
- Gij zult niet onnodig consulteren en gij zult komen als gij geroepen wordt.
- Gij zult u niet voortplanten zonder bevel of raad van de dokters.
- En als uw zoon u vraagt: "Wat zijn toch deze regels, wetten en gebruiken?", dan zult gij antwoorden: "Wij waren in de ziekte en het lijden en de angst voor de dood, en de geneeskunde heeft ons met haar machtige hand gered. Zij heeft ons opgedragen haar wetten te gehoorzamen, zodat we steeds onze vijand, de dood, zullen vrezen. En zij die ongehoorzaam zijn zullen worden gestraft in al hun nakomelingen."

Een pleidooi voor een 'subjectieve' geneeskunde.

Aadje is een onuitstaanbaar kind, een etertje. Hij weent, eet weinig, vermagert, en slaapt slecht. Ook op school loopt het mis. De huisarts onderzoekt het kind routineus, geeft wat raadgevingen over kinderopvoeding, schrijft een versterkend middel voor, een kalmeermiddel en een slaapmiddel. Veel resultaat heeft het allemaal niet. De moeder voelt zich schuldig, wordt depressief en begint op haar beurt pillen te slikken. Het conflict loopt uit de hand, Aadje wordt in een speciale instelling geplaatst of naar het bijzonder onderwijs verwezen. De moeder, intussen opgenomen in een andere instelling, raakt nog meer overtuigd van haar moederlijk falen, en voelt zich behoorlijk ziek. Geleerde dames, maar vooral heren, zijn verbijsterd over dit soort gevallen en richten onderzoekscentra op om ze te bestuderen; ze onderzoeken de hersenen van deze moeilijke kinderen, vinden nieuwe technieken uit, experimenteren met nieuwe geneesmiddelen en zetten nieuwe instellingen op poten die draaien volgens hun nieuwe bevindingen.

De kans is vrij groot dat Aadje nooit zal 'genezen'. De relatie tussen beide ouders loopt mank, en door hun conflict, hun ontreddering, verergeren ze de onzekerheid van hun 'schuldig' kind; Aadje wordt agressief, weent, eet weinig, enz...

Alhoewel deze medische ingreep voorspelbaar en duidelijk desastreus afloopt, kan een econoom deze gang van zaken niet betwisten. Het enige wat hij doet is de uitgaven controleren. Hij kan, mag, geen medische aanbevelingen geven, hooguit vaststellen dat de prijs van de medicamenten te hoog is en de behandeling te duur. Hij is niet opgeleid om de dokters te vertellen dat ze zich vergissen, dat ze niet geluisterd hebben naar een kind dat zich onbemind voelt en een moeder negeren die zich schuldig voelt omdat ze haar zoontje niet liefheeft zoals het moet.

De politicus, de socioloog en de psycholoog hebben gegarandeerd hun uitleg voor wat er gebeurt. Ze zullen de oorzaak van dit misverstand leggen bij de sociale structuren; een afwezige moeder, een door zijn werk opgeslorpte vader, onaangepaste scholen, slecht ontworpen appartementsblokken, ontwrichte gezinnen. Of ze vinden de oorzaak in de medische structuren; fout opgeleide dokters, de farmaceutische invasie, te strenge instellingen. Of ze leggen een verband met de psychologische structuren; het Oedipuscomplex, sexuele problemen, frustraties, onzekere sociale relaties. En ze hebben allemaal gelijk. Gedeeltelijk gelijk. Maar gedeeltelijk gelijk hebben betekent in de realiteit ongelijk hebben. De genoemde oorzaken kunnen niet alles verklaren. En de acties die volgen uit deze hypothesen lossen weinig of niets op.

De 'subjectieve' geneesheer kan echter op de drie fronten werken. Hij kan tijdelijke en aanvullende medicatie voorschrijven die in een bepaalde strategie ook doelmatig kan zijn. Hij kan proberen de situatie niet te dramatiseren, elk gezinlid de tijd geven om zijn angsten uit te spreken

en op deze angsten inspelen. Hij kan rekening houden met de sociale en politieke factoren die zich langs het persoonlijk conflict uiten. En niets belet hem de psychologie en de psychoanalyse te leren kennen en te gebruiken. Of hij kan het gezin verwijzen naar een therapeut die meer tijd heeft of competenter is dan hij, op voorwaarde dat deze interventie, net als de medicamenten, in een bredere strategie passen.

Wat in alle gevallen steeds afwezig is bij een ziekte, is de zieke. Men praat steeds over een ziekte alsof ze van ergens anders komt, van buitenaf, alsof we door de ziekte worden overvallen. Nooit wordt een ziekte beschouwd als een bepaalde vorm van evenwicht. Dat sommige ziekten tot iets kunnen dienen, dat ze iets te betekenen hebben, is voor de geneeskunde onaanvaardbaar. Als ze af en toe bij een maagzweer willen toegeven dat de kwaal een uitdrukking is van een conflict, of als ze pijnlijke maandstonden zien als een manifestatie van een sexueel probleem, of als ze migraine een manier noemen om een bepaalde situatie te vermijden, dan gaan ze al ver. Maar het psychosomatische is voor hen: een onduidelijke invloed van de psyche op lichamelijke verschijnselen. Ze betrekken gewoon psychische factoren bij de ziekte; de psyche is ook een beetje oorzaak. Er kan geen sprake van zijn dat ze verder zouden gaan, door zich voor te stellen dat het misschien wel door zijn persoonlijke geschiedenis is, dat een mens zijn ziekte kan 'fabriceren', door er bijvoorbeeld zijn erotisme in uit te drukken, of zijn behoefte om te 'bestaan'. Door, in de ziekte, de aanwezigheid van de persoon met zijn verlangens en behoeften te ontkennen, moet de objectieve arts directe oorzaken zoeken of, wat vaker gebeurt, uitvinden. Het is 'omdat' haar man deze vrouw in de steek heeft gelaten dat ze vermagerd en bloedingen heeft. Dat is toch vanzelfsprekend! Maar waarom is haar man op de loop gegaan en waarom krijgt zij, eerder dan een andere vrouw, daardoor gynaecologische problemen? Door te weigeren dit soort vragen te stellen ontnemt de arts zichzelf de mogelijkheid de ziekte te begrijpen. Mentale conflicten en het optreden van symptomen, passen immers vaak als russische popjes in elkaar.

We hebben het moeilijk om ons de complexiteit van de realiteit voor te stellen en zijn geneigd alles te vereenvoudigen.

We scheiden, verkleinen en vereenvoudigen alles wat we waarnemen. Het wordt hoog tijd voor een 'eenheidswetenschap'; ze is niet alleen mogelijk, ze is noodzakelijk. Maar zo'n eenheid is ondenkbaar in het huidige kader van de wetenschappen waarin een duizendvoud aan gegevens zich opstapelen in gesloten disciplines.

De mens is een biologisch wezen. Tegelijkertijd is de mens ook een cultureel wezen levend in een wereld van taal, ideeën en bewustzijn. Door de drang naar vereenvoudiging worden deze twee realiteiten, de biologische en de culturele realiteit, door ofwel scheiding ofwel verkleining behandelbaar gemaakt. We bestuderen dus de biologische mens op de afdeling biologie als een anatomisch, fysiologisch wezen en het cultureel wezen wordt bestudeerd op de afdelingen menswetenschappen en sociale wetenschappen. We onderzoeken de hersenen als een biologisch orgaan en de geest, 'the mind', wordt onderzocht als een psychologische functie of realiteit. En we vergeten daarbij dat het ene niet zonder het andere bestaat; meer zelfs, dat het ene tegelijkertijd het andere is.

De wetenschappers zien het als hun taak de eenvoud bloot te leggen die verborgen ligt achter de onmiskenbare veelheid, multipliciteit, en duidelijke wanorde van de gebeurtenissen en fenomenen. Is het bij gebrek aan een God dat ze onbewust behoefte hebben aan zekerheid, aan een 'Grote Wet'? Zelfs al weten ze dat ze leven in een materialistisch universum, sterfelijk, zonder redding, toch hebben ze behoefte aan iets volmaacts en eeuwigs: het universum zelf. Uit deze krachtige mythologie, duidelijk of verborgen, is de natuurkunde ontstaan. Deze mythologie ontstond omdat de zoektocht naar de Grote Wet allerlei belangrijke andere wetten heeft opgeleverd, zoals de zwaartekracht, het electromagnetisme of de nucleaire wisselwerkingen. Nog steeds proberen de wetenschappers, vooral de natuurkundigen, een link te leggen tussen deze verschillende wetten met als doel: de enige Grote Wet.

Dezelfde obsessie heeft geleid tot de zoektocht naar de elementaire bouwsteen waaruit het universum is ontstaan. Eerst dachten ze dat de molecule deze bouwsteen was, maar de ontwikkeling van nieuwe observeerapparatuur leerde hen dat de molecule is opgebouwd uit atomen. Vervolgens kwamen ze tot de vaststelling dat het atoom zelf een uiterst complex systeem is dat bestaat uit een kern en elektronen. Dus werd het partikel, het deeltje, de elementaire bouwsteen. Tot ze beseften dat de partikels zelf fenomenen zijn die theoretisch kunnen worden opgesplitst in quarks. En op het moment dat ze dachten dat ze de elementaire bouwsteen van ons universum hadden gevonden, is deze steen, als steen verdwenen. Wat overblijft is een vage,

complexe entiteit die niet geïsoleerd kan worden. De obsessie voor de eenvoud heeft geleid tot ontdekkingen die niet in termen van eenvoud kunnen worden begrepen.

Wat oorspronkelijk warmte werd genoemd bleek in de realiteit beweging en moleculaire of atomaire wanorde. Wie in een pot kokend water kijkt kan gemakkelijk de wervelingen van de moleculen waarnemen. Ze vervliegen en verspreiden zich in de atmosfeer; de totale wanorde. In het fysisch universum regeert niet de wet maar de wanorde.

Volgens de traditionele wetenschappers is alles gedetermineerd. Zij gaan ervan uit dat alles wordt bepaald door voorafgaande en uiterlijke omstandigheden. Er is geen bewustheid noch autonomie, geen vrijheid van de wil. De mens met het beschouwende ik, het subject, bestaat voor hen niet; levende organismen zijn uitsluitend fysisch-chemische systemen.

Bepaalde kenmerken van levende systemen, zoals hun vermogen tot aanpassing en zelfregulering of auto-organisatie, kunnen niet uitsluitend door fysische en chemische beginselen verklaard worden; zij dragen een chaotisch karakter en zijn niet aan wetten onderworpen. We zijn geen machines of automaten die geregeerd worden door natuurwetten. Welke zuivere fysische factoren bepalen dat ik hier schrijf wat ik schrijf? Is het niet door mijn wil dat mijn vingers zich over het toetsenbord bewegen? Nee, zeggen de behaviouristen; alle psychologische verschijnselen zijn te herleiden tot verschijnselen van gedrag. Zij reduceren, vereenvoudigen en formuleren alle psychologische termen in termen van gedrag en weigeren gebruik te maken van methoden als introspectie. Zij verwerpen zelfonderzoek of 'privé' psychologische verschijnselen zoals gewaarwordingen, gevoelens, angst en hoop. Alsof mijn 'ik' niet bestaat.

Een mens zijn betekent zichzelf in het midden van zijn eigen wereld plaatsen, het terrein van het 'ik' bezetten. Maar de individuele complexiteit maakt dat, als we onszelf in het midden van onze eigen wereld plaatsen, we ook onze ouders, partner, kinderen, vrienden, burens en medeburgers in onze eigen wereld zetten. En er ons zelfs willen voor opofferen, want ons egocentrisme bevindt zich in een bredere, subjectieve gemeenschap. Daarom is het concept 'mens' complex. De mens is autonoom en afhankelijk. Maar ook onzeker, tijdelijk, een knipoog in het universum.

De mens is zelfstandig en leeft naar zijn eigen normen. Maar onze autonomie is te complex om te kunnen spreken van de 'vrije wil'. We zijn afhankelijk van culturele en sociale condities; om onszelf te zijn moeten we kennis opdoen door een taal en een cultuur te leren en om autonoom te kunnen nadenken moet die cultuur genoeg afwisseling bieden zodat we keuzes kunnen maken uit de grote voorraad van bestaande ideeën. Onze autonomie wordt dus gevoed door afhankelijkheid; we hangen af van een opvoeding, van een maatschappij en van ons genetisch programma.

We hangen af van onze genen want zij bevelen ons organisme hoe het moet voortleven. Dankzij hen hebben we hersenen, kunnen we denken en kiezen. De genen zijn ons bezit, maar we worden wel door hen bezet. We zijn een gemeenschapshuis dat wordt gedeeld, gehoord. En wie is de baas?

In het binnenste van onze cellen zitten de mitochondriën; zeer kleine vezeltjes die onze cellen besturen en ze voorzien van de nodige zuurstofrijke energie waardoor we kunnen doen wat we doen. In feite zijn ze niet van ons, het zijn vreemden. Ze houden zichzelf in stand en zonder hen zouden we geen spier bewegen of een idee bedenken. Ze houden ons, net als de andere kleine beestjes en obscure wezentjes die in onze cellen werkzaam zijn, als lichamen bijeen. Het zijn ecosystemen complexer dan gelijk welk natuurreservaat. De body-snatchers zitten overal: exact dezelfde creatuurtjes zitten in de cellen van de zingende vogels in de tuin, de hond van de burens en de katten van Mieke, in Mieke, in het gras waarop ze ligt te zonnen en in de vlieg die haar komt storen. Allemaal verwanten, één grote familie.

Laat ons hopen dat ze werken in ons voordeel, dat ze alles voor ons doen, maar misschien zijn zij het wel die elke morgen naar het werk stappen, onze gevoelens gewaarworden, naar onze muziek luisteren of onze gedachten denken. Misschien zijn we slechts een grote, beweeglijke kolonie van ademende bacteriën die een complex systeem van celkernen, micropijpjes en neuronen exploiteren, die werken voor het voedsel, plezier en comfort van hun eigen familie en die op dit moment bij mij een tekstverwerker besturen. En bedachten wat ze net hebben geschreven.

Hoe autonoom zijn we als we gedeeltelijk onszelf bezitten en voor een deel eigendom zijn van onze genen, onze cultuur en van de maatschappij waarin we leven? Hebben we vaak niet allemaal de indruk dat we vrij zijn zonder vrij te zijn? En dat we tegelijkertijd in staat zijn om keuzes te maken en beslissingen te nemen. We zijn een mengeling van autonomie, vrijheid, bezit en afhankelijkheid.

Het voetbalspel is een spel met een bal. Er zijn wel meer spelen met een bal, maar het voetbalspel is het meest populaire. Geen enkel ander spel, zelfs geen enkele manifestatie, heeft het massakarakter van het voetbalspel. Tienduizenden mensen in het stadion, een mensenzee rond een voetbalveld, en nog eens honderdduizenden rond de radio en de televisie. Tweemaal elf zwaardloze gladiatoren die het veld opstomen om hun land, stad, bedrijf, café of club te vertegenwoordigen. Daaromheen hun landgenoten, stadsgenoten, collega's, drinkebroers of clubvrienden die de spelers aanmoedigen, opjutten, uitfluiten. Supporters.

Ik ben geen supporter, wie speelt of wint interesseert me geen bal. Wat mij aantrekt in het spel is het spiegelbeeld van de maatschappij; alles wat zich tijdens het spel voor mijn ogen afspeelt, vind ik terug in onze moderne samenleving. Strijd, geweld, verlies en winst, frustratie, vreugde, dommigheid of vernuft, veerkracht, gemakzucht, doelloosheid, efficiëntie, strategie, twijfel of zelfzekerheid... Wat we bij een voetbalwedstrijd kunnen zien, zien we ook terug bij de staat, kerk, partij, bedrijf, familie of gezin.

Elke ploeg is een geheel bestaande uit elf individuele delen. De ploeg, een eenheid, speelt volgens haar eigen karakteristieken het collectieve spel. Elf personen zijn georganiseerd volgens een bepaalde structuur; de taken worden onderling verdeeld om het doel te bereiken. Deze structuur vereist stabiele, functionele intermenselijke relaties. Elke speler wordt gekarakteriseerd door zijn mogelijkheden, zijn bekwaamheden, zijn prestatieniveau en het vermogen om zich aan te passen aan veranderlijke situaties.

Het doel is het doel. De weg naar het doel begint bij de energiebronnen van de spelers die leiden tot een gerichte actie. Om doelgericht te zijn moet de collectieve actie hetzelfde resultaat nastreven. 'Owngoals' zijn een catastrofe.

Het veld bepaalt soms de mogelijke acties. De toestand van de grasmat, de weersomstandigheden of de gebrekkige fysieke paraatheid van de spelers kunnen het goede functioneren van de organisatie verstoren.

Het spel vindt plaats in een ruimtelijke en in een tijdelijke context: de afmetingen van het voetbalveld en de gespeelde tijd, tweemaal 45 minuten. De vorige wedstrijden, het historisch traject, kunnen van belang zijn voor de motivatie van het team. Het verrassingselement is eveneens een belangrijke factor.

De taak en het probleem van elke ploeg is: winnen. De beginsituatie is een nul op het scorebord, het einddoel is meer doelpunten op het bord dan de tegenstrever.

De bal is een object dat met diverse bedoelingen wordt behandeld; soms wordt de bal snel weggeschopt en soms wordt de bal in het team gehouden.

De regels worden gecontroleerd door de scheidsrechter en twee vlaggende hulpjes, de lijnrechters. Het kenmerkende van het voetbalspel bestaat hierin, dat de bal met de voet wordt verplaatst; de speler trapt. Juister gezegd: de bal mag niet met de hand worden aangeraakt. De bal mag gestopt worden met het hele lichaam of gekopt met het hoofd, maar hem aanraken met de hand is verboden. Behalve bij een ingooi, maar dan staat de speler buiten de lijnen van het veld en daar gelden andere regels. Het verbod op de hand geldt

niet voor de doelman, de keeper. Maar hij is ook de enige die de bal weigert. Hij weert de bal af, slaat of bokst hem uit zijn doelgebied.

Voetbal is strategie. Maar strategie betekent niet een vastomlijnd programma dat wordt toegepast in de tijd. De strategie van het voetbalspel begint bij de aftrap, de eerste baltoets, en biedt de beginnende ploeg een aantal scenario's voor de actie, scenario's die zullen worden gewijzigd in de loop van het spel onder invloed van opduikende wisselvalligheden die de actie zullen verstoren.

Zodra een speler een actie onderneemt ontsnapt ze aan zijn intenties. De strategie vecht tegen het toeval en zoekt informatie om de onzekerheid tot een minimum te beperken. De strategie kan echter ook van het toeval profiteren; de goede strategie van de voetballer maakt gebruik van de fouten van de tegenstrever. In het voetbalspel bestaat de strategie uit het gebruiken van de ballen die door de andere partij onvrijwillig worden weggegeven. De opbouw van het spel gebeurt dank zij de afbraak van de tegenpartij. De ploeg aan de bal speelt volgens een bepaalde orde in de richting van het doel van de tegenstrever. Als de speler met de bal aan de voet een beoordelingsfout maakt en het belangrijkste object van het spel aan een tegenstrever verliest, verandert de orde van zijn ploeg in chaos, desorganisatie, en de chaos van de andere ploeg wordt orde, organisatie. Orde door wanorde en vice versa. De complexiteit van het voetbalspel.

De complexiteit lijkt op het eerste zicht op verwarring. Zij brengt de empirische wereld in moeilijkheden door het gebrek aan absolute zekerheden, wetten of een absolute orde. Bovendien openbaart de complexiteit ook de onmogelijkheid om logische contradicties te vermijden.

Als in de klassieke visie een contradictie opduikt in een redenering dan is dat te wijten aan een denkfout; er moet een stap terug worden gezet en een andere redenering worden gevolgd. Als in de complexe visie langs empirische wegen een contradictie wordt vastgesteld dan is dat geen denkfout maar het bereiken van een grens van de realiteit die niet door de logica kan worden vertaald.

Complexiteit is geen volledigheid maar wel een kijk op de volledigheid der dingen. Objecten kunnen niet van elkaar worden geïsoleerd, alles is solidair. Wie de complexiteit erkent, erkent de solidariteit en het meervoudige karakter van elke realiteit. De niet-complexe visie van de sociale wetenschappen denkt in termen van economische realiteit, psychologische realiteit, demografische realiteit, enz. Aan de universiteiten gelooft men dat de categorieën die ze hebben ontworpen, realiteiten zijn, maar ze vergeten dat bijvoorbeeld in de economie de menselijke behoeften en verlangens een belangrijke rol spelen. Achter het geld zit een hele wereld van passies, de hele wereld van de menselijke psychologie. Zelfs in strikt economische fenomenen spelen andere factoren een rol; een beurscrash gaat altijd gepaard met massafenomenen en paniekreacties. De economische dimensie bevat andere dimensies en men kan deze realiteit niet op een enkelvoudige manier begrijpen.

Het besef van de meervoudigheid leert ons dat enkelvoudigheid en afzondering, specialisaties en deelgebieden een verarming betekenen als er geen verbanden worden gelegd met andere dimensies.

In zekere zin is het streven naar complexiteit een streven naar volledigheid want alles is door samenhang verbonden en meervoudig. Maar de complexiteit moet ons ook doen inzien dat we nooit zullen ontsnappen aan de onzekerheid en dus nooit de volmaakte kennis zullen bezitten. We zijn veroordeeld tot onzekere denkbeelden, gedachten met gaten, een denkwereld zonder het fundament van absolute zekerheden.

Complexiteit mag ook niet worden verward met complicatie. Bijhorende verschijnselen en verwickelingen die de oorspronkelijke gedachte bemoeilijken zijn slechts elementen van de complexiteit. De complicatie is slechts één van de samenstellende delen van de complexiteit.

De instrumenten die we moeten gebruiken om ons complex universum te leren kennen zijn natuurlijk van rationele aard. Maar ook de rede is complex. De rede stemt overeen met de wil om

een coherente kijk te krijgen op de fenomenen, de dingen en het universum. De rede heeft ontegensprekelijk een logisch aspect; de rationaliteit is de voortdurende dialoog tussen onze geest die logische structuren ontwerpt en toepast op de wereld en de werkelijkheid van die wereld. Als deze werkelijkheid niet overeenstemt met ons logisch systeem, dan moeten we toegeven dat ons systeem ontoereikend is, dat het slechts een deel van de realiteit benadert. De rationaliteit mag niet de pretentie hebben te beschikken over een logisch systeem dat de totaliteit van de werkelijkheid omvat, maar moet bereid zijn te dialogeren met dat wat weerstand biedt. De structuren van onze hersenen zullen nooit de rijkdom van het universum kunnen omsluiten.

Rationaliteit is niet hetzelfde als rationalisatie. De rationalisatie is een constructie van een redelijke verklaring voor een emotioneel gedrag en hoort dus meer thuis in de psychiatrie. De rationalisatie probeert de realiteit op te sluiten in een coherent systeem en al wat niet in dit coherent systeem past wordt uitgeschakeld, vergeten, opzijgezet of beschouwd als een illusie. Rationaliteit en rationalisatie hebben wel dezelfde bron, maar ze worden bij hun ontwikkeling vijanden van elkaar. Het is moeilijk om vast te stellen wanneer de rationaliteit overgaat in rationalisatie; er is geen grens of alarmteken. We hebben allemaal de onbewuste neiging om alles wat onze gedachten tegenspreekt uit onze geest te verwijderen, zowel in de politiek als in de filosofie. We minimaliseren of verwerpen alle tegenargumenten en we krijgen selectieve aandacht voor alles wat gunstig is voor ons idee.

Paranoia is een klassieke vorm van rationalisatie. Je zit in een cafeetje aan een tafel en aan de toeg staat een man die raar naar je kijkt. Door een vreemde kronkel in je hersenen ga je veronderstellen dat die man een spion is die jou volgt en in de gaten houdt. Je bekijkt de andere café-gasten en je begint te vermoeden dat zij eveneens spionnen zijn. Door je zonderlinge blik bekijken de anderen je ook steeds meer op een vreemde manier en jij ziet jezelf meer en meer omringd door steeds meer spionnen. Je rationele geest heeft een rationalisatie gemaakt, het waanidee is binnengeslopen.

We moeten onophoudelijk vechten tegen de verheerlijking van de Rede, tegen die zogenaamde hoogste trap van ons begripsvermogen, zelfs al is de rede het enige instrument voor onze kennis. We moeten niet alleen kritisch zijn, maar ons vooral onderwerpen aan rationele zelfkritiek.

Een anekdote verteld door Robert Neuburger(1990): de beroemde cyberneticus, Von Foerster, die tijdens de tweede wereldoorlog naar Zwitserland was gevlucht, reed twee keer per dag met de fiets naar zijn werk. Een deel van het traject was een dalende rit bergafwaarts. Aan de voet van de helling stond een hoeve met kippen. Auto's waren in die tijd heel zeldzaam en de kippen scharrelden verspreid op de weg hun dagen bij elkaar. Meermaals gebeurde het volgende: Von Foerster kwam in snelle vaart de helling afgereden en aan de hoeve vluchtten de verschrikte kippen alle kanten uit om hem te vermijden. Von Foerster vertraagde, maar geregeld gooide een kip zich onder zijn wielen en moest hij aan de boer een vergoeding betalen. Hij begon ernstig na te denken over dit probleem: de kippen schenen zich rationeel te gedragen door voor hem te vluchten, hij scheen zich ook rationeel te gedragen door te remmen, en toch was het resultaat vaak catastrofaal.

Door hun gedrag beter te observeren merkte Von Foerster dat de kippen schenen te gehoorzamen aan een dubbel bevel: vluchten voor het gevaar èn het gevaar steeds in hun gezichtsveld houden. De kippen maakten door deze dwang cirkelbewegingen, en naarmate Von Foerster vertraagde werd een botsing tussen de kippen en de fiets onvermijdelijker. Iets dergelijks kan een autobestuurder ervaren: als hij een voorbijstekende wagen in zijn achteruitkijkspiegel wil blijven volgen zal hij de neiging krijgen om geleidelijk naar het midden van de weg toe te rijden waardoor hij de voorbijstekende wagen steeds dichterbij zal naderen. Von Foerster kwam tot de conclusie dat het rationele, namelijk vertragen, irrationeel was als hij de kippen wilde vermijden.

Stel je even voor dat jij de boer bent die aan de voet van de helling woont en dat Von Foerster je van zijn bevindingen op de hoogte brengt. Vermits je geen zin hebt om je kippen overhoop te laten rijden heb je geen andere keuze dan langs de kant van de weg een groot bord te plaatsen waarop te lezen staat: "OPGEPAST! KIPPEN! VERSNELLEN A.U.B..." Voorbijgangers zullen bij het zien van deze irrationele bede wellicht hoofdschuddend met een vinger tegen het voorhoofd tikken.

In alle culturen bestaat de dagelijkse kennis uit een complexe mengeling van zintuiglijke waarnemingen, ideologische en culturele constructies, echte en valse intuïties, gerechtvaardigde en verkeerde afleidingen, sluitende redeneringen en misplaatste gevolgtrekkingen, diepzinnig weten, ontvangen en uitgevonden ideeën, voorouderlijke wijsheid en ongefundeerd bijgeloof, ingeprinte geloofsovertuigingen en persoonlijke opinies. Deze kennis is in vergelijking met de wetenschappelijke kennis, vaak begrensd, maar de wetenschappelijke kennis is evenzeer beperkt ten opzichte van de gewone, dagelijkse, naïeve kennis.

Bij het begin van de ontwikkeling van de westerse wetenschap heeft Francis Bacon (1623) ons niet alleen gewezen op de socio-culturele slavernij die op het 'denken' weegt, maar ook op de noodzaak om er ons van te bevrijden. Hij zag hoe ons denken en onze slechte denkgewoonten onbewust worden beïnvloed door 'afgoden'. De 'afgoden van de stam' ontstonden uit de neiging van de mens om in de natuur een bepaalde orde te verwachten. De 'afgoden van het hol' komen voort uit de vooroordelen opgedaan tijdens onze opvoeding, de 'afgoden van de markt' zijn geboren uit de illusies van de taal en de heerschappij van de woorden. De 'afgoden van het theater' houden verband met de traditionele denkmethoden en de 'afgoden van de school' leiden hun eigen leven in de wetten en regels die het persoonlijke oordeel hebben vervangen.

Traditie, opvoeding en taal zijn de kernelementen van elke cultuur en samen vormen zij de 'afgoden van de maatschappij'. Alle kennis, ook de wetenschappelijke, zit verankerd in een culturele, sociale en historische context. Maar een maatschappij kan niet bestaan en een cultuur kan zich niet vormen, ontwikkelen en voortplanten zonder de interacties tussen mensen.

Een cultuur groeit via de taal, verworven kennis, aangeleerde handigheden, opgedane ervaringen, het historisch geheugen en de mythische geloofsovertuigingen van een maatschappij. Hierdoor ontstaan de 'collectieve voorstellingen', het 'collectief bewustzijn' en de 'collectieve hersenschimmen'. Langs deze gemeenschappelijkheden legt de cultuur haar regels en normen op, die de maatschappij besturen en het gedrag van de individuen bepalen. Uit de culturele regels ontstaan de sociale processen waaruit de sociale complexiteit ontstaat. Een cultuur groeit dus uit de interacties tussen de mensen die zelf dragers en overbrengers zijn van die cultuur.

Deze wisselwerkingen doen een maatschappij ontstaan die op haar beurt een cultuur verwekt.

Als de cultuur een collectieve kennis bezit die is opgeslagen in het sociale geheugen, als ze draagster is van principes, modellen, schema's, als ze een visie op de wereld veroorzaakt, als taal en mythe de samenstellende delen zijn van de cultuur, dan is de cultuur een 'denkende machine'. Een mega-computer, die alle kennis opslaat en die de praktische, ethische en politieke normen bepaalt. In zekere zin zit deze mega-computer in het hoofd van elk individu, waar de programma-instructies zijn ingeschreven en waar de software de normen en bevelen voorschrijft. Maar de hersenen of de geest van elk individu zijn ook een soort van persoonlijke computer, een pc, en uit de combinatie van de mega-computer en de pc ontstaat de Grote Computer. Deze Grote Computer, de GC, zit in elk hoofd, bewaart en bewerkt alle morele, strategische en politieke gegevens, en doet tegelijkertijd dienst als uitkijktoren en als schuilkelder.

De GC opent voor de mens de poort van zijn mogelijkheden, verschaft elk individu zijn taal, zijn logica, zijn schema's, zijn leer- of onderzoeksmethodes en zijn kennis, maar remt terzelfdertijd de mens met zijn geprogrammeerde normen, eisen, taboes, verbodsbepalingen, zijn zelfverheerlijking, zijn 'eigen volk eerst' mentaliteit en zijn onwetendheid over zijn onwetendheid.

Vanaf onze eerste ervaringen in de wereld verwerven onze hersenen een persoonlijk geheugen waarin de socio-culturele principes van de kennis zich nestelen. Van bij zijn geboorte leert de mens door zichzelf, voor zichzelf en in functie van zichzelf, maar ook door, voor en in functie van zijn familie, zijn cultuur, zijn maatschappij.

De organiserende mogelijkheden van onze hersenen hebben de socio-culturele condities nodig om zich te ontwikkelen en deze culturele 'software' heeft onze hersenen nodig om zich te organiseren. Deze software ontwikkelt de kennis van de 'denkende mens', maar heeft zich slechts historisch kunnen ontwikkelen door de interacties tussen 'denkende mensen'. De cultuur leeft in onze geesten en onze geesten leven in de cultuur.

Het is slechts door deze complexiteit dat we de mogelijke, relatieve autonomie van onze hersenen kunnen begrijpen. De complexiteit is een element van de culturele mega-computer, maar deze mega-computer bestaat slechts uit de verbindingen tussen de individuele en relatief-autonome computers die onze hersenen zijn. Zelfs al wordt onze pc bevolen en gecontroleerd door de culturele software, we bezitten allen een pc waarop onze persoonlijke software draait en die is aangesloten op het multiculturele netwerk.

Laat ons even de metafoor van de Grote Computer hernemen. In de moderne en democratische maatschappijen bestaat er een uiterst complexe en omkeerbare relatie tussen de Grote Computer en de individuen. Mensen worden onderworpen aan de kennis die eigen is aan hun cultuur, maar ze zijn tevens denkende, wetende wezens en hun individueel bewustzijn bezit de mogelijkheden om ideeën te onderzoeken op hun waarheidsgehalte en te oordelen over ethische vraagstukken. Via de GC kan elk individu zijn geestelijke autonomie vinden door gebruik te maken van de dubbele afhankelijkheid die hem dwingt en remt, maar ook voedt. Er zitten immers hiaten, gaten en schijntoestanden tussen het individuele, menselijke denken en het socio-cultureel bevel. In de cultuur zelf zitten individuele zelfstandigheden, met of zonder dialoog, in een vermenigvuldiging van fouten, breuken en onenigheden. We hebben de mogelijkheden om de confrontatie met de cultuur aan te gaan door persoonlijke reflectie, door onze bedenkingen en ideeën te uiten, zelfs al wijken ze af van het gangbare programma. Op die manier kunnen we autonoom denken, zowel op het niveau van de gewone, dagelijkse kennis, als op het niveau van de filosofische of wetenschappelijke gedachte.

Er is de laatste jaren iets aan het veranderen tussen de denkende interacties; de informatica is de eerste stap naar een kunstmatig informatie- en communicatiesysteem dat een revolutie zal teweegbrengen in de relaties tussen de geest en de hersenen, tussen de maatschappij en haar leden, tussen de Staat en het individu. De collectieve of persoonlijke, kunstmatige hersenaanhangsels dialogeren met onze geesten, communiceren onder elkaar en leggen steeds meer verbindingen in het sociale weefsel. Het netwerk van kunstmatige hersenen is het begin van een nieuwe eeuw van de kennis.

Deze processen hebben zowel positieve als negatieve gevolgen, waardoor de toekomst onzeker wordt. De ontwikkeling van kunstmatige, neuro-cerebrale netwerken gebeurt op twee verschillende en tegengestelde manieren. Enerzijds krijgen de individuen meer toegang tot kennis, meer individuele mogelijkheden om zich te uiten en zorgt de informatieoverdracht voor een betere dialoog, maar anderzijds krijgt de bureaucratie en de Staat meer macht om de individuen te controleren. Met de informatica kan de geest zich ontwikkelen, maar tegelijkertijd zal de sociale organisatie met deze technologie de geest kunnen controleren. En misschien is dat wel te veel van het goede.

De computertechnologie leidt niet alleen tot de ontwikkeling van nieuwe werkinstrumenten, tekstverwerkers, rekensystemen en databanken, maar ook tot het ontstaan van nieuwe media die allerlei berichten kunnen overbrengen naar en tussen een groot publiek. De evolutie van instrument naar medium zal de psychologische impact van de microtechnologie enorm vergroten.

Vele mensen hebben het moeilijk om deze technologische systemen te beheersen en vinden computers helemaal niet aantrekkelijk. Ze krijgen een 'computerfobie', voelen zich onbekwaam om met die dingen te werken, waardoor hun zelfvertrouwen wordt ondermijnd en ze de neiging krijgen om die onbegrijpelijke machines te ontlopen. Anderen raken zo gefascineerd door de computer dat ze zich alleen maar goed voelen als ze voor hun scherm zitten. Ze hangen er aan vast en beginnen zich te gedragen als verslaafden; ze weigeren voedsel en weigeren sociale contacten. Zo ontstaat een nieuw 'persoonlijkheidstype' dat weldra zal opduiken in de psychiatrische handboeken: de dwangmatige programmeur. De 'nerd'.

Meer informatie kan leiden tot meer controle, maar kan ook leiden tot omstandigheden die de controle verminderen of uitdagen. De informatica kan een aantal zaken verduidelijken maar kan ook de dingen verduisteren. Soms kan men met informatie een situatie beter begrijpen, maar meestal zorgt de informatie voor een nog grotere onzekerheid dan voorheen. Informatie geeft sommigen toegang tot een complexere wereld en anderen worden veroordeeld tot isolement en vervreemding. Het vergemakkelijkt de samenhang van een groep, maar kan tevens zorgen voor de versplintering van een groep. Informatie kan een lokmiddel zijn voor de vraag naar meer informatie en kan tegelijk de mensen afkerig maken voor de informatie omdat het hun denkgewoonten in de war kan sturen.

Toch zullen we niet kunnen ontsnappen aan de Grote Computer, die door de informatica nu ook beschikt over artificiële hersencellen waardoor er een techno-wetenschappelijke almacht zal ontstaan en de Staat meer het allure zal krijgen van een neo-totalitair regime. Maar we krijgen met de nieuwe informatietechnologie en de groeiende netwerken de kans om het autonome denken en het reflectieve bewustzijn van de individuen te versterken en te ontwikkelen; een eerste stap naar de uitwerking van het 'complexe denken', die aan allen de mogelijkheid zal geven om bredere gezichtspunten te ontdekken, de zwarte gaten te herkennen, een dialoog op te zetten tussen het algemene en het bijzondere, het deel en het geheel, en tussen de wetenschappelijke objectiviteit en de filosofische reflexiviteit. Langs toetsenbord en internet kan een nieuwe cultuur ontstaan: de democratie van de kennis.

Ik heb beschreven hoe de cultuur waarin we leven een grote macht over ons krijgt; ze schrijft ons voor wat we zullen denken en hoe we ons moeten gedragen. Onze omgeving, de familie, straft en belooft, prijst en vernedert, maar zorgt ook voor ons gevoel van persoonlijke veiligheid.

Het leven van sommige mensen is een aaneenschakeling van vluchtige relaties met anderen. Ze zijn een teleurstelling voor iedereen die in hen is geïnteresseerd en zijn zelf ook altijd teleurgesteld in de anderen. Ze leven in een soort vermomming van menselijkheid, leren niet uit hun ervaringen, het verleden is te vaag en hun toekomst is niet belangrijk. Kraepelin(1890) classificeerde deze persoonlijkheden in: de druktemakers, de labielen, de impulsieven, de egocentrischen, de leugenaars, de antisocialen en de ruziezoekenden.

Het dromerige type, de zelf-geabsorbeerde persoon, is het resultaat van Goede/Slechte Moeder ervaringen. Bij deze mensen die volledig door zichzelf in beslag zijn genomen, blijft de representatieve fantasie, het goede of het slechte moederbeeld, een belangrijke rol spelen in hun leven. Al hun relaties worden beheerst door 'wens-vertekeningen' of verkeerde informatie over mensen. Zij zien alles in zwart-wit; hun vrienden zijn geweldige mensen en degenen aan wie ze een hekel hebben zijn verschrikkelijk. Hun 'liefde' kan zo melodramatisch worden dat hun 'geliefde' erdoor verbijsterd wordt, tenzij die ook een zelf-geabsorbeerd persoon is. Ze zijn snel teleurgesteld, gekwetst of voelen zich verkeerd begrepen. Hun op het zelf-geconcentreerde fantasie van de wereld is een overblijfsel van de babytijd dat onaangeroerd is gebleven.

De onverbeterlijke persoon is iemand die slechts relaties kan aangaan met mensen op wie hij neerkijkt. Tegenover alle andere mensen is zijn houding vijandig, onvriendelijk of afwerend. De oorzaak ligt vaak bij een ouderfiguur die niet met het kind tevreden wilde zijn. Daardoor is hij ook ontevreden over zichzelf. Omdat zijn pogingen om de ontevredenheid te overwinnen geen succes hebben gehad, weet hij van tevoren dat hij geen strijd kan leveren met wezenlijk sterkere persoonlijkheden. Gezag, symbool van de afkeurende ouder, is voor hem onverdraaglijk, en hij zal er dan ook steeds kabaal over maken.

Negatieve personen kennen geen zwart-wit, enkel grijs. Ze zijn in vele opzichten het tegengestelde van het dromerige type. Hun zelf is gebouwd op grond van waarderingen die hen onbeduidend maken, tot ze ontdekken dat de ontkenning, het 'nee', de weigering, de nodige aandacht trekt. Als zo iemand het gevoel heeft dat men hem kleineert of hem niet naar waarde schat, dan verzet hij zich tegen elk voorstel, negeert andere standpunten of verschilt van mening. Als hij zich erg onveilig voelt kan hij zelfs bij alles weigeren om mee te werken.

De ambitieuze persoon 'gebruikt' iedereen in zijn omgeving. Wie niet bruikbaar is voor de bevordering van zijn belangen, wordt gedropt en vervangen door iemand die meer nut heeft.

Sommigen van deze mensen hebben weinig, of helemaal geen gewetensbezwaren. Er zijn er die goed zijn in het ontwijken van gevaarlijke competitie, en anderen moeten per se met iedereen concurreren. Aan ambitieuze mensen is er geen gebrek.

De asociale zijn mensen die menen dat hun relatie met anderen niet echt belangrijk is voor die anderen en dat ze slechts zal duren zolang het de anderen uitkomt. Ze trekken zich terug, lang voordat men van ze af zou willen. Door hun gebrek aan gevoel van zelf-waarde vinden ze hun mening niet zo belangrijk. Ze beseffen niet dat anderen misschien wel in hen geïnteresseerd zijn. Ze zijn vaak alleen, maar daarom niet altijd eenzaam.

Onder de afhankelijke personen vallen diegenen die hun afhankelijkheidssituatie van anderen nodig hebben en diegenen die hun persoonlijkheid ontleen aan de vereenzelving met een vaak overgewaardeerde andere. Sommigen van hen zijn gehoorzame kinderen geweest van een overheersende ouder en gaan verder door het leven met de behoefte aan een krachtig persoon die voor hen de beslissingen neemt. Anderen hebben hun hulpeloosheid en afhankelijkheid geleerd van een ouderlijk voorbeeld en werden daardoor geïnspireerd tot een zichzelf rechtvaardigende rol van een gebrekkige, krachteloze, ontoereikende persoon.

De ontberenden zijn mensen die nooit het ware object van hun liefde vinden. Er zijn er die door lust gedreven, naar de geschikte persoon blijven zoeken en steeds teleurgesteld zijn in iedere beschikbare kandidaat. Er zijn er ook die cynisch worden en lustspelletjes bedrijven als sport. Anderen zijn celibatair, onthouden zich van elke relatie en lopen gevaar hun persoonlijke stabiliteit te verliezen. Allemaal zijn ze op zoek naar een ideaal dat ze niet vinden.

Toon me een 'normale mens', en ik wijs je de deur.

Het begrip 'persoonlijkheid' is moeilijk te hanteren en kan alleen gebruikt worden als een samenvattende constructie. We kunnen de persoonlijkheid omschrijven als een samenstelling van alle elementen, alle lichamelijke en geestelijke kwaliteiten, die bijdragen tot de mentale vorming van een persoon met een eigen aard en karakter. Maar welke zijn precies de elementen waaruit de persoonlijkheid ontstaat?

Om de dingen te begrijpen en te kennen moeten we ze verwerken en opnemen. Daarvoor is een normale biologische rijping, de ontwikkeling van de zintuigen en de motorische capaciteiten, onontbeerlijk. Aadje onderzoekt, imiteert en differentieert de dingen in zijn omgeving naarmate zijn begrip van tijd en ruimte toeneemt. Hij leidt de werkelijkheid af uit zijn kennis van de wereld en verzekert zo zijn aanpassing aan de omgeving. De ontwikkeling van zijn zenuwstelsel, zijn waarnemingsvermogen, zijn communicatie via de taal en zijn handelingen vormen samen met zijn opgedane ervaringen, zijn persoonlijke organisatie.

Het belangrijkste mechanisme dat de innerlijke dynamiek van het mentale leven en de persoonlijkheid bepaalt is de gevoelsmatige, affectieve ontplooiing. De richting waarin een persoonlijkheid groeit is in hoge mate afhankelijk van deze ontwikkeling.

De persoonlijkheid van een kind kan beïnvloed worden door de wensen van de ouders, zelfs al is het kind nog niet geboren.

Het moederschap verloopt, in de meeste gevallen, volgens een bepaald stamien: eerst imaginair; ze is in 'blijde verwachting', dan biologisch; ze 'draagt' een kind, vervolgens affectief; ze 'hecht' zich aan het kind, en als laatste sociaal; moeder en kind nemen hun plaats in.

Er zijn niet veel toestanden in het bestaan van een vrouw waarin zij op haar zoektocht naar een identiteit kan terugvallen op een sociaal waardevol 'project': de zwangerschap.

Maar door een kind op de wereld te zetten verliezen vele moeders hun identiteit: uit welk verlangen ben ik geboren? Kan ik een moeder zijn nadat ik geleefd heb met zo'n moeder? Zal ik een plaats geven aan de vader van het kind terwijl mijn eigen vader me nooit heeft opgevoed?

De manier waarop ouders zich hun ongeborn kind voorstellen, een jongen of een meisje, het kind idealiseren, verwerpen of ernaar verlangen is een belangrijke factor in de verdere ontwikkeling van het kind. Het 'imaginaire kind' is een kind dat aan de 'verbeelding' van de toekomstige ouders moet voldoen. Hieruit ontstaan voor het kind onvermijdelijk talrijke frustraties; het zal nooit beantwoorden aan de projecten, wensen, verlangens en fantasmen van de beide ouders. De gevolgen zijn vaak een gebrek aan moederlijke en vaderlijke zorgen in de kindertijd.

Een gewenst kind loopt minder gevaar dan een ongewenst kind. Een kind, geboren na kunstmatige bevruchting en dus zeker gewenst door het koppel, zal relatief weinig problemen

hebben. Geadopteerde kinderen kunnen wel psychologische problemen krijgen door de moeilijkheden die de ouders onderling hebben met het 'onechte' ouderschap. Miskramen of onvruchtbaarheid zijn soms ook een teken van 'kindweigerings'. Gewenste kinderen hebben minder ontwikkelingsstoornissen dan ongewenste, toevallige of onwettige kinderen, die vaak overladen worden met schuld, of schuldgevoelens teweegbrengen bij de ouders. Maar het gewenste kind kan ook problemen opleveren; ze willen een zoon en ze krijgen een dochter of omgekeerd. De hele opvoeding kan daaronder lijden. Er wordt ook vaak een 'model' gekozen voor het kind door het een bepaalde voornaam te geven; in feite projecteren de ouders hun eigen verlangens op het kind dat daarmee het risico loopt hen teleur te stellen. De gevolgen van het al dan niet gewenst zijn of het al dan niet beantwoorden aan het beeld van het imaginaire kind, kunnen zich uiten in coördinatiestoringen, leerproblemen, angstverschijnselen, regressievormen en gedragsmoeilijkheden.

Kunnen we ons voorstellen wat het betekent om geboren te worden? We hebben het allemaal meegemaakt, maar we weten niet wat het is, hoe het voelt en wat het betekent. De breuk in de fysieke eenheid, het einde van het parasitair verblijf in de warme en veilige omgeving van de baarmoeder is misschien wel de grootste klap die we in ons leven krijgen. Gescheiden van zijn voedingsbron en het veilige nest, ontdekt de pasgeborene de wrangheid van de honger, de beet van de koude, het verlies van zijn 'gewichtloosheid', de agressiviteit van licht en geluid, de brutale invasie van lucht in zijn lege longen en tegelijkertijd de druk op zijn middenrif en rond zijn sluitspier die zijn eerste ontlasting veroorzaakt.

In zekere zin veroorzaakt de geboorte dus ons eerste trauma, al zijn er niet direct sporen van deze wonde zichtbaar. Een moeilijke zwangerschap, een lange en pijnlijke bevalling, zuurstofgebrek bij de pasgeborene of andere fysieke geboortetrauma's zijn gekende oorzaken voor neuro-fysische breekbaarheid. Dezelfde factoren leiden bij de ouders vaak tot overbescherming en angst, waardoor het kind van bij het prille begin verpletterd kan worden.

Een baby is nog dommer dan een kuiken. Eenmaal uit het ei, kan een kuiken al dadelijk rondlopen en voedsel oppikken, maar een kind zal het grootste deel van zijn eerste levensmaanden blijven liggen waar het wordt neergelegd. Het kan zichzelf niet beschermen tegen de koude of de warmte en is voor zijn voedsel afhankelijk van anderen. Vergeleken met de dieren, is de mens het meest afhankelijke wezen. Hij is een dier dat maar heel langzaam en geleidelijk tot volwassenheid komt.

De afhankelijkheid, die voor een baby een biologische noodzaak is, brengt later met zich mee dat men dominerende leiders en dictatoriale autoriteiten blijft accepteren.

Het pasgeboren kind is een onbeschreven blad, een tabula rasa, dat onder invloed van de prikkels uit zijn omgeving zal volgeschreven worden. De persoonlijkheid en de zedelijke opvattingen worden als het ware in de onbewuste psyche van het kind ingemetseld. Elke uiting van gedrag of elke eigenschap van een levend organisme kunnen we in verband brengen met gebeurtenissen die er onmiddellijk aan voorafgingen.

Het ingeboren afhankelijkheidsgevoel breekt de volwassen wil en maakt van de mens een imitator, die anderen nabootst, maar toch denkt dat hij zijn eigen rol speelt in het spel van het leven. We leven gedeeltelijk bij volmacht en leren onze gedragspatronen en strategieën van velerlei opvoeders; ouders, leraren, leeftijdsgenoten, religieuze en politieke leiders. Het gezin, de school, de partij, de mode, de ideologie en het kerkelijk credo richten allen het voelen en het denken van de mens. Tengevolge van deze psychische infectie leeft de mens zijn eigen leven niet. Zolang een volwassene bij de beslissingen die hij neemt, rekening houdt met wat hij denkt de mening van zijn ouders te zijn, zolang is en blijft hij neurotisch.

Maar de belangrijkste, de meest bepalende fase in het leven van een mens is de periode dat hij hulpeloos en afhankelijk is, verlangend en vrezend; de eerste maanden van zijn leven.

De emotionele afhankelijkheid van de moeder, die wel vermindert maar nooit verdwijnt, is een universeel gegeven in het menselijk bestaan. Het feit dat de zuigeling biologisch nog niet klaar is voor een gescheiden leven veroorzaakt deze verlengde fase die typisch is voor onze soort. Mahler(1975) noemde deze fase de 'moeder-zuigeling symbiose'. Deze symbiotische periode waaruit de ervaringen ontstaan die dienen als voorloper, van het individuele begin, of de tweede geboorte, bepalen, samen met constitutionele en aangeboren factoren, voor elk menselijk wezen zijn uniek lichamelijk en psychologisch profiel.

Van bij het begin ontwikkelt en vormt het kind zich in de twee-eenheid 'moeder-zuigeling'. Welke ook de aanpassingen zijn van de moeder aan het kind, de aanpassingscapaciteiten, de behoefte om zich aan te passen in functie van zijn bevrediging, zijn bij het kind veel soepeler en

overstijgen in hoge mate de aanpassingscapaciteiten van de moeder, van wie de persoonlijkheid met al haar karakter- en verdedigingspatronen vastligt en vaak onwrikbaar is. De zuigeling modelleert zichzelf in 'harmonie en contrapunt' op de manier en de stijl van de moeder.

De zuigeling is vaak bekwaam en vastbesloten om contact en medewerking van de moeder te eisen, zelfs onder moeilijke omstandigheden. Hij slurpt niet alleen de moedermelk op, maar ook elke kruimel van de voorraad contact die er aanwezig is. Dit zijn de eerste stappen op de samenstellende weg van zijn persoonlijkheid; de prehistorie van zijn 'zelf'.

De moeder heeft het heelwat moeilijker om zich aan te passen; ondanks haar onbewuste conflicten in verband met de moederrol en haar fantasmen over het kind, moet zij reageren op de steeds veranderende signalen van haar baby, die geleidelijk uit de twee-eenheid loskomt.

Maar deze scheiding veroorzaakt bij het kind ook angst, symbioseangst. Een kind dat de juiste, lichamelijke en emotionele zorgen heeft gekregen, zal zijn symbioseangst gemakkelijker kunnen overwinnen en zal zich vlotter kunnen 'desidentificeren'. Maar wat zijn de juiste zorgen? De menselijke ontwikkeling is niet rechtlijnig; ze wordt gekarakteriseerd door veranderingen in de ervaringswereld. De grote verschuivingen in de ervaringen van bevrediging en onbehagen kunnen leiden tot een 'Ik-splitsing', veroorzaakt door een aantal afweermechanismen, angstsignalen, die hun grond vinden in de gevoelens van onlust. Wat ook het Ik met zijn afweerprocessen ten doel heeft, of het een stuk realiteit wil verloochenen of een driftimpuls uit het innerlijk wil afwijzen, nooit is het resultaat volmaakt en definitief. In deze psychische splitsing kunnen twee persoonlijkheden ontstaan; één die rekening houdt met de realiteit, de normale persoonlijkheid, en een andere die onder invloed van het driftleven, het Ik losmaakt van de realiteit. Beide bestaan naast elkaar. De uiteindelijke afloop hangt af van hun relatieve sterkte. Is, of wordt, de laatste de sterkere, dan is hiermee de voorwaarde geschapen voor een psychose.

Het is blijkbaar inherent aan het menselijk bestaan dat zelfs het meest normale kind, met een optimaal beschikbare moeder, niet door het proces van afhankelijkheid/onafhankelijkheid komt zonder crisis, en dat het niet onbeschadigd uit de strijd van toenadering/verwijdering geraakt. En dat deze wonden vaak littekens achterlaten op de persoonlijkheid.

De bewegingen en gelaatsuitdrukkingen zijn voor de baby belangrijke uitdrukings-, verdedigings- en ontladingsmiddelen. Daarom kijk ik naar een zuigeling, een pre-verbaal kind, vooral met een 'psychologisch oog'. Later, als het kind talig wordt, komt daar mijn 'psychologisch oor' bij.

Zolang het kind in symbiose met de moeder leeft, zolang het geen onderscheid kan maken tussen 'ik' en de 'anderen', zolang is zijn expressiviteit louter gericht op de bevrediging van zijn biologische behoeften.

Rond de zesde levensmaand beginnen de 'scheidingsexperimenten'. Wie het gedrag van een zuigeling observeert kan zien hoe hij aan zijn haartjes, zijn neusje of zijn oortjes zit te frunniken, hoe hij probeert voedsel in de mond van de moeder te steken of hoe hij zich van haar lichaam probeert af te duwen om haar beter te kunnen zien. Dit gedrag staat in schril contrast met de baby die zich aan de moeder vastklampt als ze hem in haar armen houdt. Er zijn duidelijke tekens voor het feit dat de baby het verschil begint te merken tussen zijn eigen lichaam en dat van zijn moeder. Op de leeftijd van zes à zeven maanden bereikt zijn manuele, visuele en tactiele ontdekkingstocht een hoogtepunt. Het gezicht van de moeder en de andere delen van haar lichaam worden onderzocht. In de loop van deze weken wordt de zuigeling gefascineerd door de haren, de neus, de bril of de halsketting van de moeder. Kiekeboespelletjes beginnen hem te boeien, al speelt hij hierin nog wel een passieve rol. Dit exploratiegedrag verandert later in een onderzoek en een vergelijking van het onbekende en het bekende.

Het is tijdens deze scheidingsexperimenten dat zuigelingen hun eerste pogingen doen om lichamelijk los te komen uit een voorheen totaal passieve toestand. De tweede geboorte kondigt zich aan.

Maar sommige zuigelingen hebben bewegingscapaciteiten en andere autonome functies, terwijl ze emotioneel nog niet rijp zijn om, gescheiden van de moeder, te functioneren. Deze toestand kan een paniecreactie teweegbrengen, die niet wordt omgezet in een angstsignaal, maar die wel hevige en angstige spanningen veroorzaakt, en de ontwikkeling van het 'zelf' zal remmen. De normale, natuurlijke, lichamelijke ontwikkeling volgt zijn loop, terwijl de psychologische ontwikkeling trager verloopt. Hierdoor wordt het nog rudimentaire 'zelf' heel breekbaar. Het resultaat kan een splitsing, een fragmentatie worden, een psychose, schizofrenie.

Als we mentale gezondheid en mentale ziekte willen begrijpen, moeten we inzien dat de mentale toestand van een mens grotendeels kan afhangen van de ontwikkeling in het eerste levensjaar en van de overblijfselen van de symbiose en de scheiding.

De innerlijke kracht, de wil om te groeien, die ik aangeboren of biologisch zou willen noemen, blijft relatief stabiel en onveranderlijk tijdens de ontwikkeling. Maar de andere karakteristieken, die het resultaat zijn van interacties tussen het 'ik' en de 'anderen', zoals de eerste verdedigingsmechanismen en de eerste vereenzelvingen met die anderen, zijn erg variabel, net als hun gevolgen.

Mentale gezondheid of ziekte wordt volgens mij bepaald door de eerste relationele interacties tussen de moeder en het kind, en betekenisvolle gebeurtenissen in het groeiproces, zoals positieve of negatieve ervaringen in de kindertijd en adolescentie, die de psychische soepelheid van het kind beïnvloeden.

De eerste belangrijke conditie voor de mentale gezondheid van alle kinderen is hun natuurlijke capaciteit om boodschappen uit te zenden. Hun 'machtsbekwaamheid'. Elk normaal kind heeft slecht één aangeboren talent: de mogelijkheid om de moederlijke zorgen op te eisen die het nodig heeft. De moeder heeft, vooral in de eerste fase, de eerste levensmaanden, een cruciale rol. Voor de ontwikkeling van de aanpassingsmogelijkheden, de vorming van het zogenaamde 'ego' en 'superego', is het kind afhankelijk van de persoonlijkheidsstructuur van de moeder, van haar bewuste, maar vooral onbewuste fantasmen over haar kind en, in een latere fase, van de ouderlijke relatie en de rol van de vader. Deze variabelen bepalen de wijze waarop het kind zal reageren op de specifieke verwachtingen van de moeder.

Als van een kind wordt verwacht dat het aan bepaalde eisen beantwoordt, als het niet de mogelijkheden krijgt om zijn eigen wereld op te bouwen, uit te vinden, als het kind wordt beschouwd als tentoonstellingsobject, dan zal die druk zo een gewelddadige inwerking hebben dat er een blijvende stoornis ontstaat. Kinderen maken ter compensatie van de eigen teleurstellingen, is deze kinderen veroordelen.

In vergelijking met meisjes hebben jongens gedurende de kindertijd en de adolescentie, vaker een mentale achterstand, aandachtsstoornissen en gedragsmoeilijkheden.

Er zijn veel meer volwassen mannen dan vrouwen die last hebben van een paranoïde persoonlijkheid, dwangmatigheid en anti-sociaal gedrag. Vandaar het hoge aantal mannen in gevangenissen. Er zijn ook meer mannelijke homoseksuelen, transseksuelen en seksueel geperverteerden. Tegenover één vrouw zijn er vier mannelijke alcoholisten en toxicomanen. Bij zelfmoord en risicogedrag is de verhouding: drie mannen tegen één vrouw. En schizofrene mannen zijn ook duidelijk in de meerderheid.

Wat is de oorzaak van die verschillen tussen jongens en meisjes, tussen mannen en vrouwen? De afwezigheid van de vader of mannelijke voorbeelden in de kindertijd zou een verklaring kunnen zijn voor de gedragsmoeilijkheden van mannen. Ze lijken onafhankelijk, maar dat is slechts schijn; mannen hebben meer hulp nodig en zijn vaker op zoek naar hun vader.

Ik voel mij alleszins niet helemaal 'man', en ik geloof dat de meeste mannen dat ook zo voelen. Het gaat hier dan niet zozeer om de mannelijke identiteit, maar om het innerlijk gevoel van een gebrek aan fundament.

De ideale man bestaat niet, netzomin als de ideale familie. We zijn allemaal gevormd of misvormd in een min of meer gebrekkig verleden dat ons naar voren stuwt en ons dwingt tot grote aanpassingen. Onze ouders hebben goed voor ons gezorgd, maar dan vooral op materieel vlak; zij hebben er voor gezorgd dat we het fysisch hebben overleefd. Maar over hun liefde en hun pijn hebben ze in alle stilte gezwegen en zwijgen ze nog steeds. Ze hebben het moeilijk om hun persoonlijkheid los te maken van hun rol als vader of moeder, en voelen zich ongemakkelijk als we hen vragen over hun gevoelens te praten. Maar durven wij die vraag al stellen? Als we met onze ouders over hun diepe gevoelens willen praten, voelen we onze adem afgesneden; we voelen het gewicht, de onzichtbare barrière die het ons moeilijk maakt, alsof zo'n gesprek taboe is. We houden van onze ouders maar weten niet hoe we die muur moeten afbreken. Mogen we hem wel afbreken? Van wat hebben wij, ouders en kinderen, zo'n angst?

Het zijn niet de vaders en de moeders die ik wil veroordelen, maar de stilte die ons allen omringd. Een stilte die pijn kan doen, die moet worden doorbroken.

Moeders hebben hun hart meer op hun tong dan vaders. Mannen leven in een soort van 'erfelijke stilte', die van generatie naar generatie wordt doorgegeven; de behoefte van elke adolescent aan erkenning en bevestiging door de vader wordt in stilte genegeerd, alsof onze vaders 'zwijgplicht' hebben.

De vaders zijn de tuin ingevlucht, het café, het werk. Ze zitten teruggetrokken in hun auto, in hun krant en voor de televisie. Ze kiezen vaak voor de vlucht in een abstracte wereld, ver van de realiteit, het dagelijkse, het lichaam. De pseudo-onafhankelijkheid van de man.

Maar we kunnen onze vaders niet veroordelen omdat zijzelf slachtoffers van hun geschiedenis zijn. De scheiding tussen de behoeften van kinderen en het gedrag van de vaders, toont de onmacht van die stille vaders om de roep van hun kinderen te beantwoorden. Door de ineenschrompeling van de vaderrol is de wanordelijke, mannelijke identiteit ontstaan.

In de mate dat de mythologie ons iets kan leren over de basisstructuur van de geschiedenis, kunnen we zeggen dat de stilte van de vader en de klacht van de zoon zich reeds openbaarden in de christelijke mythe. In deze mythe, die gedurende tweeduizend jaar onze geschiedenis heeft overheerst, is de afwezigheid van de vader opmerkelijk; het vaderschap van Jozef wordt niet erkend, hij neemt niet deel aan het actieve leven van zijn zoon en hij is niet aanwezig bij de kruisdood van Jezus. Het is Maria, de moeder, met haar dode zoon in haar armen, die door aartsengel Michaël onsterfelijk wordt gemaakt. En de laatste woorden van Christus maken het nog duidelijker: 'Vader, waarom hebt gij mij verlaten?'

Afwezigheid van de vader, betekent zowel de werkelijke als de psychologische en emotionele afwezigheid. Ondanks hun fysische aanwezigheid in het gezin gedragen heelwat vaders zich niet zoals het zou moeten; ik denk hier dan vooral aan de autoritaire vaders die, gedreven door jaloezie, de talenten van hun kinderen vermorzelen en al hun creatieve initiatieven en pogingen tot zelfbevestiging vertrappelen. En ik denk ook aan de drinkende vaders die, door hun emotionele instabiliteit, bij hun kinderen en vooral hun zonen, een permanente onzekerheid doen ontstaan.

De zwijgzaamheid of afwezigheid van de vaders veroorzaakt de breekbare seksuele identiteit van de zonen. De persoonlijkheid wordt immers gevormd door een serie identificaties en imitaties. Om deze vorming te doen slagen moet er een herkenbaarheid zijn bij de ander, een gemeenschappelijk element dat de identiteit mee gestalte kan geven. Maar voordat een zoon zich kan herkennen in zijn vader, moet die vader er zijn, fysisch en psychologisch.

De eerste identificatie, de primaire vereenzelviging van elk kind gebeurt langs de moeder. Om 'man' te worden moet de jongen, na de eerste identificatie met zijn moeder, de mogelijkheid krijgen om zich te identificeren met de vader. Deze overgang is delicaat en niet zonder risico. Daarom werd deze overgang bij vroegere stammen gemarkeerd door initiatierituelen, die de adolescenten hielp bij het begin van hun mannelijke volwassenheid.

De initiatie van mannelijke adolescenten is een over de hele wereld wijdverspreid en gestructureerd ritueel. Voor meisjes, toekomstige vrouwen, is dit ritueel veel minder universeel en veel minder uitgebreid. Als het over seksuele identiteit gaat, kunnen we zeggen dat de vrouw 'is' en dat de man moet 'gemaakt' worden. De menstruatie, die aan de vrouwelijke adolescent de mogelijkheid biedt om kinderen te krijgen, legt haar vrouwelijke identiteit vast. Het meisje wordt een vrouw door een 'natuurlijke' initiatie. Bij jongens is het een opvoedingsproces dat de primaire identificatie met de moeder moet breken.

De stammenwereld zag de identificatie met de vader als een absoluut vervolg op de identificatie met de moeder. Het inwijdingsritueel had tot doel de breuk met de moeder officieel te maken en de adolescent te verheffen tot de mannelijkheid. Door het feit dat deze initiatierituelen zo wijdverspreid zijn, kunnen we ons de vraag stellen of de mannelijkheid van de zonen wel zichtbaar zou worden als ze niet werd opgedrongen. Vandaar wellicht dat deze mannelijkheid zo breekbaar is, dat de mannelijke identiteit een voortdurende behoefte heeft om zichzelf te bevestigen en dat ze de aanwezigheid van andere mannen nodig heeft om stabiel te blijven. Het is trouwens opvallend dat in onze maatschappij van gescheiden ouders, van éénoudergezinnen, vele zonen in de puberteitsjaren de wens uiten om bij hun vader te gaan leven.

De vader is de eerste 'andere' die het kind ontmoet buiten de buik van de moeder. Voor de verwarde zuigeling is de vader de 'niet-moeder' die vorm geeft aan alles wat niet-moeder is. De vader wordt, als derde element in het liefdesverhaal, een belangrijke scheidingsfactor tussen de moeder en het kind. Door zijn aanwezigheid en het feit dat hij de moeder ook opeist, begint het kind het onderscheid te maken tussen moeder en niet-moeder, en komt er geleidelijk een einde aan de paradijselijke symbiose waarin moeder en kind leven. Het kind voelt dat de vader ook bij de moeder in de gunst staat, dat het de moeder niet voor zichzelf alleen heeft, waardoor de vader een verpersoonlijking wordt van de werkelijkheid.

Als de ouders een gezonde relatie hebben is het niet zozeer de vader die de scheiding teweegbrengt, maar het verlangen van het koppel om mekaar te vinden buiten het kind. Er zijn echter vaders die brutaal een einde maken aan de moeder-kind symbiose omdat ze jaloers zijn op de enorme aandacht die hun partner voor het kind heeft. Maar gewoonlijk gaat het anders: de liefdevolle relatie tussen de twee partners breekt de exclusieve fascinatie van het kind voor de moeder.

De vader helpt het kind bij de samenstelling van een innerlijke structuur; zijn aanwezigheid geeft het kind, en vooral de zoon, de mogelijkheid zichzelf en zijn seksualiteit te bevestigen. Hij vergemakkelijkt de overgang van de familiekeren naar de maatschappij. Kinderen die een 'goede' vader hebben voelen zich in het algemeen zekerder bij het nemen van persoonlijke initiatieven.

Maar de liefde van de vader is vaak een 'voorwaardelijke' liefde, het zijn de verwezenlijkingen en de capaciteiten van het kind die hij aanmoedigt: 'Als je slaagt krijg je wat je vraagt'. Al is deze voorwaardelijkheid belangrijk in de ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsgevoel, ze zal weinig effect hebben als ze niet gepaard gaat met de affectie waar elke adolescent behoefte aan heeft.

Een ondubbelzinnige vader die aandacht heeft voor de projecten van zijn kinderen en die zijn affectiviteit laat blijken schept het veilige en noodzakelijke kader voor een harmonieuze ontwikkeling. Hij verbergt zich niet lafhartig achter zijn vrouw om zijn opinies en beslissingen op te leggen, maar is in staat zijn sterkte en zijn zwakte te tonen, in plaats van ontwijkend, of erger, domweg autoritair te zijn.

Door zijn onvolmaaktheden en gebreken te erkennen, toont de vader aan het kind een echte wereld waar niemand perfect is, een wereld waarin de uitoefening van macht niet noodzakelijk een vernederende bezigheid is.

De gedragingen van de vaders kunnen bij hun kinderen grote frustraties teweegbrengen. De trauma's kunnen ontstaan door verscheidene 'soorten vaders': de 'afwezige vader' die vaak en lang op reis is, of die het gezin in de steek heeft gelaten; de 'aanwezige vader' die de behoeften aan affectie en afhankelijkheid van zijn kind negeert of verwerpt; de 'dreigende vader' die dreigt dat hij het kind zal verlaten met de bedoeling het te straffen of tot iets te verplichten, die dreigt met zelfmoord, of dreigt dat hij het kind zal vermoorden of de moeder zal doden als het zich zo blijft gedragen; de 'beschuldigende vader' die het kind verantwoordelijk stelt voor de ziekte of zelfs de dood van de moeder of een ander gezinslid, of die het kind tot zondebok

maakt voor de scheefgegroeide en ziekelijke toestand in het gezin; de 'drinkende vader' die zich vastklampt aan zijn kind, waardoor het te snel 'groeit' voor zijn leeftijd omdat het zich verplicht voelt de rol van ouder op zich te nemen; en ten slotte de 'vele vaders' die gebruik maken van fysiek of psychisch geweld.

Deze vaderlijke gedragingen veroorzaken bij de kinderen een gemis aan zelfvertrouwen, een overdreven verlegenheid of enorme aanpassingsmoeilijkheden. Ze vertonen vaak een gebrek aan rijpheid, blijven langer afhankelijk, zijn angstiger en lijden vaak aan depressies, obsessies, dwangmatigheden en fobieën. Bovendien hebben zulke kinderen de neiging om hun woede sterk te onderdrukken. Hun behoefte aan liefde kan zich op de vreemdste manieren manifesteren; van huis weglopen, zogenaamde zelfmoordpogingen, ingebeeelde ziekten, zelfbeschuldigingen en allerlei andere soorten manipulaties.

Hoe meer het gemis zich doet voelen door de 'afwezigheid' van de vader, hoe meer dit gecompenseerd wordt door een onbewuste idealisatie. Kinderen 'zonder vader' zullen hem idealiseren of steeds blijven zoeken naar een ideaal vaderfiguur. Ze zijn dikwijls zo verblind door hun verlangen, dat hun onderscheidingsvermogen is afgenomen, zodat ze, meer dan hen lief is, opnieuw worden 'verraden' of 'verlaten' door de vervangende vaderfiguur.

Het afhankelijkheidsgevoel, dat onze gedragingen en beoordelingen bepaalt, wordt zelf bepaald door onze omgeving. In een nog niet zo ver verleden, toen mensen ter wereld kwamen en stierven in hetzelfde huis, was het gevoel te behoren bij een familie, een dorp, veel meer aanwezig. De familie was het oord van veiligheid, comfort en affectie. Maar in onze veranderende omgeving waar het grote aantal ons anoniem maakt, waar de sociale organisatie ons meerdere malen van beroep of woonst doet veranderen, waar de stad een omgeving wordt voor toevallige, vluchtige ontmoetingen, krijgt de familie een andere betekenis. Ze is niet langer de veilige plek waar we leren hoe we moeten leven, werken en liefhebben, maar een oord van onderdrukking en verdringing, waar de sociale verbodsbepalingen tot uiting komen en waar de angsten worden doorgegeven.

Door de ineenschrompeling van de traditionele familie zijn ook de vaders het spoor bijster geraakt. De mannen die 'vader' worden genoemd, weten niet goed meer wat dat woord betekent, wat een vader mag en moet, welke rol hij in de familie en de maatschappij heeft. Als hij enkel de rol heeft van zaad- en geldleverancier, hoe kan er dan die affectieve band ontstaan waardoor zijn vaderlijke gevoelens naar buiten kunnen treden? De kleine Westerlingen kennen hun vader niet. Ze kennen de biografie van de zanger van Blur, de spits van Anderlecht of de hoofdrolspeler van Mad Max, maar ze weten niet dat ook hun vader een geschiedenis heeft. Het duurt een hele tijd voor een kind ontdekt dat zijn ouders ook kind zijn geweest.

De vaderlijke afwezigheid plaatst de kinderen helemaal onder de affectieve macht van de moeder, die ze later zullen moeten bevechten om onafhankelijk te worden. Omdat de vader slechts een schaduw is, wordt de moeder verantwoordelijk voor het monopolie van de identificatiebeelden.

In de tijd dat de vaders nog een belangrijke rol hadden waren de vrouwen slechts aanhangsels van de mannen. De adolescentiecrisis zoals we die nu kennen bestond niet in de traditionele maatschappij omdat het beroep werd opgelegd door de vader en het 'garran-geerde' huwelijk een garantie was voor het doorgeven van de familiale structuren. De oorspronkelijke 'vaderlijke macht' werd onder feministische druk omgebogen tot 'vaderlijke autoriteit' om ten slotte te eindigen als 'vaderlijke onmacht'.

Een kind dat nergens bijhoort, een kind zonder vader, is een kind dat op zoek gaat naar een spoor, een merkteken. Later wordt het een massamens, een stuk van het volk, een anoniem individu, bereid om zich, ten koste van zijn eigen persoonlijkheid, te laten regeren door een charismatische vader, een secteleider of een brutale vaderfiguur.

De mythe van de onafhankelijkheid staat lijnrecht tegenover de mythe van de afhankelijkheid en het conflict tussen deze tegenstellingen is moeilijk te overbruggen. De prijs die we betalen voor de vrijheid is de angst voor de eenzaamheid. Jonge vrouwen leren een beroep 'om niet afhankelijk te zijn van hun man'. Hun beroep heeft dus geen sociale functie maar een kalmerende functie: 'Als er problemen zijn zal ik niet van mijn man afhangen'. Het diploma als verzekeringspolis. Maar deze, terechte, afhankelijkheidsweigerering leidt vandaag tot de angst om lief te hebben, de angst om de persoonlijkheid te verliezen: 'Als ik van hem hou, zal ik alles doen wat hij verlangt'. Laten we dus vluchten van diegenen die we lief hebben om onze

onafhankelijkheid te bewaren. Laat ons vrij blijven... en alleen. De vrouwen die het meest bang zijn voor de affectieve afhankelijkheid, zijn juist diegenen die er het meest naar verlangen. Afhangen van een man, een familie, de Staat, wordt beschouwd als een bewijs van integratie: 'Wat een prachtige vrouw, ze heeft zich opgeofferd voor de carrière van haar man en het geluk van haar kinderen'. Maar in een cultuur die de onafhankelijkheid hoog in het vaandel draagt, wordt deze integratie ten koste van zichzelf, een persoonlijke mislukking.

Vele vrouwen worden verscheurd door deze tegenstelling: 'een eigen leven leiden' en terzelfdertijd 'een mannelijke schouder vinden om op te steunen'. Het is opvallend hoe vaak vrouwen deze uitdrukking gebruiken. Als mannen moesten weten hoe fel vrouwen belang stellen in hun schouders, dan zouden ze er gebruik van maken om hen te verleiden, dan hadden ze al lang de mannelijke décolleté uitgevonden.

Het belang van de vader in de opvoeding van een kind wordt in onze maatschappij zwaar onderschat. In vele gevallen is de moeder aanwezig, en is de vader, letterlijk of figuurlijk, afwezig.

De psychologen hebben tot nu toe geloofd dat de rol van de vader in de opvoeding pas belangrijk werd zodra het kind kon praten, rond het derde of vierde levensjaar. In de VS en in Noorwegen hebben tal van recente studies echter aangetoond dat het vooral in de eerste twee jaren van hun bestaan is dat de zonen hun vader nodig hebben om psychologisch te groeien. Jongens wiens vader soms negen maanden per jaar afwezig is, zoals militairen of zeemannen, of jongens die uitsluitend opgroeien bij hun moeder, doorstaan een atypische ontwikkeling. Wegens het gebrek aan een vaderfiguur vonden de onderzoekers systematisch tekorten op sociaal, seksueel en moreel vlak. Jongens die geleden hebben onder de afwezigheid van hun vader tijdens de eerste twee levensjaren zijn meer gehandicapt in hun persoonlijkheidsontwikkeling dan jongens die op latere leeftijd hun vader hebben moeten missen. Uit de research blijkt dat een warme en affectieve vader versterkend werkt bij de ontwikkeling van de mannelijke identiteit van zijn zoon.

Wegens een gebrek aan een mannelijke identificatiemodel ontstaat, in een vrouwelijke omgeving, de mannelijke homoseksualiteit. De vader zit op de achtergrond, of is er helemaal niet, en de moeder is nadrukkelijk en energiek aanwezig. Elke identiteit begint bij het lichaam, en de identiteit van de zoon is verankerd in het lichaam van de vader. Door de afwezigheid van de vader zitten de zonen zonder lichaam.

Omdat voor elk kind de intieme relatie begint bij de moeder en deze van bij de geboorte de lichamelijke zorgen op haar heeft genomen, behoort de lichamelijke van het kind toe aan de moeder. Zolang een kind in de familiale omgeving evolueert zal het veel meer lichamelijk contact hebben met de moeder dan met de vader. Voor de zonen kan dat tot gevolg hebben dat ze zich niet positief zullen ontwikkelen ten opzichte van het lichaam van hun vader, maar dat ze zich eerder negatief zullen ontwikkelen tegenover het lichaam van hun moeder, het vrouwelijke lichaam. De liefdesrelatie tussen moeder en zoon wordt op die manier een strijd om de macht. Bovendien raken de zonen in verwarring door hun eigen lichaam; ze onderdrukken alle sensualiteit, alle lichamelijke. In het hoofd van de zonen groeit de gedachte dat mannen zich niet mogen laten gaan; aanrakingen, vertroetelen of wenen zijn niet toegestaan, ze hebben dit gedrag alleen maar gezien bij hun moeder. En dus zal de adolescent zijn eigen lichaam ontkennen en zijn seksualiteit onderdrukken. Als ze later de liefde bedrijven zullen ze zich concentreren op het genitaal plezier en aanrakingen in de erogene zones zoveel mogelijk vermijden, uit angst zich als een vrouw te gedragen. Vandaar de veel gehoorde klacht van vrouwen dat hun mannen geen aandacht besteden aan liefkozingen, strelingen, sensualiteit, aan lichamelijke. Erop en erover.

Als de lichamelijke zorgen uitsluitend een aangelegenheid zijn van de moeder, kan de zoon angst krijgen voor vrouwen en zal hij vooral de angst krijgen om zelf een vrouw te zijn. Gedurende hun hele verdere leven zullen dergelijke zonen angst hebben voor het lichaam van vrouwen en hun eigen lichaam. Omdat ze geen fysieke affectie hebben gekregen van hun vader zal bij deze zonen ook nog een andere, terroriserende angst ontstaan: de angst homoseksueel te zijn.

Elk individu heeft een erotische neiging naar personen van hetzelfde geslacht als het zijne. Deze voorkeur voedt de affectie, vriendschap en bewondering die we kunnen voelen voor mensen van hetzelfde geslacht als het onze. Maar we hebben zo een angst voor deze dimensie bij onszelf dat we verkiezen de homoseksualiteit, de homoseksuelen, te verbannen. De angst om homoseksueel te zijn zit zo diep dat ze haast elke vriendschappelijke relatie die mannen onder elkaar kunnen hebben, zal blijven achtervolgen; ze vergiftigt elke mogelijkheid tot mannelijk erotisme en ze belet vele vaders om hun zonen aan te raken.

De mannen zitten in een dwangbuis; zodra een man zich op het domein van de gevoeligheid begeeft wordt hij geconfronteerd met zijn latente homoseksualiteit, waardoor zijn potentiële sensualiteit op de vlucht slaat, ofwel, als hij zich wil aanpassen aan zijn gevoelens, zich volledig zal uiten in homoseksualiteit.

Vele homoseksuele adolescenten zijn overgevoelige jongens. Ze verkiezen de homoseksualiteit omdat ze hun eigen gevoeligheid bij hun vader niet terugvinden. Omdat mannen elke open expressie van hun gevoelens onderdrukken, kunnen hun gevoelige zonen zich niet met hen identificeren; ze vinden deze gelijkens, die aan de basis ligt van elke identificatie, niet terug bij hun vaders. Als alle vaders tegenover hun zonen fysieke affectie zouden tonen, kunnen we ons afvragen hoeveel van deze jongens zouden 'kiezen' voor de homoseksualiteit om hun gevoeligheid te uiten.

We leven in een maatschappij waarin mannen de toegang tot hun eigen gevoelens wordt ontzegd. De homoseksuele mannen staan daarom in de frontlinie van de strijd, de strijd van de mannen voor de toeëigening van hun eigen lichaam.

Een knuffeling, een beertje, een pop, een lapje stof of een deken, zijn wat Greenacre(1960) 'overgangsobjecten' noemde. Kinderen die behoefte hebben aan lichamelijke contact met de moeder, kiezen overgangsobjecten die duurzaam zijn, zacht, soepel, warm en doordrongen van lichaamsgeuren. Ze drukken het object vaak tegen hun gezicht, dicht bij de neus, wat bewijst hoe het knuffeling dient als vervangmiddel voor de borst of de zachte hals van de moeder.

Sommige kinderen komen nooit los van hun overgangsobject. Ze zeulen het altijd en overal mee, het mag zelfs niet gewassen worden. Als ze omwille van het object worden uitgelachen of beschimpt, als hun object wordt afgenomen, dan worden ze diep geraakt in hun behoefte aan veiligheid en zekerheid en zal dat zeker een rem op hun ontwikkeling betekenen.

Objecten spelen ook een belangrijke rol bij de seksuele variant, waarbij lustgevoelens alleen worden opgewekt door voorwerpen. Fetisjisme. Een typisch mannelijke aangelegenheid. Het is een exclusieve aanhankelijkheid voor objecten, of delen van het lichaam, die een seksuele waarde krijgen omdat de fetisj het seksueel verlangen aanwakkert.

Iedereen is op een bepaalde manier fetisjist. De ene is gevoelig voor de schoonheid van een gezicht, de andere voor de uitdrukking van de ogen of voor de sierlijke vormen van bepaalde lichaamsdelen. Ook accessoires, decors, souvenirs kunnen een emotionele waarde krijgen binnen de seksuele sfeer.

Fetisjisme wordt pas problematisch als de fetisj de seksuele partner vervangt, als het object of het lichaamsdeel wordt losgekoppeld van het geheel, waardoor het geheel, de vrouw in dit geval, geen belang meer heeft, niet meer bestaat. Er zijn mannen die hun partner slechts seksueel kunnen accepteren in een bepaald decor of met bepaalde accessoires, zelfs al zijn deze objecten helemaal niet verleidelijk.

Volgens de gedragspsychologen wordt de man seksueel in een bepaalde richting geleid, gepolariseerd, door zijn eerste seksuele impressies. In dit perspectief is het object, de fetisj, de moeder; de fetisjist is een kind geconditioneerd door een moederlijk object. Clifford Allen(1963) wijst in dit verband op het fetisjisme van de voeten in de Chinese maatschappij: "Het is bij de voet, en alleen bij de voet, waar het geheime Eros van de Chinezen verblijft". Het Chinese jongetje, geconditioneerd door de vervormde voeten van zijn moeder, kan zich geen vrouw voorstellen met andere voeten.

Conditionering speelt zeker een rol, maar dat de overdreven aanhankelijkheid voor de fetisj uitsluitend door de moeder wordt aangewakkerd valt te betwijfelen. Voor de Freudianen is

fetisjisme een vervangende seksuele neiging die ontstaan is door de angst voor castratie. Het castratiecomplex heeft als middelpunt de castratiefantasie die voor het kind het raadsel van de anatomische geslachtsverschillen moet verklaren. Het kind probeert het al dan niet bezitten van een penis te verklaren door te geloven dat 'ze' de penis van het meisje hebben afgepakt. Bij het jongetje veroorzaakt de ontdekking van deze anatomische verschillen een verpletterende angst om ook gecastreerd te worden, het meisje krijgt 'penisnijd'. De fetisch dient om deze verschillen te ontkennen.

De fetisjistische afhankelijkheid is volgens mij veeleer een poging tot zelf-bevestiging; ego-identificatie door contact met een vervangend, bevredigend object. Zoals kleine kinderen, bij de afwezigheid van hun moeder, zich hechten aan hun overgangsobjecten om de spanning te verminderen. Het fetisjistisch genot kan dus beschouwd worden als een bevrediging van kinderlijke wensen.

Homoseksuelen zijn mensen die door hun vroegere ervaringen belemmerd worden in hun integratie met personen van het andere geslacht. Zij zijn het product van een cultuur die de geest van het lichaam heeft gescheiden, die een kloof heeft geslagen tussen de mannen en de vrouwen. Het stijgend aantal homoseksuelen is het direct gevolg van een maatschappij die de man verboden heeft even gevoelig te zijn als de vrouw. Is mannelijkheid een biologisch gegeven of een ideologie?

De antropologie leert ons dat er geen menselijke samenleving bestaat waarin homoseksualiteit niet voorkomt. De homoseksuele drijfveer zit in elk van ons, als een soort genetische vatbaarheid. Maar er zijn slechts weinig homoseksuelen die een 'aanwezige' vader hebben gekend, wat betekent dat vooral psychosociale factoren een belangrijke rol spelen in het ontstaan van dit fenomeen. Het is echter niet alleen de 'afwezige' vader die bepalend kan zijn voor de seksuele identiteit van het kind, ook de altijd-aanwezige, alomtegenwoordige moeder kan een belangrijke factor zijn.

Voor sommigen is homoseksualiteit een genetische kwestie. Een bijzondere genetische structuur in het X chromosoom, geërfd van de moeder. Een biologisch gedetermineerde seksuele voorkeur. Sommige moraalridders zullen deze theorie van harte toejuichen want dat zou betekenen dat homoseksualiteit in de toekomst kan worden uitgeschakeld door een genetische, manipulatieve ingreep. Voor deze genetische stelling ontbreken echter de harde bewijzen.

Bij de geboorte ligt bij geen enkel individu de seksuele identiteit vast, ze komt pas tot uiting tijdens de puberteit of adolescentie. Sommige homoseksuelen trouwen en hebben kinderen omdat de tegengestelde strevingen binnen hun persoonlijkheid niet in balans raken of omdat ze, onder druk van de samenleving, vluchten in het huwelijk of zich slechts bewust worden van hun geaardheid op latere leeftijd.

Uit diverse studies over beroemde homoseksuelen zoals Michelangelo, da Vinci, Erasmus, Shakespeare, Gide, Wilde en Proust, blijkt dat deze creatievelingen gefixeerd waren op hun moeder omwille van haar kracht, haar liefde of haar schoonheid. En dat ze allen een 'afwezige' vader hadden.

Bijna alle homoseksuele mannen hebben een sterke affectieve en exclusieve band met hun moeder. Als de vader afwezig is, of waardeloos, dan heeft de jongen geen andere referentiepunten dan zijn moeder; hij identificeert zich met haar en structureert zijn persoonlijkheid naar een vrouwelijk model. En hij zal later, net als zij, enkel mannen liefhebben. Deze identificatie dwingt het individu op zoek te gaan naar zijn eigen mannelijkheid bij een persoon van hetzelfde geslacht en verklaart niet alleen de neiging van vele homoseksuelen om een vrouwelijk gedrag te cultiveren, maar ook hun fascinatie voor typisch mannelijke objecten zoals kettingen, laarzen of uniformen. In hun sadomasochistische scènes, gekleed in soepel leder, spelen zij een spel van mannen, 'echte' mannen. Een zoektocht naar de strenge, harde vader. De ene speelt de rol van de heerser, de andere is het slachtoffer. Door dit wederzijdse spel van projecties, initiëren ze mekaar in het mysterie van de mannelijke kracht. Omdat deze initiatie uitsluitend op seksueel vlak gebeurt, moet ze herhaald worden bij elke seksuele behoefte.

Homoseksualiteit is in sommige gevallen een gevolg van 'conditionering', afhankelijk van omstandigheden. In religieuze milieus, waar de vrouw taboe is, leidt dit vaak tot homofilie of pedofilie. In het leger, in gevangenissen of kostscholen, met een grote concentratie jongens of mannen, worden de verschillen tussen het mannelijke en vrouwelijke wazig, mistig, waaruit blijkt dat er zowel 'overtuigde' als 'toevallige' homoseksuelen bestaan.

Homoseksuelen worden, vooral door mannen, beschouwd als pervers. De perversiteit uit zich in hun hang naar het kwade, hun onzedelijkheid of uitdagende losbandigheid. Terwijl ze in feite lijden, zich verworpen voelen. Ze worden in blok beschouwd als immoreel, zelfs al zijn ze in het dagelijkse leven heel voorbeeldige mensen. Hun pijnlijk gevoelsleven wordt niet erkend, de spanning en de angst in een vijandige wereld en de familiale omgeving beroert niemand. Enkel zij die 'sociaal geslaagd' zijn, schilders, schrijvers of andere televisiebekendheden, worden door de maatschappij getolereerd. Alle anderen worden beschimpt, uitgelachen of weggehoond.

Misschien wel het ergste wat een homoseksuele man kan overkomen is belanden in een groep heteroseksuele mannen. Uit hun minachting, hun homofobie, met de nadruk op 'fobie', blijkt dat ze een zondebok nodig hebben voor het onbehagen, de onzekerheid over hun eigen seksualiteit. Als dergelijke mannen zo denigrerend doen over homoseksuelen dan is dit in feite niet meer dan een poging om dat wat hen van binnenuit bedreigt op afstand te houden. Want elke mens, man of vrouw, heeft binnen zijn persoonlijkheid een homo-erotisch deel. De meeste mensen ontkennen deze homo-erotische schaduw waardoor ze nooit hun volledige gevoeligheid zullen ontdekken.

De ontoereikende vader die schittert door zijn afwezigheid of zijn tirannie, zijn dronkenschap of zijn moedeloosheid, is ongetwijfeld een slecht voorbeeld voor de zoon die moet leren 'hoe een man te worden'. Zo'n vader kan zijn initiatierol niet vervullen omdat het model dat hij voorstelt onbruikbaar is voor zijn zoon. Deze zal zich identificeren met het 'vrouwelijke' en zijn mannelijkheid verdringen, waardoor hij zichzelf afsnijdt van zijn eigen natuur. Hij zal niet in staat zijn zich te ontdoen van dit spook dat hem zijn hele bestaan zal blijven achtervolgen.

Macho's zijn echte mannen, zo wordt wel eens beweerd. Zie hoe mooi ze zijn, fier en sterk, de helden in hun blinkende BMW, de aanbidders van het eigen lichaam, altijd klaar voor de strijd. Ze vechten om te beantwoorden aan de heroïsche wensen van hun moeder. Het is zij die hun ambitie heeft opgeblazen, want de moeders van macho's zijn meestal veeleisend. De moeders van de helden zijn geen liefdevolle of begrijpende moeders, maar moeders met een ijzeren vuist. Ze zijn zo fier op hun nakomelingen dat ze geneigd zijn er goden van te maken. De zonen zitten gevangen in hun verlangen om hun moeder te behagen en haar verwachtingen in te lossen. Eerst leven ze naar de ogen van hun moeder, later leven ze naar de ogen van de anderen. Hun voedsel is bewondering. Om indruk te maken worden ze aangeklede fallussen.

Al hun handelingen worden beoordeeld door een innerlijke moeder die een echte heks kan worden als ze niet de kracht vinden om te weerstaan aan de triomf van het moedercomplex. Daarom zijn macho's zo gevoelig voor kritiek. Negatieve kritiek doet hen in een paar seconden hun zelfvertrouwen verliezen, brengt hen uit hun evenwicht en aan het vechten. De angst voor het oordeel is de achilleshiel van de macho.

Een macho is een uitstekende kandidaat voor het verlies van zijn 'zelf', het verlies van zijn gevoelens. Opgesloten in het mooie beeld dat hij van zichzelf heeft gemaakt en dat zowel innerlijk als uiterlijk wordt bewaakt, is hij de gevangene van de blik van de anderen. Omdat zijn twijfels over zijn identiteit blijven bestaan gooit hij zich in een ware zoektocht naar erkenning en bewondering van de buitenwereld, want in zijn innerlijke wereld is er alleen maar leegte en onzekerheid. Dit gedrag weerspiegelt het 'verloren zelf', de tragische innerlijke eenzaamheid.

Bezit wordt een 'must', de 'look' wordt belangrijk, al is dit slechts zand in de ogen, want we kunnen de innerlijke schreeuw duidelijk horen: "Ik wil erkend worden."

De macho heeft behoefte aan attributen, aan allure, want het komt er vooral op aan gezien en bekeken te worden. Zelfs de vrouwen van de macho's moeten bijdragen aan het beoogde effect. Ze worden seksuele objecten die dienen om de afgunst van de toeschouwers op te wekken en de superioriteit te bevestigen.

De macho gebruikt de vrouw als seksueel object, maar de vrouw gebruikt hem als succes-object. Sommige vrouwen houden van dergelijke pronkers en plaatsen hen op een voetstuk in de hoop dat een deel van het succes op hen zal afstralen. Dergelijke vrouwen hebben vaak een theatrale persoonlijkheid, zijn ijdel en veeleisend, willen voortdurend aandacht voor zichzelf en hebben een voortdurend verlangen naar opwinding. Ze willen door de sterke man ontvoerd worden naar de geheime plek waar ze zich zullen laten overheersen. Helaas is dit een illusie, want de intimiteit betekent vaak het einde van de macho omdat de sociale maskers afvallen en er slechts een doodgewone, angstige man overblijft. Niet al wat blinkt is goud.

Agressie bij dieren is een normaal gedrag dat onder verschillende omstandigheden vrij komt om vitale behoeften te bevredigen en gevaar te vermijden of te overwinnen. Deze overlevingsdrang van het dier en de soort gaat nooit gepaard met de vernietiging van de tegenstrever, behalve als het om honger gaat, om 'jagers en prooiën'. Competitieve agressie en seksgebonden agressie, de wil om de sterkste te zijn en de strijd om het seksuele alleenrecht over het vrouwtje, is een mannetjeszaak; de katers vechten en de kattinnen kijken toe. Territoriale agressie is tweeslachtig. Het spuitend, blazend, dreigend en vechtend gedrag van Ming is een afbakening van haar leefruimte omdat indringers geen territoriale rechten hebben. Moederlijke agressie is een typisch gedrag van vrouwelijke dieren om hun jongen te beschermen tegen roofzuchtige plundersaars.

Competitie, bescherming, seks en territorium, zijn ook de componenten van menselijke agressie, maar bij mensen is het spectrum van de agressie veel breder. Mensen kunnen niet alleen agressief zijn tegenover andere mensen door openlijke gewelddadigheden, maar ook door subtielere vormen van agressie: uitlachen, beledigen, kwaadspreken, zwijgen...

Bij menselijke agressie vinden we twee 'soorten' agressie: tussen individuen van een groep, intragroep-agressie, en tussen groepen onderling, intergroep-agressie. Oorlogen tussen stammen, landen of volkeren zijn voorbeelden van intergroep-agressie. In deze vorm van agressie worden de leden van een groep geleid door de beslissingen van hun leiders en zijn ze minder emotioneel betrokken. De leiders kunnen besluiten om een oorlog te ontketenen als ze een bedreiging ontwaren voor de groep of het land, een bedreiging van de vrijheid, de eer of de ideologie. De verantwoordelijkheid voor de beslissing wordt vaak door meerdere personen in een leiderschapsrol gedeeld. Zowel mannen als vrouwen kunnen deze beslissingen nemen.

Alle andere vormen van agressie zijn intragroep-agressie. Gevechten rond woongebieden, de wijk, het territorium zijn vrij algemeen in vele maatschappijen. Competitieve agressie is een veel voorkomend verschijnsel onder jonge kinderen en adolescenten. Moderne maatschappijen proberen de intensiteit van dit geweld onder controle te houden door de jongeren te stimuleren in competitieve sporten en de winnaars in deze sporten een vedettenstatus te geven. Al hoeven mensen niet meer te jagen en te doden voor hun voedsel, de 'jachtsport' en de 'vissport' blijven populair. Seksuele agressie komt waarschijnlijk meer voor bij mensen dan bij andere soorten. Vele dieren vechten enkel tijdens de paartijd voor het bezit van een wijfje. Bij mensen is de seksuele agressie niet cyclisch, maar continu.

Onze innerlijke natuur is vredevol, agressie is niet wezenlijk in ons aanwezig, maar wordt 'geleerd' gedurende onze opvoeding. Margaret Mead(1935) wees in dit verband al op de sterke associatie tussen kinderopvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling; haar observatie van primitieve samenlevingen in Nieuw Guinea leert dat de Arapesh-kinderen die tijdens hun opvoeding veel aandacht kregen, opgroeiden als vriendelijke, meewerkende, niet-agressieve volwassenen. Het Mundogomor-kind dat slechts af en toe oppervlakkige, vluchtige aandacht kreeg, werd een zelfzuchtige, agressieve volwassene. In feite zou een maatschappij dus, als grondbeginsel, vriendelijkheid en niet-agressie kunnen promoten door middel van training en ervaring.

De meeste definities van menselijke agressie gaan voorbij aan de bedekte, innerlijke agressie die iemand kan voelen zonder dat zich dat uit in uiterlijke, agressieve gedragingen. Als autoritaire ouders de woedeuitbarstingen van hun kind niet tolereren dan zal het kind deze brute dynamiek verdringen. Omdat deze energie op een of andere manier toch naar buiten moet komen, zal ze gebruik maken van andere kanalen.

De agressiviteit kan zich naar binnen richten als zelfhaat, met als gevolg een onophoudelijk schuldgevoel, lugubere gedachten, lage, sarcastische eigendunk en dwangmatige handelingen zoals nagelbijten of zelfverminking. Of een chronische depressie.

De verdrongen agressie kan zich ook richten tegen een zondebok, gewoonlijk een persoon die zwakker is of sociale groepen die beschouwd worden als 'minderwaardig', zoals migranten of homoseksuelen. In dit geval is het vaak de dominante ouder die voor het kind de zondebok zal selecteren; de vooroordelen van kinderen zijn dikwijls dezelfde als die van hun vader.

De verdrukte agressie kan ook verheven worden tot 'onderdrukkingscultus' waardoor in de familiale omgeving de tirannieke ouder, meestal de vader, als 'prachtig' wordt beschouwd en zijn autoriteit als onfeilbaar. Hij wordt bewonderenswaardig, want 'papa heeft altijd gelijk'. Op het collectieve vlak leidt deze cultus tot fascisme, de dictator staat boven alle kritiek.

De verdrongen agressie kan, samen met de verdrongen seksualiteit, ook een erotische uitlaatklep vinden in sadomasochistische fantasmen en praktijken. De sadist imiteert zijn dominante vader, de masochist imiteert zijn gedomineerde moeder, en zichzelf.

Een bericht in De Morgen van 14 maart 1996: 'Om een nog onbekende reden is een 43-jarige man gisteren in een lagere school in het Schotse dorpje Dunblane binnengevallen en heeft daar 16 kleuters en hun juf doodgeschoten. De dader, Thomas Hamilton, pleegde zelfmoord na de schietpartij.'

In het BBC nieuws diezelfde avond hoor ik de verbijsterde reacties van de schooldirecteur, de politiecommissaris en inwoners van het kleine stadje. Iedereen is ontredderd, niemand begrijpt wat er is gebeurd. De vader van een zwaargewond jongetje van vijf jaar oud verklaart, als hem wordt gevraagd wat hij tegenover de dader voelt: 'Ik kan niets voelen, omdat ik niet begrijp wat hem heeft bezield.' Een woord dat vaak terugkomt is: evil. Thomas Hamilton wordt omschreven als 'het mensgeworden kwaad'.

Uit de verdere berichtgeving over deze dramatische gebeurtenis en de achtergrond van de dader blijkt dat de man een vrijgezel was, lid van de plaatselijke schietclub, en een vroegere scoutsleider die in 1974 moest aftreden na aantijgingen van 'onbetamelijk gedrag'. Hij begon toen zelf uitstapjes en sportactiviteiten te organiseren voor jongens en nam foto's van hun halfnaakte lichamen. Volgens een plaatselijk functionaris ontkende Hamilton ten stelligste dat hij 'slechte bedoelingen' had. Zijn droom om opnieuw scoutsleider te worden had hij nooit opgegeven: de BBC toonde zeven recente brieven, waaronder één naar de Britse koningin, waarin hij zijn onschuld bepleitte. Ik begon het profiel te herkennen: Thomas Hamilton was een homoseksuele pedofiel.

Homoseksuele pedofielen stellen uitsluitend belang in jonge jongens, die echter hun aantrekkelijkheid verliezen zodra de bevallige kinderen beginnen te veranderen in viriele mannen. Hierin ligt trouwens één van de grote moeilijkheden van de pedofiel, want hij weet van tevoren dat zijn liefdesobject, het groene fruit, rijp zal worden en afstotend. Pedofielen komen uit alle milieus en hebben verschillende beroepen: bedienden, artiesten, priesters, arbeiders, schrijvers, leraars, fotografen, militairen...

Pedofilie kan, net als de liefde, uiterst platonisch blijven en op een hoger niveau worden gesublimeerd. De uitingen van pedofielen liggen tussen de grenzen van dubbelzinnige tederheid en obsceniteit. Ze zijn meesters in de kunst van de verleiding, en de misleiding, en in het wekken van vertrouwen. Het onderscheid tussen een oprechte opvoedkundige roeping, de interesse voor de rijke mogelijkheden van jongeren, en de pedagogische schijn die de perversiteit camoufleert, is soms erg vaag.

Pedofielen hebben vaak een onvolwassen, slecht gestructureerde persoonlijkheid, veroorzaakt door een gebrekkig of afwezig mannelijk identificatiemodel. Ze zijn meestal opgevoed onder de eenzame schaduw van een ontoereikende moeder. Door hun verlegenheid, hun remmingen, ervaren ze hun seksualiteit op een kinderlijke manier en blijven ze met hun twijfelende, onzekere passen in 'het groene paradijs van de kinderlijke liefde'. Volgens het psychoanalytisch concept is de 'afwezige vader' de oorzaak van homoseksuele pedofilie, de gedragspsychologen houden het bij 'conditionering door omstandigheden'.

Sommige pedofielen hebben een onoverkomelijke afkeer van vrouwen; hun eerste ervaringen met meisjes of vrouwen veroorzaakten zo een sterk gevoel van weerzin dat ze vluchten voor vrouwen en zich slechts veilig voelen bij hun jonge kameraden. Enkel in een moederlijke rol kunnen ze een vrouw accepteren. In de films en boeken waaraan ze de voorkeur geven zijn de 'helden' altijd kinderen waarmee ze zich tot in het absurde identificeren. Door zich op deze manier terug te zien in de andere, de andere te zijn, beleven zij hun seksualiteit op een narcistische wijze. Door deze 'identificatie-liefde' herkent de pedofiel zichzelf in elk kind van een bepaald type. Dat verklaart wellicht het feit dat ze zich niet hechten aan bepaalde jongetjes en niet jaloers zijn op hun veroveringen. Hun verhoudingen beginnen altijd met een diepe en warme vriendschap die geleidelijk verglijdt naar perversiteit. Zij willen vaak hun jonge partners verrijken op intellectueel vlak, hen doen delen in hun artistieke smaken en hen introduceren in een culturele wereld. Pedofielen hebben vaak, zoals vele seksuele 'afwijkers', bepaalde vormen van hypermoraliteit, een verlangen naar verlossing, genade, ter compensatie van hun zedelijk verval.

De opvoeding is bepalend voor de seksuele voorkeur. Een verlengde kinderlijkheid, de afwezigheid van een model, en het obsederende beeld van de moeder, veroorzaken deze onontwikkelde volwassenheid. De nostalgie naar zijn kindertijd belet de pedofiel om te groeien.

Op basis van de beschikbare informatie over de dader van het bloedbad in Dunblane blijkt dat Hamilton als kind in een koude omgeving is opgegroeid en daar een blijvende onzekerheid en een gebrek aan sociale vaardigheden heeft aan overgehouden. Zijn moeder behandelde hem als een stuk hout en zijn vader liet het gezin in de steek toen Thomas 18 maanden oud was. In zo een omgeving kan geen enkel kind geborgenheid vinden. De vader van de dader verklaarde in de krant: "Ik kan hier niet mee leven, ik kan het niet verdragen, ik ben degene die dit monster op de wereld heeft gebracht." Ik ben geneigd om te antwoorden: Neen, door je afwezigheid heb je er een monster van 'gemaakt'.

Sommige mannen noemen zich feministen. In de golf van culturele verwarring, op het eind van de jaren zestig, zijn ze geëvrouwcipeerd. Een aantal onder hen zijn overtuigde strijders voor de gelijke rechten van de vrouw. Maar bij velen ligt de motivatie voor hun bekering op een ander vlak: zij gebruiken het feminisme als een troef om in de gunst van de vrouwen te blijven.

Vele mannen delen de ideeën van hun vrouw zolang ze de nodige aandacht van haar krijgen. Bij de geboorte van het eerste kind loopt het vaak mis; zodra de blik van hun partner hen verlaat stort hun wereld in, vallen ze in de leegte, en worden ze terug eigenzinnige en ruziezoekende kinderen. Met als gevolg dat hun vrouw voor twee kinderen moet zorgen. Ze voelen zich verlaten, kunnen niet verdragen dat hun vrouw al haar aandacht naar de baby richt en worden door deze frustratie gewelddadig. Bij deze mannen ligt de diepere reden van hun feminisme in hun angst om verlaten te worden en in hun hartstochtelijk verlangen om moederlijke affectie te krijgen voor elk gebaar van goede wil. Hun feminisme is geen doordachte keuze, maar andermaal een poging om de vrouw te behagen en in haar gunst te blijven. Zolang een man niet gescheiden is van zijn moeder, kan hij geen andere vrouw liefhebben; zijn libido, zijn levenskracht, blijft verankerd in het moedercomplex. Hij kan zijn eigen behoeften niet opofferen voor de behoeften van een ander.

Al te vaak bedriegen of verlaten mannen hun vrouw als ze zwanger of pas bevallen is, in feite op het moment dat ze hem het meest nodig heeft als steunende aanwezigheid. Deze mannen worden dus op hun beurt de uitvoerders van het testament der afwezige vaders.

Het feminisme is het gevolg van een diepe reflectie door de vrouwen over hun toestand. Dit vereist geen lidmaatschap van de mannen, maar een reflectie op hetzelfde gebied: de toestand van de man. Het kunstmatig feminisme van de mannen verbergt met moeite het feit dat zij 'moederskindjes' zijn gebleven. En verbergt met moeite hun diepe angst voor de vrouw.

Het verschil tussen Aad en Eef, het verschil tussen het vrouwelijk lichaam en het mannelijk lichaam, kunnen we als een metafoor gebruiken om na te denken over de psychologische bijzonderheden van de twee seksen.

De man heeft een externe, erectiele geslachtelijkheid die penetreert en ejaculeert. Van bij de adolescentie is zijn hormonaal systeem, door de enorme productie van testosteron, zestig keer sneller dan dat van de vrouw, waardoor Aad meer agressieve neigingen zal hebben. Agressie begint bij Aad dus bij zijn zaadballen. Op psychologisch vlak kunnen de gevolgen van deze biologische realiteit zich uiten door versterkte impulsieve reacties op spanningen. Omdat zijn systeem te actief is, te snel warm wordt, moet de man een bepaalde onthechtheid cultiveren, een soort 'koelheid', om zijn impulsen onder controle te houden, om te vermijden dat hij te vaak en te veel uit balans raakt.

De vrouw heeft een interne geslachtelijkheid die 'ontvangt' en waarin een nieuw leven kan ontwikkelen. Daardoor en door haar menstruaties, die een natuurlijke cyclus volgen, staat Eef dicht bij de organische wereld. Deze innerlijkheid, de wereld van de intimiteit, zorgt op psychologisch vlak voor een neiging naar liefdevolle relaties met anderen. Bij Eef wint de reflectie het van de impulsiviteit; het 'zijn' telt bij de vrouw meer dan het 'doen'.

Dit zijn natuurlijk slechts algemeenheden; vanuit de basisidentiteit bevindt elk individu zich tussen deze twee tegenstellingen. Als een overgevoelige vrouw meer 'mannelijkheid' wil ontwikkelen dan betekent dat een ontwikkeling van haar zin voor initiatief. De gevoelige innerlijkheid van Eef zal daardoor verminderen ten gunste van de actieve uiterlijkheid en het risico.

In dezelfde zin kan Aad zijn 'vrouwelijkheid' integreren door zijn capaciteiten voor innerlijkheid en ontvankelijkheid te ontwikkelen. Dit betekent dat zijn 'doen', zijn uiterlijke activiteit, moet afnemen ten bate van de innerlijke gevoeligheid, het 'zijn' omwille van het plezier van het 'zijn'. Zo ontdekt Aad dat relaties ook prettig kunnen zijn, en misschien ontdekt hij wel tot zijn stomme verbazing dat hij een lichaam heeft.

Narcisme is, in het bijzonder, een ziekelijke, perverse liefde tot zichzelf. Zo staat het in de Van Dale. Nee, dikke, narcisten zijn geen mensen die te veel van zichzelf houden of alleen van zichzelf houden, maar mensen die een enorm gemis aan liefde hebben gehad tijdens hun jeugd. In elk geval te weinig liefde om vertrouwen te krijgen in zichzelf en te geloven dat zij de waardering van anderen waard zijn. Hun intrinsieke individualiteit, hun persoonlijke rijkdom, is in de familiale omgeving verpletterd. In hun zoektocht naar liefde, hoofdzakelijk onbewust, willen ze ten allen prijze behagen om de leegte die ze voelen gevuld te krijgen.

De metafoor van Narcissus, de jongeling met verlangen naar en liefde voor zijn eigen beeld dat hij in het water zag, wordt in de psychoanalyse gebruikt om de narcistische persoonlijkheid te omschrijven; iemand die de anderen als spiegel gebruikt voor zichzelf, die in de ogen van de anderen op zoek gaat naar het kleinste teken van erkenning. Aanvaard worden, geliefd zijn, is de enige drijfveer van de narcist.

Is het verkeerd om aanvaard te willen worden, om geliefd te willen zijn? Helemaal niet. Maar er ontstaat wel een probleem als het individu alleen nog maar kan leven in dit register, als hij zijn eigen werkelijkheid, zijn zelfstandigheid, zijn grenzen en zijn eigen onvolmaaktheid vergeet.

Om begeerte op te wekken, geliefd te zijn, aanvaard te worden, probeert de narcist zich te plooiën naar de verlangens van de anderen. Daardoor nestelt hij zich in een foute ontwikkeling; zijn leven wordt een 'overaanpassing' aan zijn omgeving, hij zal gespannen en nerveus zijn en niet in staat om zichzelf te laten gaan, alsof hij gestraft zou worden voor zijn uitbundigheid.

De narcist vindt de bevestiging van zijn eigenheid in de ogen van de anderen. De anderen dienen als spiegel, zij zijn er om te bevestigen dat hij bestaat. Hij zal nooit toegeven dat hij behoefte heeft aan anderen omdat hij daardoor geconfronteerd wordt met de leegte in zichzelf. Hoe minder hij die leegte voelt, hoe sterker en wanhopiger zijn zoektocht zal zijn naar begrip en affectie, omdat zijn identiteit en zijn geluk compleet afhankelijk zijn van de mate waarin hij geliefd is en populair. Zijn vertrouwen in zichzelf schommelt enorm; het is hoog als hij zichzelf mooi ziet in de spiegel die de ogen van de anderen hem aanreiken, en laag als de spiegeling ongunstig is. Daarom is hij uiterst kwetsbaar en gevoelig voor negatieve kritiek en zal hij op deze afkeuring reageren door zichzelf te verachten. Omdat zijn innerlijke spiegel geringschattend en minachtend is, kan hij zichzelf niet liefhebben of zichzelf feliciteren voor zijn goede kanten; hij heeft het zelfs moeilijk om terechte uitingen van waardering te accepteren.

Het narcisme zit in onze cultuur ingebakken. Onze narcistische cultuur steunt haast uitsluitend op de denkbeelden 'succes' en 'mislukking' en kent geen ruimte tussen deze twee begrippen. Het imago, het beeld, neemt een heel belangrijke plaats in, omdat het niet zozeer gaat om 'zijn' maar om 'schijnen'. Het sociale masker. Het belang dat onze maatschappij aan dit beeld hecht heeft onvermijdelijk een invloed op de ontwikkeling van de gevoelige persoonlijkheid. En dat gaat altijd ten koste van de persoonlijke gevoeligheid. Het 'zelf' loopt verloren in de fantasie, de voorstelling, de ver-beelding.

Gisterenavond zag ik op de televisie een reportage over het geweld in de scholen. In Frankrijk worden 2000 soldaten ingezet tegen gewelddadige scholieren. En in de Verenigde Staten loopt de schoolgaande jeugd langs bewakingspersoneel door metaaldetectoren. In de reportage kwamen gemolesteerde, bespuwde, ontwrichte en angstige leraren aan het woord. "De jeugd, de mannelijke jeugd, is oncontroleerbaar geworden..." zei een opzichter van een Antwerpse beroepsschool. Een opzichter is in deze context: een machteloos toekijkend persoon.

De beschuldigen zijn een beklagenswaardige groep van onbeminde, onbegrepen of vergeten jongeren. Ze zitten aan de drank en de drugs, en in hun solidariteitsgevoel en hun imitatiebehoefte vormen ze opstandige bendes. Gangs. De straat wordt hun leven. Ze gaan uit wraak, of uit levensbelang, gebruik maken van geweld in antwoord op het geweld dat hen is aangedaan. Ze zijn onze 'negatieve spiegel'; zij herinneren ons aan onze eigen menselijkheid die we geneigd zijn te vergeten omdat we het te druk hebben met onze bezigheden.

De jongeren worden aangetrokken door de groep, een eerste etappe in hun eigen 'vrijheidsverklaring'. Door de groep onttrekken ze zich van de familiale omgeving en voelen ze zich autonoom. De adolescentie is een botsende en confligerende overgangperiode; de adolescent is fysiologisch een volwassene met het statuut van een kind. Bij een groep aansluiten beantwoordt aan de behoefte om zich te identificeren met oudere personen, personen die prestige hebben, een prestige dat ze bij hun al dan niet aanwezige vaders vaak missen. Het is merkwaardig hoe deze bendes de orde reproduceren die ze contesteren. Er heerst een opvallende hiërarchie en discipline; ze gehoorzamen aan diegenen die het meest hebben uitgespookt, die hun leven hebben gewaagd of die in de gevangenis hebben gezeten. De groep is tolerant, laat hen toe zich te bevestigen en dingen te doen die hun moraliteit of hun timiditeit hen belet, met een verminderde, door het aantal verdunde, verantwoordelijkheid.

De groep is een sociale structuur met leiders en uitvoerders, met een eigen moraliteit, een eigen erecode, slogans, taal en romantisme. Vele groepen hebben initiatierituelen die volgens 'traditionele' regels moeten worden uitgevoerd. Alvorens de aspirant-leden tot de broederschap mogen toetreden moeten ze zichzelf bewijzen. Ze moeten bevestigen dat ze de kracht en de wil hebben om 'een man te zijn', door bijvoorbeeld maatschappelijke symbolen te vernietigen, een lid van een andere groep in mekaar te rammen, soms zelfs te doden, of een meisje te verkrachten. Heldhaftigheid, viriliteit, trouw en solidariteit zijn de belangrijkste eisen van de groep.

In de grote steden van de Verenigde Staten voeren zwaargewapende adolescentenbendes oorlogen voor de controle over de drugsmarkt. In Los Angeles worden jaarlijks gemiddeld 500 moorden gepleegd die verband houden met de bendeoorlogen en men schat er het aantal 'gangs' op 600, met meer dan 70.000 bendeleden.

In een maatschappij zonder toekomst worden de jongeren doof voor hun geweten. Rechtvaardig gezag wordt slechts gerespecteerd als het ook gerespecteerd wordt in de familie, in de miniatuurmaatschappij, en

als het wordt overgebracht in een liefderijke omgeving die onontbeerlijk is voor de integratie van morele waarden. Als dat niet gebeurt treden de 'opstandige mechanismen' in werking. Ze komen tot uiting in geweld, op school en in de straat, als een vorm van muiterij, opstand tegen de maatschappij waarin de adolescenten de autoriteit, de verbodsbepalingen, de mythen of symbolen van het familiale milieu terugvinden.

De 'ontembare' energie van vele gewelddadige adolescenten is vaak een zoektocht naar hun 'verdwenen' vader, waarbij de echo van hun vroege kinderjaren duidelijk merkbaar wordt. De statistieken tonen in 90 tot 95% van de gevallen een duidelijk verband met het familiale milieu. De kindertijd conditioneert de jeugd en de volwassenheid. Niets is erger dan zich niet bemind te voelen door een moeder en zich niet te herkennen in een vader.

Door zowel goed als kwaad te zijn, sterk en zwak, opent de echte vader voor zijn zoon de weg naar zijn menselijkheid. Als het kind het persoonlijk gezicht van zijn vader niet kent wordt het veroordeeld hetzelfde stereotiep machomodel te volgen: absolute hiërarchie, strijd om de macht en misprijzen van vrouwen. De zoon valt ten prooi aan agressieve impulsen die hij niet onder controle kan houden en die hem tot geweld leiden om zijn viriliteit te bewijzen.

"Je suis jeune, tendez-moi la main" (A. Rimbaud).

De diversiteit in seksuele gerichtheid is vooral een mannenzaak. De vrouw is een cult-object of de prooi van onverschilligheid. Vandaar dat sommige vrouwen de weg verliezen en ontsporen in een 'afwijking'. Deze 'afwijking' is niet te wijten aan een seksueel verlangen maar vindt zijn oorsprong in een onbevredigde behoefte tijdens de kindertijd.

Eefje had een immens gemis aan affectie: het gebrek aan liefde van haar moeder. Haar afwezige of ontoereikende moeder, veroorzaakte de identiteitscrisis en haar vrouwelijke homoseksualiteit. Haar nostalgisch verlangen naar de beschermende tederheid, de onlesbare dorst, drijft haar in alle moederlijke armen die zich voor haar openen. De vervangende moederfiguur wordt een verleidster die het oorspronkelijk, kinderlijke verlangen van Eefje zal bevredigen. Hetzelfde mechanisme is ook werkzaam bij gerontofilie, waarbij het jonge meisje de minnares wordt van oudere mannen.

De homoseksualiteit van Eefje is geen vrije, persoonlijke keuze, maar een compromis om te vermijden dat haar persoonlijkheid zou dichtklappen. Ze heeft het ontzettend moeilijk om zichzelf als een geheel te zien en heeft steeds het gevoel dat ze in elkaar kan storten. Dergelijke problemen ontstaan in de eerste moeder-kind relaties. Dat verklaart wellicht ook de opmerkelijke neiging van vele lesbische Eefjes om hun gevoelens te uiten onder de vorm van lichamelijke klachten en fysische symptomen.

Volgens Germaine Greer(1971) is de vrouwelijke homoseksualiteit te wijten aan de weigering van de vrouw om de brutaliteit en het mechanisch karakter van de mannelijke seksuele passie te ondergaan. Het gaat volgens mij niet zozeer om de 'erop en erover' mentaliteit van de man, maar om een diepgewortelde angst voor de vader en de mannen in het algemeen. Het vaderbeeld dat deze vrouwen in hun eerste levensjaren hebben gevormd heeft alle karakteristieken van de Slechte Moeder, terwijl het moederbeeld ofwel 'afwezig' is, ofwel het beeld is van een opdringerige, explosieve, ontoereikende moeder. Als het zelf van Eefje breekbaar is dan komt dat door haar kinderlijke relatie met de ouderlijke beelden. Haar homoseksualiteit is een compromis, het minst pijnlijke, tegenover de fantasmen van de totale vernietiging. En het laat haar ten minste toe een relationeel leven te leiden.

De band tussen moeder en kind, een gevoelsmatige fusie door onderlinge nabijheid, bestuurt de structuur en de aard van de gevoelens, de 'gevoelstoon'. De vader is een 'afgebakende' ouder, terwijl de moeder met haar kind een biologische en emotionele verbondenheid onderhoudt die slechts kan worden gesplitst door meerdere scheidende krachten. Elke storing in de harmonie, gedrags- en gevoelsmatig, symbolisch of cultureel, kan scheidingsproblemen veroorzaken tussen moeder en kind. De aanhankelijkheid of gehechtheid in de moeder-kind relatie verhoogt de verlangens en transformeert ze in angsten. Het zijn twee tegengestelde emotionele krachten; enerzijds de emotie van het nabije, bedwelmend, soms verstikkend, en anderzijds de emotie van het verre, vreemde, onbereikbare, soms beangstigend. De keuze van de seksuele richting wordt gevoelsmatig bepaald door deze tegengestelde emoties. De 'onzekerheden' in de opvoedingsgeschiedenis van het individu kunnen de vorm aannemen van een ongewone, buitensporige seksualiteit.

De oriëntatie, de gerichtheid, kan worden geremd door pijnlijke seksuele 'verbodsbepalingen', zoals angst om vrouwen lief te hebben, of kan integendeel zo ongeremd zijn dat een cultureel moeilijk aanvaardbare moeder-zoon incestrelatie tot stand komt. Als de scheidingsmechanismen niet goed functioneren, als er niets of niemand is om de moeder en het kind emotioneel te scheiden, kan een seksuele ontmoeting tussen een moeder en haar zoon mogelijk worden zonder dat daarom het woord incest toepasbaar wordt. Wie spreekt er van incest als de moeder sensuele prikkelingen of zelfs een orgasme krijgt bij het zogen van haar baby, of als ze de genitaliën van haar zoontje verzorgt?

Als de nabijheid van de zintuiglijke prikkelingen van die aard is dat ze het gevoel van de ontmoeting belet, als de partners geen behoefte meer hebben aan deze ontmoetingsrituelen dan wordt elk seksueel contact een vorm van zelfbevrediging. Voor de psychoot die zijn moeder tracht te verleiden is er geen sprake van incest. De ontwikkeling van deze mensen heeft een persoonlijkheidsstoring veroorzaakt waardoor ze niet beseffen dat de ontmoeting een samenkomen is met iemand anders dan zichzelf. Een schizofreen weet niet of hij in de arm van iemand anders zit te knijpen of in zijn eigen arm. Zoals hij ook moeilijk de afstand ervaart tussen twee partners; hij denkt dat de ander hetzelfde voelt als hijzelf. Schizofrenen hebben de sociale rituelen of voorschriften verkeerd in zich opgenomen omdat ze de informatie die met elke ontmoeting gepaard gaat slecht of te traag kunnen verwerken. Dit gebrek belet de volledige opneming van het individu in de cultuur van zijn omgeving. Verkeerde ontmoetingsrituelen, ontoereikende of ontbrekende scheidingsmechanismen zijn de oorzaak van foute seksuele inschattingen; als ze seksuele verlangens ervaren dan schrijven ze die toe aan de ander of zijn ze verontwaardigd: "Met welk recht doet gij mijn vagina schokken?" vroeg een schizofrene vrouw die verliefd was op haar buurman.

Door de afwezigheid of een verkeerde voorstelling van de vader blijft bij schizofrenen de gevoelsmatige moeder-kind fusie doorgroeien tot de volwassenheid. Als bij de jonge schizofreen de seksuele opwinding zich richt naar de dichtstbijzijnde vrouw, meestal de moeder, dan gebeurt dat zonder schaamte, ongegeneerd en zonder schuldgevoel. Deze vrouw schrikt hem niet af omdat ze hem bekend is; zij is niet de vrouw van de vader omdat er in zijn voorstelling geen vader bestaat. Dit is in tegenspraak met de traditionele

psychoanalytische theorie die beweert dat 'een schizofreen zichzelf verwekt door de plaats van de vader in te nemen en de liefde te bedrijven met zijn moeder' (P.C. Racamier 1993). De schizofreen neemt niet de plaats van de vader in want hij kan zich geen voorstelling maken van de vader, en de moeder is minder moeder want ze heeft geen man die vader zou kunnen zijn. Hij verenigt deze vrouw met zijn eigen lichaam, neemt haar in hem op, versmelt met haar. Vandaar ook de grote seksuele identificatieproblemen van de meeste psychoten die vaak niet weten of ze man of vrouw zijn, zichzelf of iemand anders, wie vader is of moeder.

Als de seksuele oriëntatie gericht blijft naar de moeder, dan heeft het 'remmingsproces' niet gewerkt. Dit proces is het geheel van scheidende krachten die de seksuele voorkeur voor de moeder afremt; de innerlijke, psycho-biologische kracht die de verlangens onder-rukt, de aanwezigheid van de vader in de psyche van het kind, en de culturele normen of voorschriften. Van deze scheidende krachten zijn de culturele regels de meest duidelijke, maar ook de minst doelmatige.

Een onzekere vader, opzijgezet door de moeder, een hartstochtelijke band tussen moeder en kind, een relatie zonder verboden, vormen een emotionele gehechtheid die kan leiden tot seksuele daden. Buitenstaanders noemen het 'incest'.

Hoe wordt Aadje schizofreen? Om schizofreen te worden is een geschikte familie onontbeerlijk. Als Aadje in een geschikte familie opgroeit volgt de rest vanzelf. Maar we kunnen natuurlijk onze ouders niet kiezen. Diegenen die geprobeerd hebben om schizofreen te worden zonder in de geschikte familie te leven zijn daar niet in gelukt. Ze maken misschien een psychotische periode door tijdens tragische toestanden, maar ze zullen er niet in slagen hun ziekte te handhaven zodra de omgeving zich normaliseert.

In de geschikte familie die de toekomstige schizofreen zal leveren overheerst het beeld van de moeder, ze domineert niet alleen de familiale configuratie, ze leert Aadje ook hoe hij zich in zijn relaties acrobatisch zal gedragen. Om schizofreen te worden moet je opgroeien in de nabijheid van een volleerde actrice. Een moeder die bij de minste aanleiding in tranen kan uitbarsten, kan ontploffen, angst kan tentoonspreiden, kan dreigen dat ze 'zot' zal worden of instorten, en die vervolgens lief en vriendelijk wordt, om tenslotte te dreigen dat ze het gezin in de steek zal laten als er nog één woord wordt gezegd, is een ideale schizofreenmoeder. Geconfronteerd met een geremd Aadje zal ze haar onschuld staande houden en beweren dat de fout van elders komt want zij heeft immers haar leven voor haar kind opgeofferd.

Dergelijke moeders zijn niet gemakkelijk te vinden; ze vertegenwoordigen waarschijnlijk niet meer dan twintig procent van alle vrouwen. Maar voor de volledige ontwikkeling van schizofrenie heb je niet alleen zo'n moeder nodig. Om een evenwicht te krijgen in de moederlijke behendigheid moet Aadje een vader hebben die hem leert hoe hij apathisch, emotioneel of onverschillig moet zijn. De vader van een schizofreen is wazig, afwezig of dronken en verstaat de kunst om bij zijn vrouw een verbitterde, depressieve toestand te veroorzaken zodat zij al haar acteertalent zal moeten gebruiken. Koppel zo'n man aan zo'n vrouw en Aadje heeft de ideale schizofreenouders.

Tenslotte is het belangrijk, of essentieel, dat Aadje een bepaald soort broer of zus heeft. Het moet een braaf kind zijn, een goede leerling, zachtvaardig en sympathiek. Door dit contrast met de toekomstige schizofreen, zal Aadje de idioot worden waar de hele familie zit op te wachten.

Als Aadje in zo'n familie opgroeit, in zo'n talentvol milieu, dan is de schizofrenie verzekerd. Maar niet alle kinderen van dergelijke families worden schizofreen. Niet alleen moet Aadje een geschikte familie hebben, hij moet ook voor een lange periode een bepaalde rol spelen. Het verwerven van zo'n kundigheid vereist vele dagelijkse uren oefening gedurende vele jaren.

Wat deze rol betreft, moet Aadje een kind zijn waarop de ouders kunnen 'steunen'. Al wat Aadje doet krijgt een uitzonderlijke waarde. De ouderlijke aandacht is zo intens dat hij snel zal leren hoe een eenvoudig gebaar, aan zijn neus pulken bijvoorbeeld, een aardbeving in deze familie kan ontketenen. In dit circus heeft Aadje een sleutelpositie; hij is de acrobaat op wiens schouders de

anderen staan, die de omgekeerde piramide draagt, en die dit geheel in evenwicht moet houden. Zoals hij gevangen zit in het ouderlijk conflict, zit hij ook midden in de strijd tussen zijn moeder en haar moeder, het gevecht tussen zijn vader en diens moeder en de veelvuldige generatieconflicten die elke geschikte familie kenmerken. Als Aadje het opneemt voor zijn moeder, tegen zijn vader, dan kan deze slechts zwak protesteren omdat hijzelf in een samenzwering zit met zijn eigen moeder, tegen zijn vrouw. De gemiddelde schizofreen is een evenwichtskunstenaar tussen deze verschillende conflictrijke driehoeksverhoudingen. Al wat hij doet of zegt in een driehoek, heeft gevolgen in een andere driehoek. Als Aadje zijn grootouders een plezier doet, krijgt hij zijn ouders tegen zich, en als hij met iemand van de driehoeken een bondgenootschap sluit, krijgt hij conflicten met verscheidene anderen. Dus moet Aadje leren op welke manier hij moet communiceren om iedereen tevreden te stellen; leren jaknikken om dan te ontkennen en te zeggen dat hij het zo niet heeft bedoeld.

Aadje leert natuurlijk snel dat hij door manipulatie van de driehoeken een machtspositie heeft, maar zijn belangrijkste taak is: de familie samenhouden. Hij rekent het tot zijn plicht om door zijn intuïtie en zijn relationele behendigheid de stabiliteit van het familiaal systeem te handhaven al drijft deze evenwichtsgymnastiek hem tot de diepste wanhoop. Hij moet er vooral voor zorgen dat zijn ouders niet scheiden en de familie niet uiteenvalt dus geeft hij zijn ouders een excuus om samen te blijven door zichzelf als probleem aan te bieden. Met ouders die steeds op het punt staan uiteen te gaan moet Aadje tonen dat hij een nog groter probleem is. Hij zal snel het geschikte gedrag leren; bizarre gebaren of grimassen op het gepaste moment, zwijgzaamheid of idiote repetetieve geluiden. Aadje leert dat hij onmiddellijk moet reageren als hij merkt dat zijn ouders affectie voor elkaar tonen, wat een verandering in de familiale verhoudingen zou kunnen betekenen. Zodra zijn vader de hand van zijn moeder vastneemt plast Aadje in zijn broek, of wil hij naar oma, zodat de moeder van zijn vader op het toneel verschijnt en de bron wordt van een nieuwe ouderlijke ruzie.

Eén van de belangrijkste karakteristieken van schizofrenie is de veranderende relatie van het individu met zijn omgeving. Volgens Freud komt deze verandering door 'terugdringing van libidineuze energie', het gevecht van het individu tegen zijn instincten, maar ik ben van mening dat de moeilijkheden van de schizofreen veroorzaakt worden door de interpersoonlijke relaties. Zelfs Freud, in zijn interpretatie en beschrijving van het Oedipus-complex, ontkomt niet aan de studie van wat er tussen ouders en kinderen gebeurt. Alles is interpersoonlijk; al onze gedachten en fantasieën hebben betrekking op mensen, echte of imaginaire mensen.

Om schizofrenie te begrijpen moeten we dus meer aandacht besteden aan de processen die tussen mensen onderling plaatsgrijpen dan aan de innerlijke psyche. Ons hele wezen vloeit voort uit onze relaties met andere mensen, vooral mensen met wie we hebben samengeleefd in onze jeugd, de belangrijkste anderen: onze ouders. De houding van de ouders bepaalt de reacties van de kinderen. Omdat elk kind voor de bevrediging van zijn behoeften afhankelijk is van anderen veroorzaakt dit intermenselijk proces onvermijdelijk onzekerheid. De persoonlijkheid, het 'zelf', van het kind wordt opgebouwd rond de goedkeuringen van de ouders. Een afwezige vader, de angst van de moeder, haar boosheid of haar afkeuring veroorzaken ongemak of angst bij het kind, waardoor de ontwikkeling van zijn gevoel van eigenwaarde beschadigd kan worden; al wat onprettig is wordt uit het bewustzijn verdrongen, met als gevolg: verstoorde interpretaties van interpersoonlijke situaties. Enge ervaringen tijdens de kinderjaren en de ondermijning van het zelfbeeld tijdens de adolescentie veroorzaken spanningen die kunnen leiden tot grote angsten. Uit de verbindingen die gelegd worden tussen afkeuring en angst ontstaat de constructie van het 'slechte ik'. Het kind, de adolescent of de volwassene probeert deze ervaringen uit zijn bewustzijn te verbannen; ze worden 'niet-mij processen'. Schizofrenie.

Kunnen we schizofrenie een ziekte noemen? Wordt de term 'schizofrenie' niet al te vaak gebruikt om een wetenschappelijke leegte op te vullen? Het meest fundamentele probleem bij schizofrenie is dat 'de persoon lijdt onder iets onzegbaars', met een opmerkelijk gemis aan 'plezier'. Elke 'normale' persoon wordt af en toe achterdochtig op een paranoïde manier. Iedereen kan wel eens zijn omgeving verkeerd interpreteren, zich verspreken of onvoorspelbare woordspelingen maken. Deze alledaagse fenomenen noemen we daarom nog niet schizofrenie.

Een persoon kan de symptomen hebben van schizofrenie, maar het is slechts als hij deze ziet als een deel van de realiteit, ze integreert in de context van zijn hele leven en alzo de wereld en zichzelf ervaart op een andere manier zodat zijn relaties met de anderen veranderen, dat de

psychose aan de oppervlakte komt. Zoals ook bij alle mensen homoseksuele conflicten sluimeren die slechts homoseksualiteit genoemd worden als ze door het individu in zijn seksualiteit worden geïntegreerd.

De onwerkelijkheid is even belangrijk als de werkelijkheid. Sommige mensen hebben een overdreven werkelijkheidszin en anderen hebben een overdreven onwerkelijkheidszin. We hebben allemaal behoefte om te ontsnappen aan de realiteit door te vluchten in onze fantasie. Zolang onze fantasie binnen de grenzen van de realiteit blijft is er niets aan de hand. Het is pas als de fantasie van een individu hem het vitaal contact met de realiteit doet verliezen dat de problemen opduiken. De schizofrene ervaring is een uiteengevallen ervaring, een andere manier om de gebeurtenissen en fenomenen te interpreteren en zich daarnaar te gedragen. Om dit bestaan te begrijpen moeten we proberen 'het-in-de-wereld-zijn' te bekijken door de ogen van de schizofreen. Schizofrenie is vervreemding, een speciale wijze van zijn, een ongewone manier van beslissingen nemen, maar het is vooral een verlies van het 'zelf', een verlies van het innerlijke centrum.

Schizofrenie is geen ziekte maar het is een bruikbaar concept dat toepasbaar is op een bepaalde psychologische functiestoornis die op verscheidene manieren tot uiting kan komen. Het probleem is ècht en in de meeste gevallen ook pijnlijk en schadelijk. De storing mag daarom wel opgenomen worden in de 'kookboekgeneeskunde' op voorwaarde dat de samenstellers rekening houden met de psycho-sociale omgeving.

Schizofrenie is een abnormale manier van omgaan met een extreme angsttoestand, die zijn oorsprong heeft in de kindertijd en later in het leven wordt geactiveerd door psychologische factoren.

In een discussie met Tom, een kandidaat-filosoof, drong de volgende vraag zich op: zijn de ziel en het lichaam, het bewustzijn en het zijn, twee onafhankelijk naast elkaar staande werkelijkheden of is er maar één realiteit, namelijk het lichaam of de geest? Het dualisme van Descartes versus het monisme van Spinoza. Een filosofisch vraagstuk uit de 17de eeuw dat nog steeds niet is opgelost.

Een mens is een eenheid, hij functioneert als één geheel. Met andere woorden: gedrag en lichamelijke condities, ofwel 'geest' en 'lichaam', kunnen niet van elkaar gescheiden worden. Zij zijn van wezenlijk belang voor elkaar. Ieder menselijk wezen vormt net als alle andere organismen een gesloten systeem van handelingen. Elk organisme heeft een 'biologisch programma' dat karakteristiek is voor de soort. Het gedrag van een organisme weerspiegelt de invloeden van de omgeving op zijn biologisch programma. De algemene betekenis van gedrag is, dat het dieren en mensen in staat stelt in leven te blijven. Het biologisch programma en het gedrag worden bestuurd door de hersenen, of beter: het zenuwstelsel.

De neuro-anatoom Young(1964) vergeleek de menselijke hersenen met een kantoor met meer werknemers dan de totale wereldbevolking. Door middel van ongeveer 10 miljoen telefoonlijnen komt de informatie van de buitenwereld in codevorm het wereld-omvattend kantoor binnen, waar zich 15 miljard personeelsleden bevinden die elk een zenuwcel vertegenwoordigen. Op elk bureau staat een telefooncentrale waardoor berichten van buiten het kantoor of van de andere afdelingen de persoon in kwestie kunnen bereiken. Elk personeelslid brengt dan ook het grootste deel van zijn tijd door met het overbrengen van gecodeerde boodschappen naar collega's van zijn eigen afdeling of van andere afdelingen elders in het gebouw. De informatie-overdracht kan een topsnelheid bereiken van 360 km per uur.

Het zenuwstelsel is dus een informatieverwerkend systeem, een rekenmachine, een computer. Computers werken met het binair stelsel waarin de 1 en 0 de enige cijfers zijn. Aan en uit. In het geval van de zenuwcellen kan het cijfer 1 als stuwende prikkeling of excitatie worden voorgesteld en het cijfer 0 als remming of inhibitie. Het zenuwstelsel ontvangt tienduizenden signalen, verwerkt deze, en geeft duizenden signalen af. We coderen, ontcijferen en vertalen. Input en output. De input geschiedt door de receptorcellen van de zintuigen, de verwerking van de informatie gebeurt door de complexe systemen van neuronale circuits, en de output van de signalen vindt plaats langs de spieren en de klieren.

Is de menselijke vrijheid een illusie? Het zenuwstelsel is een biologische voorwaarde voor denken en voelen. Denk ik, of denken mijn hersenen? Voel ik, of voelen mijn hersenen? Kies ik, of kiezen mijn hersenen? Kan ons geestesleven, ons mentale leven, teruggevoerd worden tot chemische en fysische processen?

Ons zenuwstelsel is een georganiseerd geheel, een systeem dat reageert op prikkels zoals zien en voelen. Het is een prikkelsysteem maar ook een regelsysteem dat we gebruiken als instrument voor ons gedrag. Ons gedrag wordt geleid door interpretatie en intentie. We zien niet alleen, we zien ook iets; we denken niet alleen, we denken ook aan iets; we hopen niet alleen, we hopen ook op iets. We kunnen kiezen. Ons gedrag wordt ons niet opgelegd door de biofysische voorwaarden van ons zenuwstelsel. Ik kan rekening houden met de resultaten van mijn handelingen, de kans op slagen. Mijn handelingen worden niet door mijn zenuwstelsel gedicteerd maar door mijn zelf, mijn ik. Mijn hersenen verwerken prikkels en ik verwerk informatie. Maar wie is die 'ik'? 'Ik' is de waarnemende instantie, het subject dat objecten, fenomenen of gevoelens waarneemt. En 'ik' ben subjectief. Als je mij vraagt hoe het is om 'mij' te zijn, te zien wat ik zie en te voelen wat ik voel, dan kan ik daar geen zinnig, objectief antwoord op geven. We weten allemaal wat 'hoofdpijn' betekent, maar mijn hoofdpijn is niet jou hoofdpijn. Hoofdpijn is méér dan een neurofysiologische toestand van de hersenen. Het is ook een subjectieve ervaring die voor iedereen kan verschillen. Een theorie die de mentale fenomenen reduceert tot lichamelijke verschijnselen negeert het subjectieve karakter van de ervaring.

Opnieuw de computer als metafoor. De PC is een machine met fysische eigenschappen, hardware, met een veelvoud aan elektronische circuits, maar hij heeft, door de software, ook functionele eigenschappen. Ik kan voor mijn PC een programma schrijven, ik kan de programmaregels afdrukken en logisch of wiskundig verklaren, maar ik weet niet hoe de hardware werkt. De relatie tussen mentale toestanden en fysische toestanden in de hersenen is vergelijkbaar met de relatie tussen de software en de hardware van mijn PC.

De mentale processen van de neuroticus en de psychoot zijn het gevolg van een abnormaal computerprogramma. De aanhangers van het mechanisch model noemen het een defect in de hardware en gaan de neurotransmitters, de schakelaars, te lijf met farmaceutische middelen. De analyse en het ontcijferen van de programmaregels, met de nodige aandacht voor parameters zoals 'ik' en 'de anderen' lijkt mij een betere aanpak.

De vader van het anarchisme, Piere Proudhon, beweerde in 1840 dat mensen geen enkel moreel recht hebben op privaat bezit. Is mijn lijf niet van mij? Zijn de schilderijen die ik maak niet van mij? Als ik niet de eigenaar ben van de producten die ik met mijn eigen ledematen heb gemaakt dan word ik beroofd van mijn lichaam, want het werk dat ik in deze producten heb gestoken is op zich ook een product van mijn werkend lichaam: schilderen is een transfer van lichaamsenergie naar een schilderij. Materie en energie zijn onderling verwisselbaar.

Als we niet de exclusieve bezitters mogen zijn van eender welk product, als we er geen recht op hebben, dan hebben we ook geen recht op de dingen die we als voedsel consumeren. En dan zijn mijn beenderen, mijn spieren en mijn huid, opgebouwd uit voedsel dat niet van mij is, ook niet mijn bezit. Als we de stelling van Proudhon handhaven dan is een mens dus geen eigenaar van zijn lichaam en heeft hij evenveel recht op zijn eigen ledematen als op de ledematen van zijn buurman.

Kunnen lichamen de eigendom zijn van anderen? Ben ik het bezit van mijn ouders? Zijn Tom en Kris van mij? Zijn kinderen het bezit van hen die ze hebben gemaakt? Op het werk zet ik mijn lichaamsenergie om in een product en word daarvoor betaald. Dat geld is dus van mij. Met dat geld koop ik voedsel en betaal ik het gas waarmee ik de groenten gaar stoof. Het eten dat op de tafel komt is dus mijn bezit. En de energie die ik met dit eten in mijn lichaam opsla is ook mijn bezit. Het voedsel dat Tom en Kris opeten is niet van hen, maar van mij. Ik heb hen verwekt met mijn zaad en hou hen in leven met mijn energie. En hier ontstaat de paradox: Tom en Kris zijn van mij, maar ik ben het bezit van mijn ouders. En zij waren op hun beurt het bezit van hun ouders. Wiens bezit ben ik nu? En van wie zijn Tom en Kris?

Om mij op de wereld te zetten waren mijn vader en mijn moeder nodig, zij hadden allebei ook twee ouders, die op hun beurt ook twee ouders hadden die twee ouders hadden die... wat maakt dat er, in vier generaties, $2 \times 2 \times 2 \times 2 = 16$ grootouders nodig waren om mij te doen leven. Rekenkundig: x generaties voor onze geboorte waren er 2^x voorouders nodig. Zo kunnen we berekenen dat, bijvoorbeeld, sinds het jaar 1200, zo'n 33 generaties voor ons, we elk acht miljard voorouders hebben. Acht miljard voorouders om mij te fabriceren! Ik ben het bezit van acht miljard voorouders!

Als Tom en Kris elk twee kinderen hebben, die op hun beurt twee kinderen hebben, die ook twee kinderen hebben... dan heb ik binnen enkele eeuwen zo'n tien miljard nakomelingen! Allemaal van mij!

DE OORZAAK

97

Wat is de oorzaak van schizofrenie? Eén theorie is de biologische; genetische afwijkingen in de hersencellen, een virale infectie gedurende de zwangerschap of hersenbescha-diging tijdens de geboorte. De cijfergoochelaars van de statistische methode, die onmeetbare verschijnselen willen tellen en meten, wijzen op het feit dat schizofrenie bij ongeveer 1% van de bevolking opduikt, maar dat bij eenige tweelingen, zelfs al zijn ze apart opgevoed, het percentage enkele punten hoger ligt. Dat zou betekenen dat genetische factoren inderdaad een rol spelen. Maar is dat zo, is daarmee de oorzaak verklaard? Identieke

tweelingen hebben een identieke genetische code. Als schizofrenie genetisch wordt doorgegeven dan betekent een ontwikkeling van schizofrenie bij de ene helft van de tweeling ook de ontwikkeling van dezelfde toestand bij de andere helft. En dat is niet het geval zoals blijkt uit andere tabellen.

Als er al iets genetisch wordt doorgegeven dan is het een potentialiteit, een mogelijkheid, zoals onze taligheid of ons creatief vermogen. We worden allemaal geboren met een aanwezige tendens die onder bepaalde omstandigheden van het leven naar buiten kan treden als 'schizofrenie'. Deze speciale omstandigheden van het leven vinden hun oorsprong in de familiale omgeving. We zijn allen dragers van deze genetische potentialiteit. Misschien heeft één van de ouders een gestoorde, maar niet-psychotische persoonlijkheid die is gegroeid uit dit verborgen erfelijk vermogen, of misschien is er geen verband tussen de gestoorde persoonlijkheid van de ouder en deze genetische factor, in beide gevallen groeit de toekomstige schizofreen op in een ongezonde omgeving. De psychische verwondingen in de vroege kindertijd zijn het gevolg van de wisselwerking tussen interpersoonlijke en innerlijke mechanismen, het gestoord verband tussen 'ik' en 'de anderen'. De gevolgen van deze mentale schade in de kindertijd kunnen verstrekkend zijn omdat ze de keuzemogelijkheden van het 'slachtoffer' in ernstige mate beperken, zijn 'gerichtheid' beïnvloeden, zijn 'groei' belemmeren en 'abnormale' toestanden vergemakkelijken; levenspatronen die kunnen leiden tot het te voorschijn komen van de 'afwijking'.

De ontwikkelingscyclus van schizofrenie bestaat uit vier fasen, waarvan de laatste de psychotische fase is. De 'geschikte' familie geeft of leert het kind irrationele denkpatronen, dezelfde irrationaliteit die zich later manifesteert in de schizofrene uitbraak. Omdat het kind de goede identiteitsmodellen mist, heeft het niet de instrumenten om op een volwassen manier te groeien.

Het kind neemt actief deel aan deze zelf-moord; onze genetische potentialiteit maakt ons kwetsbaar en gevoelig voor pijnlijke situaties of kan afwijkend, onaangepast gedrag veroorzaken. Andere factoren in de psychologische omgeving, de timing en de aard van sommige gebeurtenissen, spelen eveneens een belangrijke rol; de socio-culturele druk op de ouders of het kind zelf; de invloed van de Grote Computer op de kleine PC; de 'schuldpsychose' door de godsdienstwaan; de hardnekkigheid van mythen en wetenschappelijke paradigma's; de rollen van het 'maatschappelijke zelf'; de existentiële angsten en de complexiteit van het 'zijn'.

Gedurende de eerste periode van de 'schizofreniecyclus' zijn de omgevingsfactoren bij het kind niet direct zichtbaar, maar worden gestoord en vergroot in het innerlijke opgenomen. Niet alleen worden het zelf-beeld en het moeder-beeld groteske voorstellingen van de realiteit, hetzelfde gebeurt met het beeld van de anderen, die ervaren worden als vreemd, vergroot en vijandig. Het kind zal een abnormale angst ontwikkelen voor het zelf, de anderen, de wereld en het leven.

De tweede periode is de schooltijd waarin het kind, als verdediging, een pre-psychotische persoonlijkheid ontwikkelt; hij verdringt zijn gestoorde ervaringen om compromissen te kunnen sluiten met de omgeving. Deze ontwikkeling belemmert het basis-vertrouwen, een normale dialoog met de familie en de verbondenheid met de interpersoonlijke wereld.

Tijdens de derde periode, de adolescentie, worden zijn verdedigingsmechanismen minder doeltreffend; hij bevindt zich in een warboel van gedachten en concepten die langs alle zijden zijn innerlijk beeld, zijn 'zelf' aanvallen. Hij komt in een pre-schizofrene paniektoestand terecht waarbij de verdrongen en onbewuste gevoelens in conflict komen met de aanwezige en bewuste emoties, elkaar versterken en de fatale slag toebrengen waaruit de psychose in al haar vormen kan voortkomen.

Bij het begin van de vierde, psychotische, periode ontstaat de breuk met de realiteit, het onaangepast gedrag, de intrede in de schizofrene wereld.

Al weten we nog niet alles over de precieze ontwikkeling van schizofrenie, toch meen ik te mogen besluiten dat we genoeg weten over deze stoornis om de slachtoffers te 'genezen' of op z'n minst hun toestand te verbeteren door hen minder vatbaar, minder kwetsbaar en minder gevoelig te maken voor de angsten die deze psychische symptomen teweegbrengen. En wat we vooral niet uit het oog mogen verliezen zijn de psychologische componenten die van onze genetische potentialiteit een psychisch syndroom maken. Door hun impact uit de weg te ruimen, heffen we de 'afwijking' op.

C.G. Jung: "Ieder mens wordt gevolgd door een schaduw; hoe minder deze schaduw deel uitmaakt van het bewuste leven van het individu, des te donkerder en zwaarder is hij."

Als we geen ingeslapen toeschouwers willen worden in dit theater van monumentale schaduwen dan moeten we geloven in de toekomst van de Verticaliteit. We worden zenuwziek omdat we ons tevreden stellen met onvoldoende of verkeerde antwoorden op de problemen van het leven. Als we leren onze persoonlijkheid te ontplooiën zal in het algemeen de zenuwstoornis verdwijnen. Daarom is 'groei' van primair belang.

Psychologie is al te veel een studie van gedragingen en niet van het wezen; van de diepten, maar niet van de toppen boven. Het controleerbare en het wezenlijke worden met elkaar verward. Daarom is er nood aan een soort hoger-menselijke psychologie; reflectie, de innerlijke ervaring, verticaliteit. We zijn allen slachtoffers van onze eigen onzekerheden, vreemde ideeën of foutieve interpretaties van onze ervaringen. Alleen de 'specialisten' worden beter van dit schaduwspel: de neuroticus is de man die een luchtkasteel bouwt, de psychoot is de man die erin leeft en de psychiater is de man die de huur ophaalt.

Een aandachtige lezer zal wel opgemerkt hebben dat ik nogal wat bezwaren heb tegen de 'objectieve', empirische wetenschap. Elke kritiek is een verwijzing naar andere waarden. Het verbinden van afzonderlijke, vanzelfsprekende elementen tot een nieuw geheel, de 'subjectieve' wetenschap, houdt het gevaar in dat de kritiek in een systeem terecht komt, in gesloten, definitieve antwoorden, zodat het systeem gaat lijken op wat het bekritiseert, dat de kritiek antwoorden oplegt in plaats van nieuwe vragen te stellen.

De oorzaak of de achtergrond van neurosen en psychosen ligt in de maatschappij, de opvoeding, de cultuur, de school, de ouders, de vrienden, het werk, maar vooral bij onszelf: te veel H en te weinig V.

Uit het evenwicht gebracht door de exacte wetenschappen, zijn we ontoegankelijk geworden voor het subtiele en het onmeetbare. Als we ons over onze eigenheid willen bezinnen kunnen we dit slechts doen na een grondige culturele ontsmetting. Het bijbelse 'Gaaf heen en vermenigvuldigt U' zou ons noodlottig kunnen worden, wanneer we niet aannemen, dat de vermenigvuldiging niet op het aantal slaat, maar op de kwaliteit, de scheppende mogelijkheden: 'Gaaf heen en vermenigvuldigt Uw geestelijke capaciteiten'.

Het verlies aan bewustzijn van onszelf is het gevolg van het onvolledige, horizontale leven dat we leiden en onze onderwerping aan de overheersing van de maatschappij, cultuur en religie.

De emotionele onderdrukking begint in het gezin; door het belang dat wordt toegekend aan gelijkvormigheid en aanpassing, en de overdreven waarde die men hecht aan het oordeel van anderen, wordt onze eigen persoonlijkheid vermoord, beschadigd of geremd in zijn groei. Daarom pleit ik voor Verticaliteit, de 'Beweging voor het Menselijk Potentieel', om onszelf weer bewust te worden van onze gevoeligheid en authenticiteit, van onze mogelijkheden en capaciteiten, zodat we de maskers kunnen afdoen en onze geheimste emoties durven blootleggen. Verticaliteit is de geestelijke ontwikkeling en verfijning van het individu, van de innerlijke natuur van de mens, in tegenstelling tot de Horizontaliteit die gericht is op nuttigheid en vergroting van het bezit. Zolang de mens gevangen blijft in de kringloop van systematisch opgewekte behoeften en de tijdelijke bevrediging daarvan, blijft hij een gevangene, een schizofrene slaaf. Vrije keuze uit een groot aantal goederen en diensten betekent geen vrijheid wanneer deze goederen en diensten een leven van zorgen en angst in stand houden. Wie in deze vrijheid gelooft, gelooft in een bedrieglijk en kunstmatig ideaal.

We kunnen onze kinderen opvoeden tot angstige, consumerende eenheden, of we kunnen hen de mogelijkheden bieden om te groeien als vrije, scheppende individuen. De repressieve opvoeding, de ontkenning van de eigenheid, veroorzaakt een 'ondergronds' conflict met de innerlijke natuur, maakt van het individu een slachtoffer en tegelijk een instandhouder van de onderdrukkingsmethoden.

Behoeftbevrediging en de daaruit voortvloeiende symptomen zoals wedijver, naijver en het streven naar status zijn horizontale motieven die leiden naar een schijnidentiteit, een bevroren toestand, fixaties, neurosen en psychosen. Bij verticale mensen komt de behoeftebevrediging op de tweede plaats; voorop staat een grotere mate van openheid ten overstaan van de medemens, geen dwangmatig zoeken naar contact met die medemens, maar zich allereerst gelukkig voelen. Verticaliteit is een noodzaak, niet alleen voor de individuele geestelijke ontwikkeling, maar ook voor betere interpersoonlijke relaties.

We moeten beseffen dat we allen schizofreen zijn; de oorsprong van onze meervoudigheid, de psychologische kronkel, zit verankerd in onze persoonlijke geschiedenis, in onze tweede geboorte en de omstandigheden waarin we opgroeien. De foute programmaregels in onze 'software'. De psychotische uitweg, de neurose of de schizofrenie, is voor sommigen een ontsnappingspoging uit een verbijsterende angsttoestand. En anderen verbergen de symptomen achter horizontale levenspatronen. We moeten leren voelen, voelen hoe onze innerlijke capaciteiten sterker, intenser zijn dan de angst, sterker dan de verdrongen trauma's, de angst voor onszelf en de angst voor anderen. We moeten onze psychische spontaniteit herontdekken, onze vitaliteit herwinnen, onze emoties en onze lichamelijke sensaties recupereren. We moeten onze instincten herwaarderen, opnieuw vertrouwen krijgen in het dier in ons, want onze hoogmoedige illusie van meten, weten en controleren, de eilandjes van kennis in de oceaan van onwetendheid, verplettert onze innerlijke natuur.

Ons identiteitsprobleem wordt veroorzaakt door de kloof tussen het menselijk streven en de menselijke beperkingen; tussen wat een mens is, wat hij graag zou zijn, en wat hij zou kunnen zijn. Een mens is tegelijk 'werkelijkheid' en 'mogelijkheid'. Het doel van opvoeding, het grootbrengen van kinderen, is grotendeels gericht op het 'maken' van een goed mens; een ideale, authentieke, perfecte mens. Proberen van een instinctief schepsel een soort god te maken. De maatschappij, de cultuur en de religie tonen ons het 'goede' en het 'kwade', het hogere en het lagere. Zij splitsen op deze wijze de menselijke natuur in twee delen en leren ons dat we, om het 'hogere' te bereiken het 'lagere' moeten afwijzen en overwinnen. Weg met deze stelling! Zowel het hogere als het lagere zijn beide, tegelijkertijd, de bepalende karakteristieken van de menselijke natuur. Ze kunnen niet ontkend worden, maar ze vormen wel een eenheid. Geen tweeledigheid, geen split. Geen kloof. De enige kloof die een mens moet overbruggen is de kloof tussen zijn 'werkelijkheid' en zijn 'mogelijkheid'; tussen wat 'is' en wat 'zou kunnen'.

De mens is niet af.